

‘Αστικοί πράσινοι χώροι:
ιστορική διερεύνηση της εξέλιξής τους και εισαγωγή στην έννοια της βιωσιμότητας’

Διάλεξη _ περίοδος Ιουνίου 2012

Σπουδάστριες _ Γλαντζή Άννα, Ράμφου Βασιλική
Υπεύθυνος Καθηγητής _ Μπελαβίλας Νίκος

Περίληψη

Στόχος της διάλεξής μας είναι η μελέτη της έννοιας και της μορφής των αστικών χώρων πρασίνου καθώς και μία προσπάθεια συσχετισμού τους με την αρχή της βιωσιμότητας.

Αρχικά, επιδιώκουμε την προσέγγιση της έννοιας του αστικού πρασίνου καθώς και την ανάλυση των διαφόρων κατηγοριών και μορφών που παίρνει μέσα στην πόλη. Σημαντικό τμήμα της έρευνας και προκειμένου να γίνει κατανοητή η σημερινή μορφή των χώρων πρασίνου, αποτελεί μια ιστορική αναδρομή της εξέλιξής τους από την βικτωριανή εποχή έως σήμερα, με αναφορά σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους – σταθμούς. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρούμε την σημασία της φύσης στην πόλη σε κοινωνικό, ψυχολογικό και αισθητικό επίπεδο, την συμβολή της στο φυσικό χώρο και το περιβάλλον, καθώς και την οικονομική προσφορά της. Για τον συσχετισμό των χώρων πρασίνου με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, επιχειρείται ανάλυση του ορισμού της καθώς και των παραγόντων – συνιστωσών που την συνθέτουν.

Ολοκληρώνοντας, εστιάζουμε στους αστικούς πράσινους χώρους του πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας, με μία συνοπτική ιστορική αναδρομή από την πρώτη φάση δημιουργίας των αστικών πάρκων έως τις μέρες μας. Μέσα από χαρακτηριστικά και πιο απτά παραδείγματα πράσινων χώρων της Αθήνας, προσπαθούμε να ερευνήσουμε τους παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η επιτυχία ή μη της προσπάθειας δημιουργίας ενός βιώσιμου πράσινου χώρου.

Summary

Main purpose of this lecture is the study of the concept and form of urban green spaces and an attempt to associate them with the principle of sustainability.

Initially, we intend to approach the concept of urban green spaces and analysis of various types and forms which appear in the city. An important part of the investigation, in order to understand the current form of green spaces, is an overview of the evolution of the Victorian era until now, with reference to specific time periods-stations. It would be necessary to point the importance of nature in social, psychological and aesthetic level, the contribution of the physical space and environment, and the financial bid. For the correlation of green spaces with the concept of sustainable development, is attempted an analysis of the definition and of the factors - components that compose it.

In conclusion, we focus on urban green spaces of the agglomeration of Athens, with a brief historical review of the first phase of creating urban parks until today. Through more specific examples of green spaces in Athens, we try to investigate the factors which determine the success or failure of the effort to create a sustainable green space.

Περιεχόμενα

Τι είναι οι αστικοί χώροι πρασίνου;	σελίδα 2
Ιστορική διερεύνηση της μορφής των αστικών χώρων πρασίνου	σελίδα 6
Τα πρώτα αστικά πάρκα	» 9
Τα συστήματα πράσινων χώρων	» 13
Οι εργατικές κηπουπόλεις	» 14
Οι φονξιοναλιστικοί υπαίθριοι χώροι	» 17
Green belts	» 20
Οι υπαίθριοι χώροι ως αποτέλεσμα πολεοδομικών αναπλάσεων	
1. Η δεκαετία '50-'80: οι μεσοπολεμικές αντιλήψεις	» 24
2. Οι μεμονωμένες αναπλάσεις σε τμήματα της πόλης ή της περιφέρειας και τα δίκτυα πρασίνου	» 25
Ο ρόλος και η σημασία των αστικών χώρων πρασίνου στην πόλη	σελίδα 38
1. Ο οικολογικός ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου	» 39
2. Ο κοινωνικός ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου	» 41
3. Ο οικονομικός ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου	» 43
Τρόπος διαχείρισης των αστικών χώρων πρασίνου	» 44
Εισαγωγή στην έννοια της βιωσιμότητας	σελίδα 46
Τι σημαίνει ο όρος βιωσιμότητα;	» 47
Ιστορική εξέλιξη διαμόρφωσης του γενικά αποδεκτού ορισμού	» 48
Διαστάσεις-συνιστώσες της βιώσιμης ανάπτυξης	» 51
Οικονομικοί-οικολογικοί-Κοινωνικοί κανόνες-παράγοντες	» 51
Το αστικό πράσινο της Αθήνας. Προσέγγιση των παραγόντων βιωσιμότητας	σελίδα 54
Το ποσοστό των πράσινων χώρων	» 54
Η αναποτελεσματικότητα των θεσμικών πλαισίων	» 57
Οι μεγάλοι αστικοί χώροι πρασίνου	
1 ^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Όθωνα (1831-1863)	» 59
2 ^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Γεωργίου Α' (1863-1914)	» 64
Τα χρόνια μετά την Μικρασιατική καταστροφή: το πεδίο του Άρεως και το πάρκο του Σκοπευτηρίου	» 68
Καισαριανής	
Το αστικό πράσινο της Αθήνας μετά τον πόλεμο	» 74
Η δημιουργία μητροπολιτικών πάρκων	» 76
Επίλογος	σελίδα 82
Πηγές εικόνων - πινάκων	σελίδα 83
Βιβλιογραφία	σελίδα 87

Τι είναι οι αστικοί χώροι πρασίνου;

Ως αστικοί χώροι πρασίνου μπορούν να χαρακτηριστούν όλοι οι ελεύθεροι, κοινόχρηστοι χώροι μιας πόλης στους οποίους έχουν πρόσβαση οι πολίτες και φιλοξενούν κάποια μορφή βλάστησης. Σύμφωνα με τον Κ. Κασσιό, ομότιμο Καθηγητή του ΕΜΠ και αρχιτέκτονα τοπίου, ο όρος 'αστικό πράσινο' 'χαρακτηρίζει κυρίως εκείνους τους χώρους του πολεοδομικού ιστού που σχεδιάστηκαν ή, κατά την διαδικασία ανάπτυξης της πόλης, εξελίχθηκαν, για να παραμείνουν χωρίς κτίσματα και να φιλοξενήσουν κάποιας μορφής βλάστηση'.* Αυτός ο ορισμός, αν και γενικός, υπονοεί έναν πρώτο διαχωρισμό από πολεοδομική σκοπιά των πράσινων χώρων του αστικού ιστού σε αυτούς που είναι αποτέλεσμα πολεοδομικού σχεδιασμού και κατά κανόνα δημόσιοι (π.χ. δρόμοι, πεζόδρομοι, πεζοδρόμια, πλατείες, πάρκα, κήποι) και σε αυτούς που, κατά την διαδικασία ανάπτυξης της πόλης, εξελίχθηκαν, για να παραμείνουν χωρίς κτίσματα, είναι συνήθως ιδιωτικοί και σχετίζονται πολλές φορές με τον οικοδομικό κανονισμό (π.χ. ακάλυπτοι χώροι, κήποι, πρασιές, ελεύθεροι χώροι γύρω από μεγάλα δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια, παρόδιες στοές κ.ά.). Εδώ φαίνεται ξεκάθαρα ότι το ιδιοκτησιακό καθεστώς δεν είναι καθοριστικός παράγοντας για το αν ένας πράσινος χώρος θα είναι κοινόχρηστος ή μη.

Στον παραπάνω διαχωρισμό προστίθεται μια ακόμη κατηγορία πράσινων χώρων, εκείνοι οι οποίοι προϋπήρχαν στον αστικό ιστό και λόγω της μεγάλης περιβαλλοντικής, αρχιτεκτονικής, αρχαιολογικής, ή άλλης σημασίας τους διατηρήθηκαν (π.χ. αρχαιολογικοί χώροι, αιγιαλός και παραλία, μεγάλοι φυσικοί σχηματισμοί, χώροι παλιών στρατοπέδων κ.ά.). Οι χώροι αυτοί παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και υπάγονται σε ειδικό καθεστώς ρυθμίσεων.

* απόσπασμα από το κεφάλαιο: *Σχεδιασμός και διαχείριση του αστικού και περιαστικού πρασίνου της Αθήνας*, του συλλογικού τόμου με τίτλο *Ένα μέλλον για την Αθήνα*, επιμέλεια Σ. Τσέτση, Αθήνα 2003, σελίδα 385.

Παραδείγματα ιδιωτικών κοινόχρηστων πράσινων χώρων:

Εικ.1.1 (πάνω).

Κοινόχρηστος χώρος ανάμεσα σε ιδιωτικά κτίρια γραφείων της Microsoft στο Redmond campus των ΗΠΑ.

Εικ.1.2 (κάτω).

Κοινόχρηστος χώρος – πάρκο πρασίνου του πανεπιστημίου του

Dartmouth στο Ανόβερο των ΗΠΑ.

Εικ.1.3 (αριστερά). Η 'πράσινη' πλατεία του εμπορικού κέντρου Ayala Center, γνωστό και ως Greenbelt, στην περιοχή Metro Manila των Φιλιππίνων.

Η πρώτη κατηγορία αστικών πράσινων χώρων αφορά κυρίως οργανωμένους χώρους που καλύπτουν τις ανάγκες κυκλοφορίας και στάσης των πεζών και των οχημάτων ή αποτελούν τόπους συνάθροισης των πολιτών. Η χωροθέτηση στην πόλη των πλατειών και των πεζοδρόμων, συχνά σχετίζεται με εκείνη των επιμέρους πολεοδομικών λειτουργιών. Η παρουσία τους σε περιοχές κατοικίας, αναψυχής, εμπορικού ή ιστορικού κέντρου είναι πολλές φορές καθοριστικής σημασίας για την λειτουργία της ίδιας της περιοχής. Η ποικιλία και η ένταση των χρήσεων σε κάθε τέτοιο χώρο μπορεί να τον μετατρέψει σε πόλο έλξης αθλητικών, ψυχαγωγικών, πολιτιστικών, εμπορικών ή κοινωνικών δραστηριοτήτων. Οι χώροι αυτοί επιτρέπουν συνήθως κάθε μορφή και έκταση φύτευσης, καθώς και υπαίθριων διαμορφώσεων, ιδιαίτερα στην περίπτωση μιας πλατείας όπου η προσφορά σε χώρο είναι μεγαλύτερη. Η φύτευση μπορεί να είναι οργανωμένη ή μη, ενώ μπορεί και να απουσιάζει τελείως. Όσον αφορά τους δρόμους, έχουν ιδιαίτερη και ζωτική σημασία για την πόλη, αφού μαζί με τα οικοδομικά τετράγωνα αποτελούν τα δύο βασικά συνθετικά στοιχεία της. Συχνά, συνοδεύονται από παρόδια φύτευση με δεντροστοιχίες ή θάμνους με σκοπό την άμβλυση των αρνητικών επιπτώσεών τους στο μικροκλίμα της περιοχής.

Εικ.1.4 (πάνω). Το πιο χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα δρόμου με παρόδια φύτευση από δεντροστοιχίες: το γαλλικό βουλεβάρτο.

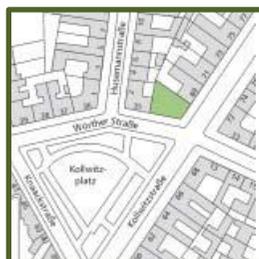
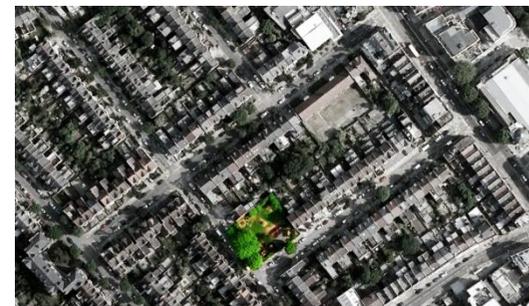
Εικ.1.5 (κάτω) και 1.6 (αριστερά). Ο πεζόδρομος Rambla της Βαρκελώνης. Έχει μήκος 1,2 χιλιομέτρων και συγκεντρώνει καθημερινά μεγάλο πλήθος κόσμου εξαιτίας των πολλών δραστηριοτήτων που φιλοξενεί (κυρίως εμπορίου και αναψυχής).

Η σημασία της δεύτερης κατηγορίας των αστικών πράσινων χώρων για την πόλη συνίσταται κυρίως στην αισθητική που προσφέρουν, αλλά και στην διαμόρφωση του τοπικού μικροκλίματος. Τέτοιους χώρους αποτελούν για παράδειγμα τα **κενά οικοπέδα** ή τα κενά τμήματα μιας περιοχής, που προορίζεται να μείνουν άκτιστα. Στην περίπτωση του Βερολίνου η λύση των κενών χρήσεων επιφανειών δόθηκε με δράσεις αξιοποίησής τους. Τμήματα της πόλης που είχαν μείνει άκτιστα μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, φυτεύτηκαν και εντάχθηκαν σε δίκτυα πρασίνου. Άλλο παράδειγμα είναι τα **'pocket parks'** (ή **'pocket gardens'**), δηλαδή χώροι που δεν σχεδιάζονται εξαρχής, αλλά προκύπτουν μέσα από την διαδικασία ανάπτυξης της πόλης. Η ιδέα εφαρμόστηκε με επιτυχία στην συνοικία του Brent στο Λονδίνο και αφορούσε κυρίως την αξιοποίηση του 'κενού' χώρου μεταξύ δύο κτιρίων προς όφελος των κατοίκων. Το πρόγραμμα των rocket parks ξεκίνησε το 2008 και υλοποιήθηκε κυρίως με την εθελοντική συμμετοχή των κατοίκων.

Στην λογική των rocket parks εντάσσεται και η **αξιοποίηση του ιδιωτικού κενού χώρου ενός οικοδομικού τετραγώνου**, δηλαδή του άκτιστου χώρου γύρω από την κτιριακή μάζα. Στις περιπτώσεις που διαμορφώνεται και αξιοποιείται κατάλληλα, αποτελεί νησίδα πρασίνου, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Ένα τέτοιο εγχείρημα αποτελεί το πρόγραμμα της ενοποίησης των ακάλυπτων χώρων και του 'ενεργού' τετραγώνου, χωρίς ωστόσο να έχει εφαρμοστεί επιτυχώς στην πράξη. Άλλο παράδειγμα αποτελούν οι σχολικοί κήποι (κυρίως σε χώρες του εξωτερικού).

➤ Παραδείγματα χώρων αστικού πρασίνου που αποτελούν τα 'κενά' του δομημένου περιβάλλοντος.

Εικ.1.9,1.10 και 1.11 (αριστερά). 'Όμορφη γωνιά', 'Schöne Ecke' στη συνοικία Pankow του Βερολίνου.

Εικ.1.12,1.13 και 1.14 (κάτω). Ο σχολικός κήπος του Neukölln στο Βερολίνο.

Εικ.1.7 (πάνω). Το Streatley Road Pocket Park στο Brent.

Εικ.1.8 (κάτω). Τυπικό οικοδομικό τετράγωνο της Βαρκελώνης, όπου οι ακάλυπτοι χώροι έχουν ενοποιηθεί και λειτουργούν ως νησίδα πρασίνου προς όφελος των κατοίκων.

Οι χώροι αυτοί αποτελούν βιοκλιματικούς θύλακες και ενδιάμεσους κοινωνικούς χώρους. Έχουν όμως συνήθως και έναν πρόσθετο ρόλο σε σχέση με τους χώρους αστικού πρασίνου της προηγούμενης κατηγορίας: **αποτελούν το μέσο μετάβασης από τον κλειστό ιδιωτικό χώρο (κατοικία, εργασιακό χώρο, χώρο αναψυχής, κλπ) στον δημόσιο.**

Η μεγαλύτερη σε έκταση κατηγορία πράσινων χώρων ωστόσο, αφορά εκείνους που δεν είναι αποτέλεσμα του σύγχρονου πολεοδομικού σχεδιασμού, αλλά σχετίζονται τις περισσότερες φορές (εξαιρώντας την περίπτωση των στρατοπέδων και των αρχαιολογικών χώρων), με την γεωμορφολογία της περιοχής. Τα φυσικά υδάτινα στοιχεία, όπως λίμνες, ρέματα ή παραλίες και τα τμήματα του περιαστικού πρασίνου όπου αυτά υπάρχουν, διαμορφώνουν το τοπίο της περιοχής, προστατεύουν την βιοποικιλότητα και αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την διαμόρφωση του κλίματος. Επιπλέον, βελτιώνουν την ποιότητα ζωής του αστικού πληθυσμού που βρίσκεται σε προσπελάσιμη απόσταση από αυτούς, αλλά και ικανοποιούν τις αυξημένες απαιτήσεις του σύγχρονου ανθρώπου για αναψυχή. Για τους παραπάνω λόγους προστατεύονται από αυστηρά θεσμικά πλαίσια που απαγορεύουν κάθε μορφή δόμησης. Παρόλα αυτά, δεν είναι λίγες οι φορές που έχουν δεχθεί τεράστιες πιέσεις από την οικιστική ανάπτυξη με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας και η μορφολογία τους και να απειληθούν τα βιοτικά στοιχεία τους.

Εικ.1.15 και 1.16. Το πάρκο Αλκαζάρ στην Λάρισα στις όχθες του Πηνειού ποταμού. Σήμερα, περιλαμβάνει ένα αστικό άλσος αναψυχής με τεχνητή λίμνη, ανοιχτούς χώρους άθλησης και ψυχαγωγίας, υπαίθριο θέατρο και ποδηλατοδρόμους.

Ιστορική διερεύνηση της μορφής των αστικών χώρων πρασίνου

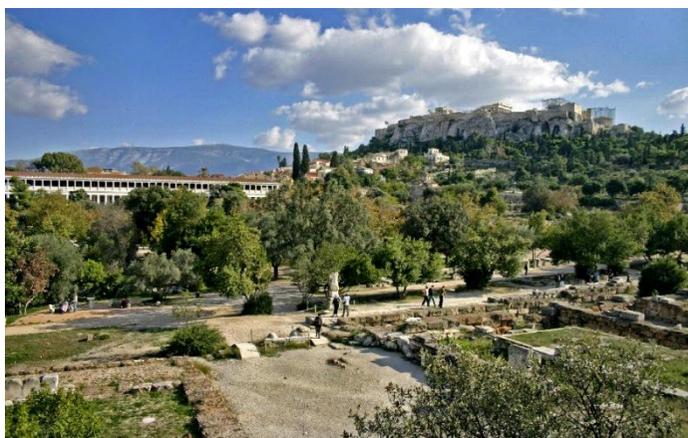
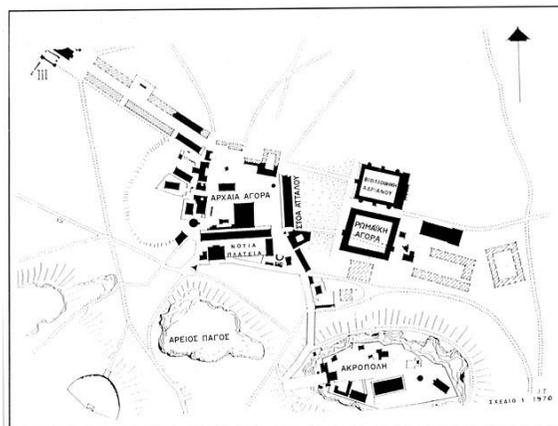
Οι αστικοί χώροι πρασίνου έχουν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, καθοριστικό ρόλο για την οργάνωση, την λειτουργία και την εξέλιξη της πόλης. Ωστόσο, **ο ρόλος αυτός μεταβάλλεται και εξελίσσεται ανάλογα με την δομή της πόλης και τα πρότυπα της πολεοδομικής οργάνωσης κάθε εποχής**. Οι πράσινοι χώροι μιας πόλης αποτελούν αναμφισβήτητα κομμάτι των υπαίθριων χώρων της. Οι τύποι και ο χαρακτήρας των αστικών υπαίθριων χώρων, ο 'διάλογος' που αναπτύσσουν με το δομημένο περιβάλλον, η οργανική ή μη διαμόρφωσή τους μέσα στην πόλη, ο ρόλος τους στην καθημερινότητα των κατοίκων και οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτούς είναι μερικοί μόνο από τους παράγοντες που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την ποιότητα ενός μεταβαλλόμενου αστικού τοπίου. Συνεπώς, η **ταυτότητα του αστικού τοπίου** είναι αυτή που τελικά επηρεάζει και επηρεάζεται από την μορφή των αστικών πράσινων χώρων και των υπαίθριων χώρων γενικότερα.

Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο, που πραγματοποιήθηκε το 2000 στη Φλωρεντία, *‘ως τοπίο (αστικό) ορίζεται ένα προσδιορισμένο τμήμα περιοχής, έτσι όπως την έχει αντιληφθεί ο πληθυσμός ο οποίος τη βιώνει και της οποίας ο χαρακτήρας αποτελεί ένα συνονθύλευμα πράξεων από φυσικούς και ανθρώπινους παράγοντες, καθώς και από τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις’*. Έτσι, καταλαβαίνουμε πως **οι αστικοί υπαίθριοι χώροι δεν έχουν έναν στατικό ρόλο στην πόλη, αλλά αντίθετα εξαρτώνται από την μορφή της χωρικής οργάνωσης κάθε εποχής**. Οι αρχικές συνθήκες υπό τις οποίες διαμορφώθηκαν οι χώροι αυτοί δικαιολογούν πολλές φορές την μορφή τους (π.χ. θεατρικός χαρακτήρας αναγεννησιακών πλατειών). Ωστόσο, **οι λειτουργίες που εξυπηρετούν και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται τελικά και βιώνονται** από τον ίδιο τον κάτοικο αντικατοπτρίζουν την δομή των πόλεων κάθε ιστορικής περιόδου. Το ίδιο συμβαίνει και με **το ποσοστό των πράσινων χώρων που φιλοξενούν**, αφού υποτάσσεται στις εκάστοτε συνθήκες και τον τρόπο με τον οποίο δομείται η πόλη.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την αυτόνομη πόλη της αρχαίας Αθήνας. Το πράσινο εντοπίζεται κυρίως στους φυσικούς σχηματισμούς των τριών λόφων της (ιερά άλση) και στην περιοχή έξω από τα τείχη της πόλης (κήποι). Η έννοια του διακοσμητικού κήπου ή της δεντροστοιχίας δεν φαίνεται να υπάρχει. Οι υπαίθριοι χώροι αναπτύσσονται οργανικά και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των κατοίκων, χωρίς ωστόσο να φιλοξενούν μεγάλο ποσοστό βλάστησης. Η φύτευση του χώρου της αρχαίας Αγοράς για παράδειγμα, περιορίζεται σε μερικές συστάδες

δέντρων. Οι δημόσιοι κήποι δημιουργούνται κατά την εποχή του Περικλή και συνδέονται άμεσα με την θρησκευτική λατρεία και την φιλοσοφική διδασκαλία. Ακόμα και ο βοτανικός κήπος που δημιουργείται αργότερα, (350 π.Χ.) αποσκοπεί στην μελέτη των φαρμακευτικών ιδιοτήτων των φυτών. **Δεν υπάρχει καμία τάση αξιοποίησης της καλλωπιστικής ιδιότητας των φυτών, για διακοσμητικούς λόγους, ή για την προβολή της πόλης προς τα έξω.** Αντίθετα, πολλούς αιώνες αργότερα και με αποκορύφωμα την περίοδο του Νεοκλασικισμού, οι αστικοί πράσινοι χώροι, αλλά και οι υπαίθριοι χώροι γενικότερα, χάνουν την ζωτική σημασία τους μέσα στην πόλη, αφού εξυπηρετούν την **αίσθηση της μνημειακότητας**. Σχεδιάζονται με βάση γεωμετρικά σχήματα και υπάγονται σε συστήματα αξόνων. Ακόμα και η φύτευση συντελεί στην αίσθηση του αχανούς, αφού ακολουθεί τα πρότυπα των γαλλικών κήπων και των μεγάλων βουλεβάρτων. Οι αστικοί πράσινοι χώροι δεν υποστηρίζουν πλέον την δημόσια έκφραση, αλλά **γίνονται εργαλεία 'γοήτρου' και εξουσίας των αυτοκρατόρων.**

Ο δημόσιος χώρος αποτελεί ανάγκη της κοινωνίας η οποία με τη σειρά της τον διαμορφώνει και τα μέλη της κοινωνίας τον χρησιμοποιούν αντίστοιχα, αντικατοπτρίζοντας συγχρόνως την ίδια, τις ανάγκες της, τις απόψεις της, τις προοπτικές της αλλά και τον πολιτισμό της. Οι δημόσιοι χώροι συνθέτουν και δομούν τον αστικό χώρο δίνοντάς τον ιδιαίτερο ύφος, ζωτικότητα, διαφορετικότητα και ουσία. (Τζώρτζη Τ., *Αισθητική, Λειτουργική και Οικολογική Συμπεριφορά των Δενδροστοιχειών και Πάρκων στην πόλη της Θεσσαλονίκης*, Διδακτορική Διατριβή ΑΠΘ, 2000).

Εικ.2.1 (αριστερά) και 2.2 (δεξιά). Κάτοψη της Αρχαίας Αθήνας του Ι.Τραυλού και ο χώρος όπως είναι σήμερα.

Εικ.2.3 (πάνω). Κάτοψη των Βερσαλλιών περίπου το έτος 1980.

Εικ.2.4 και 2.5 (κάτω). Σύγχρονη άποψη των κήπων

Εκτενέστερη αναφορά θα γίνει για την εξέλιξη των αστικών πράσινων χώρων κατά την περίοδο από την βιομηχανική επανάσταση και μετά, με την αναφορά σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους - σταθμούς. Η έννοια άλλωστε του αστικού πρασίνου και του 'δημόσιου αστικού πάρκου' είναι μία σύγχρονη έννοια η οποία βασίζεται στην απαίτηση για αναβάθμιση της ποιότητας ζωής του αστικού πληθυσμού και πρωτοεμφανίζεται κατά την βιομηχανική επανάσταση. Ο προβιομηχανικός αστικός χώρος μετασχηματίζεται και οι κοινωνικές και οικονομικές δομές της κοινωνίας υφίστανται βαθιές αλλαγές. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι συνθήκες διαβίωσης στις πόλεις είναι ιδιαίτερα δυσμενείς. Τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα συρρέουν μαζικά στις μεγάλες πόλεις αναζητώντας εργασία στα εργοστάσια, ο αστικός πληθυσμός αυξάνεται και οι πόλεις επεκτείνονται και πυκνοδομούνται. Οι υπαίθριοι χώροι ελαχιστοποιούνται, ενώ κρίνεται επιτακτική η ανάγκη της δημιουργίας πάρκων με δημόσιο χαρακτήρα.

Εικ.2.6. Η βιομηχανική πόλη του Middlesbrough της Αγγλίας. Αξίζει να παρατηρήσει κανείς την εγγύτητα των εργατικών κατοικιών με τις καμινάδες των εργοστασίων αλλά και τις συνεχείς σειρές που σχηματίζουν.

Τα πρώτα αστικά πάρκα

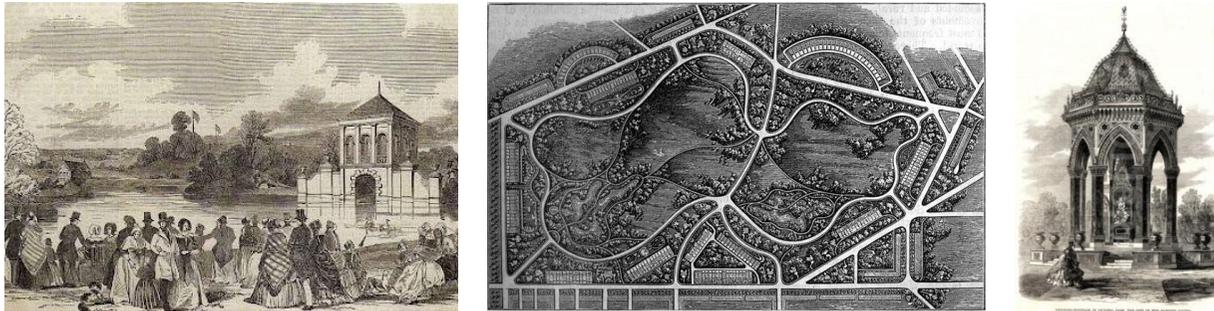
Αρχικά, τα πάρκα αναπτύσσονται στις παρυφές των πόλεων ως ένα διαμορφωμένο τμήμα εξοχής, ενώ με τον καιρό αρχίζουν να λαμβάνονται υπόψη από τον πολεοδομικό σχεδιασμό και να αποτελούν τμήμα του διευρυμένου αστικού ιστού. Η Βρετανία μπορεί να θεωρηθεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του δυτικού ευρωπαϊκού πολιτισμού όπου αρχίζει η βιομηχανική επανάσταση, αφού παρουσιάζει μια εξαιρετικά γρήγορη αστική ανάπτυξη κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Αν προσπαθούσαμε να ορίσουμε μια ημερομηνία για την γέννηση των πρώτων αυτών αστικών πάρκων, αυτή θα ήταν το 1833. Τότε σημειώνεται η εμφάνιση του πρώτου βικτωριανού πάρκου στην Αγγλία στην περιοχή του Preston, η οποία ακολουθείται από την κατασκευή και άλλων πάρκων στις περισσότερες πυκνοκατοικημένες βιομηχανικές πόλεις (Birkenhead, Derby και Southampton). Πολλά από τα δημόσια πάρκα της βικτωριανής εποχής αποτελούν έργα φιλανθρωπίας πλούσιων γαιοκτημόνων και βιομήχανων προς την τοπική κοινωνία και κυρίως την εργατική τάξη, ενώ άλλα αποτελούν προϊόν δημόσιας πρωτοβουλίας. Αργότερα όμως χρησιμοποιούνται ως μέσω προβολής της πόλης από επενδυτές με στόχο την προσέλκυση κοινωνικών στρωμάτων υψηλότερου εισοδήματος και οι κατοικίες στην περιφέρειά τους γίνονται περιζήτητες. *‘Η κερδοσκοπία στην γη ήταν το όχημα επέκτασης της πόλης. Οι εργολάβοι λειτουργούσαν πρακτικά ως πολεοδόμοι των νέων περιοχών κατοικίας’.**

* Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., *Υπαίθριοι χώροι στην πόλη : θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου*, Αθήνα 1988, σελίδα 58

Η πόλη της βικτωριανής κοινωνίας αποτελεί κυρίως τόπο χωροθέτησης της βιομηχανίας, πρέπει να λειτουργεί αποτελεσματικά και δεν προορίζεται για αισθητική ευχαρίστηση. Κάθε πρόβλεψη για πλατείες ή πάρκα απουσιάζει εντελώς. Το πρόβλημα των άθλιων συνθηκών διαβίωσης έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί εκ των υστέρων, χωρίς οι αστικοί υπαίθριοι χώροι να αποτελούν οργανικά στοιχεία της πόλης. Έτσι η μορφή των πάρκων αυτών είτε ακολουθεί ακανόνιστο σχήμα είτε γεωμετρικό, ανάλογα με τον βαθμό ένταξής τους στον ορθοκανονικό ιστό της πόλης. Η διαμόρφωσή τους από την άλλη πλευρά, γίνεται με καμπύλους δρόμους, μεγάλες επιφάνειες

γρασιδιού, λίμνες, λόφους, κλπ. Οι αρχιτέκτονες ακολουθούν τα πρότυπα της αγγλικής σχολής κηποτεχνίας, αφού στόχος είναι η κατασκευή ενός περιβάλλοντος που προσομοιάζει το εξοχικό τοπίο και λειτουργεί ως χώρος αναψυχής και κατασκευής ορισμένων ιδιωτικών κατοικιών. Επιπλέον, η κίνηση εντός του πάρκου διαχωρίζεται από αυτήν της πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το πάρκο του Birkenhead, στο οποίο η πώληση της οικοδομήσιμης γης καλύπτει το κόστος του ίδιου του πάρκου. Πλέον, το δημόσιο πάρκο θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του σχεδίου των αγγλικών πόλεων ως 'κοινό έδαφος όπου εκφράζεται ο πολιτισμός και αναπτύσσεται η ζωή της κοινότητας'.* Έτσι, σύντομα υιοθετείται σε ευρωπαϊκές (επανασχεδιασμός Bois de Boulogne, Παρίσι) αλλά και αμερικάνικες (Central Park, Νέα Υόρκη) πόλεις.

* Spiro Kostof, *The city assembled*, 1992 London, σελίδα 172

Εικ.2.7. και 2.8. (από αριστερά προς τα δεξιά). Το Birkenhead Park το οποίο σχεδιάστηκε από τον Joseph Paxton το 1847 στο Birkenhead της Αγγλίας. Θεωρείται ως το πρώτο δημόσιο αστικό πάρκο παγκοσμίως, απευθυνόμενο κυρίως στην εργατική τάξη, και έμπνευση για το Central Park της Νέας Υόρκης. Αποτελέσε τμήμα ενός πολεοδομικού σχεδίου με στόχο την κατασκευή ενός ελκυστικού περιβάλλοντος για νέες κατοικίες.

Εικ.2.9. Η κρήνη του Victoria Park του Λονδίνου το οποίο σχεδιάστηκε από τον Sir James Pennethorne το 1845. Είναι επίσης γνωστό ως το πάρκο των Ανθρώπων (People's Park), αφού για μερικούς από τους κατοίκους του East End του Λονδίνου αποτέλεσε την πρώτη περιοχή συνεχούς πρασίνου που έβλεπαν ποτέ.

Εικ.2.10 (κάτω). Το Victoria Park του Λονδίνου όπως είναι σήμερα.

Αντίστοιχη λογική σχεδιασμού ακολουθείται από τον Frederick Law Olmsted για την κατασκευή του δημόσιου Central Park της Νέας Υόρκης. Και σε αυτή την περίπτωση ο χώρος χρησιμοποιείται κυρίως για δραστηριότητες αναψυχής και αθλητισμού όλων των κοινωνικών τάξεων σε ένα εξοχικό τοπίο, το οποίο παρόλο που βρίσκεται σε κεντρικό σημείο του αστικού ιστού, λειτουργεί ανεξάρτητα από αυτόν. Καμπύλοι δρόμοι-μονοπάτια που έρχονται σε αντίθεση με τον απόλυτα ορθοκανονικό κάναβο της πόλης, διατρέχουν μεγάλες περιοχές φύτευσης και υδάτινους σχηματισμούς και χρησιμοποιούνται μόνο ως χώροι περιπάτου και καθιστικού. Ακόμη, είναι η πρώτη φορά που χρησιμοποιείται η έννοια της αρχιτεκτονικής τοπίου (landscape architecture).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι αστικοί πράσινοι χώροι δεν τοποθετούνται πάντα εντός του αστικού ιστού. Σε περιπτώσεις ευρωπαϊκών ιστορικών πόλεων (π.χ. Βιέννη, Κοπεγχάγη), παρατηρείται το φαινόμενο της εκμετάλλευσης της έκτασης μεταξύ των τειχών. ***‘Η περιοχή αυτή χρησιμοποιείται ως ένας ενοποιητικός πολλές φορές δακτύλιος ανάμεσα στην παλιά (εντός των τειχών) και τη νέα πόλη, ο οποίος περιλαμβάνει πάρκα και δημόσια κτίρια’.****

*Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., Υπαιθριοί χώροι στην πόλη : θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου, Αθήνα 1988, σελίδες 63-64

Εικ.2.11 (αριστερά). Το αρχικό σχέδιο του Olmsted για το Central Park της Νέας Υόρκης (1858).

Εικ.2.12. (κάτω). Το πάρκο όπως είναι σήμερα. Τα δέντρα που περιβάλλουν το πάρκο αρχικά έκρυβαν το εξαώροφο αστικό μέτωπο. Αργότερα όμως, με την αύξηση των υψών των κτιρίων, η αίσθηση του εξοχικού τοπίου χάνεται.

Την δεκαετία του 1870 στο Σαν Φρανσίσκο, ο William Hammond Hall αναλαμβάνει τον σχεδιασμό ενός πάρκου στα δυτικά της πόλης με σκοπό την προσέλκυση της οικιστικής ανάπτυξης στην περιοχή. Στο Golden Gate Park ακολουθούνται τα πρότυπα του Central Park της Νέας Υόρκης, ως προς το μέγεθος του πάρκου, τον ψυχαγωγικό χαρακτήρα του και τον τρόπο ένταξής του στο υποδομικό σύστημα της πόλης. Στόχος είναι και πάλι η δημιουργία ενός εξοχικού τοπίου που αποκόπτεται από την φασαρία της πόλης και το αρχικό σχέδιο προβλέπει, όπως και στην περίπτωση του Central Park, διαφορετικές ποιότητες των δρόμων που τέμνουν εγκάρσια το πάρκο. Σήμερα, φιλοξενεί διαφορετικά είδη κήπων (βοτανικό, ανθοκομικό, ιαπωνικό), καθώς και πλήθος αθλητικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.

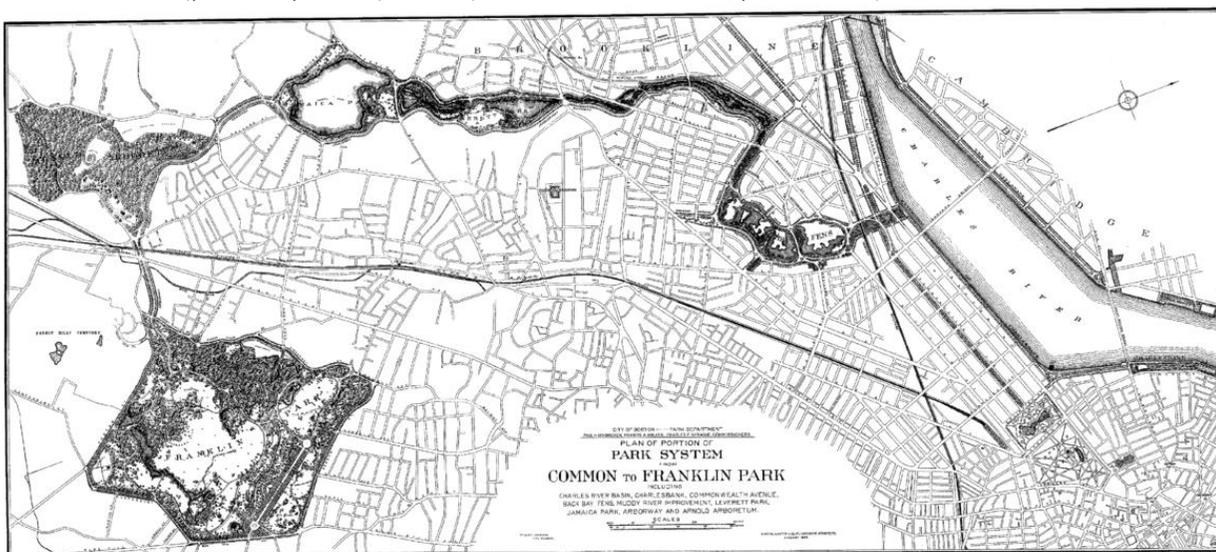
Εικ.2.13 και 2.14 (πάνω). Αεροφωτογραφία των Golden Gate Park, San Francisco και Central Park, New York, αντίστοιχα.

Εικ.2.15 (αριστερά). Το πάρκο Champ de Mars, Paris (Πεδίον του Άρεως). Αρχικά χρησιμοποιούνταν για στρατιωτικούς σκοπούς, ενώ μετά τη γαλλική επανάσταση αποτελεί έναν χώρο ανοιχτό προς το κοινό. Ανήκει στην κατηγορία των εκτεταμένων πάρκων στο κέντρο της πόλης των αρχών του 19^{ου} αιώνα.

Τα συστήματα πράσινων χώρων

Οlmsted είναι επίσης εκφραστής του κινήματος για την εξασφάλιση συστημάτων πρασίνου. Μετά την επιτυχία των πρώτων προσπαθειών κατασκευής αστικών πράσινων χώρων, η επιθυμία των πολιτών σε Ευρώπη και Αμερική για την εξασφάλιση τέτοιων χώρων μέσα στην πόλη γίνεται ακόμη πιο έντονη. Κυρίαρχη είναι η τάση για επιστροφή του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον, χωρίς την μολυσμένη ατμόσφαιρα των βιομηχανικών πόλεων. Ακολουθεί ο σχεδιασμός **συστημάτων πάρκων (park systems) που σκοπό έχουν την σύνδεση των περιοχών κατοικίας με την εξοχή**. Στην Βοστώνη για παράδειγμα, ο Olmsted σχεδιάζει ένα σύστημα πάρκων σε συνδυασμό με την αντιπλημμυρική διευθέτηση του ποταμού Charles. Ονομάζει μάλιστα το σύστημα αυτό 'πράσινη κορδέλα' (green ribbon). Το ίδιο πλαίσιο ακολουθεί η κατασκευή λεωφόρων πάρκων (parkways), πανεπιστημιακών πάρκων (campus) και προαστίων, όπου τα σπίτια διατάσσονται μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον ανάλογης μορφής. Αξίζει να αναφερθεί πως το 1901 εισάγονται για πρώτη φορά στο πανεπιστήμιο του Harvard σπουδές που αφορούν την αρχιτεκτονική τοπίου από τους H. Cleveland και Ch. Elliot.

Εικ.2.16. Το σύστημα των πάρκων στη Βοστώνη από τον Olmsted το 1867, γνωστό και ως 'Emerald Necklace'.

National Park Service - Frederick Law Olmsted National Historic Site

OLMSTED ARCHIVES

99 Warren Street - Brookline, Massachusetts 02146

Η λεωφόρος Commonwealth Mall της Βοστώνης, τμήμα της οποίας (Newton end) σχεδιάστηκε από τον Olmsted ως μέρος του συστήματος των πάρκων. Η κατασκευή της ολοκληρώθηκε το 1895. Εικ.2.17 (πάνω). Στάδιο της κατασκευής της το 1870.

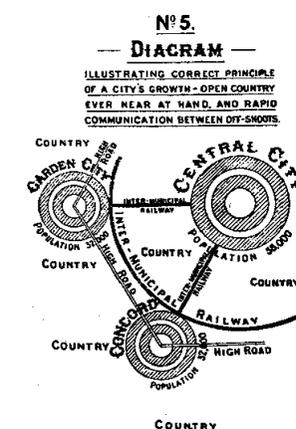
Εικ.2.18 (κάτω). Η λεωφόρος συνδέει σήμερα τους κήπους Boston Common και Public Garden με το σύστημα το the city's Emerald Necklace park system.

Πρόθεσή του είναι η δημιουργία μιας πόλης αυτόνομης ως προς την μητρόπολη, μικρής πυκνότητας και πεπερασμένου πληθυσμού, ώστε κάθε πολίτης να έχει πρόσβαση στην ύπαιθρο. Για αυτόν τον λόγο τονίζει πως σε περίπτωση που ο πληθυσμός υπερβεί ένα ανώτατο όριο (32.000 κατοίκους), η πόλη δεν θα επεκταθεί προς την ύπαιθρο, αλλά κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία μιας νέας πόλης σε κοντινή τοποθεσία. Έτσι, θα συγκροτείται ένα δίκτυο αυτοτελών πόλεων σε συνάρτηση με μία 'γονική πόλη' (central city). Η επικοινωνία των πόλεων-δορυφόρων μεταξύ τους αλλά και με την κεντρική πόλη θα γίνεται μέσω πυκνών οδικών αξόνων και σιδηροδρόμου.

Το ιδεατό μοντέλο του Howard υλοποιείται το 1903, όταν οι B. Parker και R. Unwin σχεδιάζουν την πειραματική πόλη του Letchworth σε μία έκταση έξω από τον Λονδίνο, γεγονός που επιτρέπεται από τον 'εταιρικό' στεγαστικό τύπο. Αποτελεί την πρώτη προσπάθεια εξασφάλισης οικονομικής κατοικίας στα μεσαία στρώματα* και γίνεται κυρίαρχο θέμα στο βρετανικό πολεοδομικό σχεδιασμό. Ακόμη, αποτελεί την πρώτη προσπάθεια αποκέντρωσης από τα αστικά βιομηχανικά κέντρα και το πρότυπο για την ανάπτυξη πολλών αμερικάνικων και ευρωπαϊκών πόλεων κυρίως μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο. (π.χ. Welwyn Garden City στο Hertfordshire της Αγγλίας το 1920 και Radburn στο New Jersey της Αμερικής το 1929). Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι μόνο κατά το χρονικό διάστημα 1925 – 1935 ανοικοδομούνται στη Γαλλία δεκαπέντε νέες κηπουπόλεις – δορυφόροι του Παρισιού.

* 'Οι πρώτες προσπάθειες διαχείρισης του προβλήματος στέγης στα προάστια αφορούσαν κατά προτεραιότητα τους βιομηχανικούς εργάτες' [...] 'γιατί έγινε αντιληπτή η σημασία της στέγασης για τη σταθεροποίηση του μετακινούμενου εργατικού δυναμικού, για την πειθαρχή του στους ρυθμούς και τους κανόνες παραγωγής και, επομένως, για τη δημιουργία της κρίσιμης μάζας εξειδικεύσεων που απαιτείται για τη βιομηχανική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο.' (Μάρκου Μ., Στα προάστια του Παρισιού. Στοιχεία Πολεοδομικής εμπειρίας, σημειώσεις για το μάθημα Πολεοδομία 2, 2010).

Εικ.2.21. Διάγραμμα του Howard για τις αρχές ανάπτυξης των κηπουπόλεων και της επικοινωνίας μεταξύ τους. Διακρίνεται η 'γονική πόλη' και οι αυτοτελείς πόλεις 'δορυφόροι', όλες με την μορφή δακτυλίου.

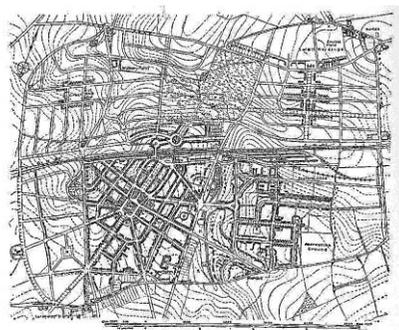

FIG. 104.—The original plan of Letchworth Garden City, England, submitted by Unwin and Parker in April, 1904. The realization of the dream of Sir Ebenezer Howard as described in his booklet, "Tomorrow."

Εικ.2.22 (αριστερά). Το αρχικό πλάνο του Letchworth, όπως κατατέθηκε από τους Parker και Unwin το 1903.
Εικ.2.23 (δεξιά). Αεροφωτογραφία της πόλης του Letchworth. Κάθε κατοικία έχει τον δικό της κήπο. Φαρδείς δεντροφυτεμένες λεωφόροι συνδέουν τις περιοχές κατοικίας με το κέντρο της πόλης.

Η πόλη του Howard αποτελεί περισσότερο ένα **θεωρητικό μοντέλο το οποίο τονίζει δύο βασικές αξίες της πόλης: αυτή της αυτονομίας και της ενίσχυσης του χαρακτήρα της γειτονιάς μέσω της μονάδας του οικοδομικού τετραγώνου**. Τελικά και οι δύο αυτές αρχές ατονούν με το πέρασμα του χρόνου. Η έννοια της κηπούπολης ταυτίζεται με την σχεδιασμένη προαστιακή πόλη που εξαρτάται από τη μητρόπολη όπως το Warrington Garden Suburb της Αγγλίας (1907) ή την μικρή πόλη που προορίζεται για την στέγαση των εργατών όπως έγινε στην περίπτωση του Altenhof της Γερμανίας το 1900. Επιπλέον, η **ιδέα των Parker και Unwin για την μονάδα του ευρύτερου οικοδομικού τετραγώνου με την εσωστρεφή διάταξη και τους υπαίθριους κοινόχρηστους χώρους πράσινο έχει ως αποτέλεσμα την διάσπαση της ενότητας της γειτονιάς**. Η σχέση των κατοικιών μεταξύ τους αλλά και με τα δημόσια κτίρια είναι ιδιαίτερα χαλαρή και δεν εξασφαλίζει τις στοιχειώδεις κοινωνικές σχέσεις. *Αντίθετα, με δεδομένη την πολλή χαμηλή πυκνότητα, την μεγάλη απόστασή της από τη μητρόπολη και τον πλήρη διαχωρισμό των τόπων κατοικίας και εργασίας, η μονάδα γειτονιάς της νέας πόλης δεν αποδεικνύεται βιώσιμη* (Π. Κοσμάκη-Λουκοπούλου, Δ.Λουκόπουλος). Είναι φανερό ότι στην περίπτωση των κηπουπόλεων, οι αστικοί χώροι πρασίνου καταλαμβάνουν ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό της πόλης και γίνονται η αιτία της χαλάρωσης του αστικού ιστού. Τόσο οι φαρδείς, φυτεμένοι δρόμοι όσο και οι ιδιωτικοί κήποι που υποχρεούνται να διαθέτει μια κατοικία δεν συνάδουν με την πυκνότητα του πληθυσμού. Αν και το αστικό πράσινο αυξάνει την ποιότητα ζωής των κατοίκων, η υπερβολή στην χρήση του φαίνεται να έχει τα αντίθετα αποτελέσματα.

Εικ.2.24 και 2.25 (πάνω). Φωτογραφία (περ.1960) ενός κεντρικού δρόμου της πόλης του Welwyn Garden City που ιδρύθηκε το 1920 στο Hertfordshire της Αγγλίας (σχεδιάστηκε από τον Louis de Soissons) και αεροφωτογραφία της πόλης αντίστοιχα.

Εικ.2.26 (αριστερά). Η κατανομή των αστικών

χώρων πρασίνου σε μια τυπική γειτονιά της πόλης. Με πράσινο χρώμα σημειώνεται ο χώρος των ιδιωτικών αυλών των κατοικιών. Είναι φανερός ο χαλαρός αστικός ιστός της πόλης και οι φαρδείς, φυτεμένοι δρόμοι, δυσανάλογοι με την κλίμακα της πόλης. Η τυπολογία κατοίκησης είναι παρόμοια με αυτή της πόλης του Letchworth.

Εικ.2.27 (αριστερά). Κατοικίες της εργατικής τάξης στην πόλη του Letchworth.

Οι φονξιοναλιστικοί υπαίθριοι χώροι

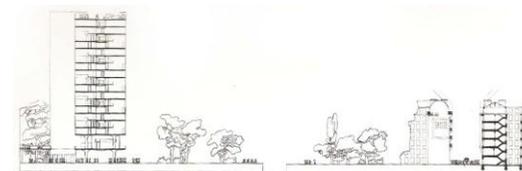
Όπως εξηγήσαμε παραπάνω, η κηπούπολη δεν πετυχαίνει τον αρχικό σκοπό για τον οποίο δημιουργείται, την διαχείριση δηλαδή της κρίσης των βιομηχανικών πόλεων. Οι προτάσεις για την οργάνωση της κατοικίας και των χώρων κοινωνικής ζωής προτείνουν μια ουτοπική πραγματικότητα που έχει τις καταβολές της σε νεοκλασικά περισσότερο πρότυπα, ενώ δεν μπορούν να ενσωματώσουν τα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα της παγκοσμιοποίησης.* **Ωστόσο, παρουσιάζουν την δυσaréσκεια των αστών για το περιβάλλον στο οποίο ζουν και εργάζονται και προβάλλουν έναν προβληματισμό ο οποίος στην συνέχεια συγκροτείται ως ενιαίος κλάδος γνώσης, με το όνομα Πολεοδομία.**

Την περίοδο του Μεσοπολέμου, η κατοίκηση αποκτά ένα νέο περιεχόμενο που εκφράζεται με την έννοια της τυποποιημένης μαζικής παραγωγής. Ως προς αυτήν την κατεύθυνση εργάζεται ο 'αρχιτεκτονικός τομέας του καλλιτεχνικού εργαστηρίου-σχολής Bauhaus που λειτούργησε στην Γερμανία το 1920 που αποτελεί τον πλέον νευραλγικό πυρήνα της'**. Τα προγράμματα μαζικής κατασκευής κοινωνικής κατοικίας κατασκευάζονται με την πεποίθηση πως ο εξορθολογισμός, ως αρχή του Διαφωτισμού, μπορεί να απαντήσει στην ανάγκη για φθηνή εργατική κατοικία, με μικρό κόστος και ελάχιστες διαστάσεις. Για πρώτη φορά οι πόλεις σχεδιάζονται προκειμένου να φιλοξενήσουν έναν τεράστιο όγκο πληθυσμού ('πόλη των τριών εκατομμυρίων κατοίκων' του Le Corbusier). Τα συνθετικά στοιχεία της αποτελούν τα μεγάλα blocks κατοικιών και οι υπερυψωμένοι αυτοκινητόδρομοι ταχείας κυκλοφορίας που συνθλίβουν την παραδοσιακή έννοια της γειτονιάς. Οι χρήσεις ιεραρχούνται πλήρως και η πόλη αποτελεί ένα σύνολο μονολειτουργικών ζωνών.

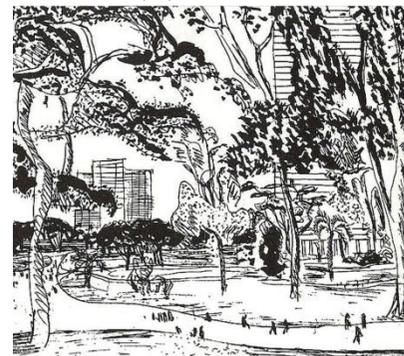
'Η φονξιοναλιστική αντίληψη που επικρατεί στις αναπλάσεις και στις περισσότερες νέες περιφερειακές αναπτύξεις χαρακτηρίζονται από μια μηχανιστική υπαγωγή της έννοιας του χώρου στην έννοια απαιτούμενη επιφάνεια'. (Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., Υπαίθριοι χώροι στην πόλη: θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου, Αθήνα 1988, σελίδα 80)

*Το ίδιο ισχύει και για τις θεωρίες των 'ουτοπιστών σοσιαλιστών', όπως του R. Owen, του C. Fourier και του S. Simon, που σκόπιμα αναλύονται εδώ.

**Καρύδης Δ., Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας, Αθήνα 2008, σελίδα 212

Η πρόταση του Le Corbusier για την 'Ville Radieuse', μια 'σύγχρονη πόλη', το 1922 στο Salon d' Automne του Παρισιού. Εικ.2.28 (πάνω). Η σχέση του παλιού με το νέο τετράγωνο. Εικ.2.29 (κάτω). Οι πύργοι γραφείων με τους 60 ορόφους και την σταυροειδή κάτοψη βρίσκονται στο κέντρο της σύνθεσης, ενώ οι κατοικίες περιβάλλουν το κέντρο. Οι πράσινοι χώροι αναπτύσσονται ανάμεσα στους πύργους, δημιουργώντας την εικόνα ενός 'πράσινου χαλιού'. Η κίνηση των οχημάτων γίνεται σε υπερυψωμένους αυτοκινητόδρομους.

Εικ.2.30. Σύμφωνα με τον Le Corbusier οι πράσινοι χώροι μιας πόλης πρέπει να απομακρυνθούν από την δομή των παραδοσιακών ευρωπαϊκών οικοδομικών τετραγώνων και να δημιουργήσουν έναν νέο, ανοιχτό, ελεύθερο χώρο προς τον κάτοικο.

Η μοντέρνα αντίληψη για την μορφή των ζωνών κατοικίας προτείνει παράλληλες σειρές από 'μπάρες' κατοικιών που διακόπτονται από στενούς πράσινους διαδρόμους. Οι στενές πράσινες ζώνες μεταξύ των γραμμικών κτιρίων, σταδιακά διευρύνονται, σχηματίζοντας περάσματα. Τα περάσματα αποτελούν στην ουσία έναν 'ανεπίσημο' χώρο στον οποίο είναι προσανατολισμένες οι περισσότερες κτιριακές μονάδες. Αυτός ο προσανατολισμός διευκολύνει την εγγύτητα και την πρόσβαση κάθε μονάδας στον πράσινο αυτό χώρο. Επιπλέον, οι άκρες των χώρων αυτών είτε αναδιπλώνονται, σχηματίζοντας ένα 'cul de sac', είτε καταλήγουν απευθείας στον δρόμο*. Οι χώροι πρασίνου φιλοξενούν ήπιες δραστηριότητες όπως παιδικές χαρές, αυλές νηπιαγωγείων, κ.λπ. Σύμφωνα με την Ερευνητική Ομάδα της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής, MARS (Modern Architecture Research Group), την ομάδα δηλαδή εφαρμογής του μοντέρνου κινήματος στην Βρετανία, το σύστημα των πράσινων χώρων προσφέρει διαμπερότητα, καλό ηλιασμό και το αίσθημα της ελευθερίας. Η ίδια ομάδα δηλώνει στο μανιφέστο της: 'Όχι άλλες πέτρινες διαμορφώσεις, ρυάκια και επιφάνειες γρασιδιού, όχι άλλες οργανωμένες σειρές δέντρων. Η φύση δεν θα πρέπει απλά να εμπεριέχεται στην πόλη, θα πρέπει να σχηματίζει 'ροές' μέσα σε αυτήν, συνδέοντας τις παιδικές χαρές, τους χώρους αναψυχής, την κατοικία, την βιομηχανία και την υπαίθρο σε μία συνεχή ροή πρασίνου ωφέλιμου προς την υγεία. Η φύση θα πρέπει να είναι ένας κήπος δίχως όρια'**.

*'Ίσως το πρώτο βήμα πρέπει να είναι να επανακτήσουμε και να σχεδιάσουμε το τοπίο'[...] 'Στις πόλεις του μέλλοντος, λωρίδες πρασίνου πρέπει να 'τρέχουν' κάθε τετράγωνο, σχηματίζοντας ένα συνεχόμενο δίκτυο κήπων και δημόσιου περιπάτου και στο τέλος της πόλης θα διευρύνονται σχηματίζοντας προστατευτικές πράσινες ζώνες, έτσι ώστε το τοπίο και ο κήπος να γίνουν αναπόσπαστο τμήμα της αστικής ζωής'. (απόσπασμα του Mumford 1964, από το βιβλίο των Harper T. L., Hibbard M., Gar-on Yeh A. και Costa H., *Dialogues in urban and regional planning*, New York 2011, σελίδα 114).*

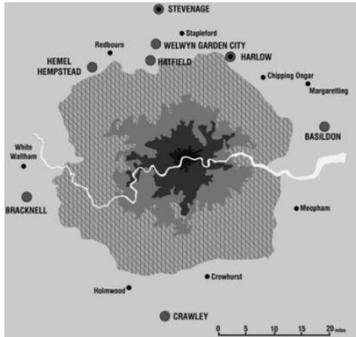
Εικ.2.31. Συγκροτήματα κατοικιών στη Βρέμμε από τον Ernst May, το 1961. Το 'ξέφτισμα' του παραδοσιακού οικοδομικού τετραγώνου του 19^{ου} αιώνα με τις ουδέτερες παρατάξεις κτιρίων με μορφή 'μπάρες' και οι χωρίς χρήση υπαίθριου χώροι. Ο τρόπος ανάπτυξης των πράσινων χώρων δίνει την αίσθηση ενός παθητικού, 'πρασίνου υποβάθρου', χωρίς ζωτική σημασία.

*Lejeune Jean – Francois, *Modern cities*, Miami 1996, σελίδα 33

**ελεύθερη μετάφραση από το βιβλίο των Harper T. L., Hibbard M., Gar-on Yeh A. και Costa H., *Dialogues in urban and regional planning*, New York 2011, σελίδα 114

Είναι φανερό πως οι προτάσεις του μοντερνισμού με τον απόλυτο εξορθολογισμό των χρήσεων, εμποδίζουν κάθε μορφή συνοχής της πόλης, αποδυναμώνουν την έννοια της γειτονιάς και τελικά δεν παράγουν βιώσιμους υπαίθριους χώρους. Η μοντέρνα πόλη δεν έχει πλέον ανάγκη από δρόμους και πλατείες, αλλά από ζώνες πρασίνου, ζώνες αθλητικών εγκαταστάσεων, κλπ. **Οι μονότονες παρατάξεις κτιρίων υποβαθμίζουν την ποιότητα των ελεύθερων επιφανειών που αποδίδεται στην πόλη, αφού δεν παράγουν καμία μορφή κοινωνικής ζωής στο εσωτερικό τους.** Οι ίδιοι οι χώροι πρασίνου αποτελούν το φόντο του δομημένου περιβάλλοντος και δεν συνάδουν με την ανθρώπινη κλίμακα, με αποτέλεσμα να αποπνέουν μια αίσθηση εχθρικότατος και να μην είναι οικείοι προς τον κάτοικο. Το *‘δίκτυο των κήπων’* δεν εντάσσεται οργανικά μέσα στην πόλη, αλλά σχηματίζεται σε μονότονες πράσινες λωρίδες που διατρέχουν τα οικοδομικά τετράγωνα παράλληλα με τους οδικούς άξονες. Στην προσπάθειά του να ενοποιήσει τις διάφορες ζώνες χρήσεων, καταλήγει να αποτελεί απλώς ένα *‘πράσινο περίβλημα του δρόμου’*, ενισχύοντας την ευχαρίστηση και την ασφάλεια της οδήγησης. Άλλωστε, η κατασκευή φαρδιών δρόμων χωρίς ενιαία κτιριακά μέτωπα, έτσι ώστε να μην εμποδίζεται η ορατότητα και να μην μειώνεται η ταχύτητα της οδήγησης, αποτελεί βασική αρχή σχεδιασμού εκείνης της περιόδου. Επιπλέον, **εξαιτίας της σύνθεσής της, η ίδια η πόλη χάνει την προσαρμοστικότητά της και την ελαστικότητά της στις νέες εξελίξεις, καθώς δεν μπορεί να δεχθεί βελτιώσεις και τροποποιήσεις.** Οι νέοι πράσινοι χώροι που δημιουργούνται είναι αδύνατο να ελεγχθούν και να συντηρηθούν από την πολιτεία, είτε πρόκειται για τους αχανείς χώρους γρασιδιού, είτε για τις πολύ στενές ζώνες από θάμνους. **Η αντιμετώπιση των χώρων πρασίνου από το μοντέρνο κίνημα ως αδρανείς κατασκευές, ενταγμένες στην βιομηχανική λογική παραγωγής του μοντέρνου κινήματος, και όχι ως μια ενιαία σύνθεση, οδηγεί τελικά στην παρακμή ή την εγκατάλειψη τους και στην μετατροπή τους σε ‘νεκρές ζώνες’ των πόλεων.** Η αποτυχία της μεταπολεμικής πολεοδομίας οδηγεί στην κατεδάφιση αρκετών συγκροτημάτων σε Ευρώπη και Αμερική και αλλάζει την κρατική πολιτική στέγασης.

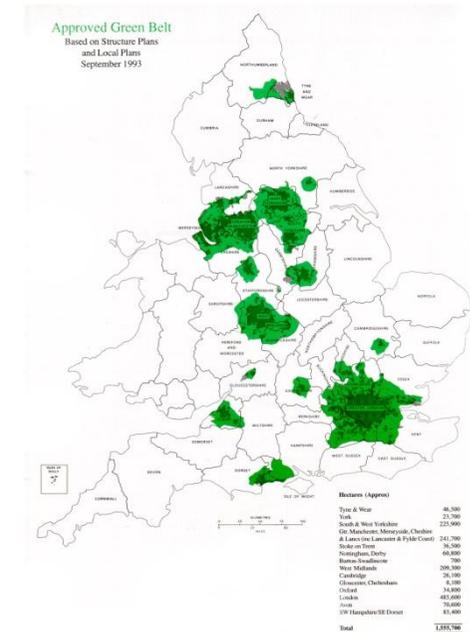
Green belts

Εικ.2.32. Τα στάδια της αστικής ανάπτυξης του Λονδίνου από την Γεωργιανή εποχή έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η εισαγωγή της 'πράσινης ζώνης' (η διαγραμμισμένη περιοχή στον χάρτη) που προτείνεται στο Abercrombie Greater London Plan αποτρέπει την περαιτέρω εξάπλωση της πόλης. Παράλληλα, η μελλοντική ανάπτυξη προτείνεται στις πόλεις που βρίσκονται έξω από την ζώνη. Οι κουκίδες δείχνουν τις τοποθεσίες που προτείνονται από το Abercrombie Plan και οι κύκλοι τις τοποθεσίες που τελικά αναπτύσσονται από το πρόγραμμα των Νέων Πόλεων (New Towns Programme)

Η συνεχής και ανεξέλεγκτη εξάπλωση των πόλεων πέρα από τα όριά τους (urban sprawl) αλλά και η ανάγκη ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων περιοχών μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, γίνονται η αιτία της εφαρμογής κρατικών προγραμμάτων ελέγχου της αστικής ανάπτυξης και προγραμμάτων στέγασης. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρούνται δύο ταυτόχρονες τάσεις. Η μία αφορά την ίδρυση νέων πόλεων (π.χ. Abercrombie Plan 1938, New Towns Programme 1944, Αγγλία) περιμετρικά της κεντρικής πόλης, αλλά ταυτόχρονα σε απόσταση από αυτή, που θα γίνουν υποδοχείς της αστικής ανάπτυξης και θα προσφέρουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως το Abercrombie Plan προβλέπει την μετακίνηση σε προάστια - δορυφόρους περιμετρικά του Λονδίνου ενός εκατομμύριου κατοίκων από τα οκτώ που φιλοξενεί συνολικά η ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου (Great London) το έτος 1938. Αυτή είναι και η αρχή της γένεσης του προγράμματος των Νέων Πόλεων. Η δεύτερη τάση, και αυτή που μας αφορά περισσότερο εδώ, αποσκοπεί στην προστασία της πόλεων από την περαιτέρω, ανεξέλεγκτη εξάπλωση. Έτσι, δημιουργείται η πολιτική των 'πράσινων ζωνών' (green belts), η οποία προϋπάρχει σαν ιδέα από το 1939 **προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή ανάπτυξη της πόλης, ως διακριτή ενότητα και να διατηρηθεί ο χαρακτήρας της.**

Μία τέτοια ζώνη αποτελεί ένα είδος ορίου της αστικής περιοχής και περιλαμβάνει κυρίως αγροτικές εκτάσεις και ορισμένες χρήσεις αναψυχής. Προτείνεται ως ο ιδανικός τρόπος ανάπτυξης μιας συμπαγούς πόλης με καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, αποφυγής της χασοτικής ανάπτυξης και προστασίας των τοπικών, αγροτικών κοινωνιών, της γεωργικής γης και του φυσικού περιβάλλοντος γενικότερα. Ένας από τους πρώτους υποστηρικτές των 'πράσινων ζωνών' είναι ήδη ο E. Howard, ο

Εικ.2.33. Υπάρχουν σήμερα δεκατέσσερις 'πράσινες ζώνες' στο Ηνωμένο Βασίλειο που καλύπτουν το 13% της έκτασής του και 1,6 εκατομμύρια εκτάρια.

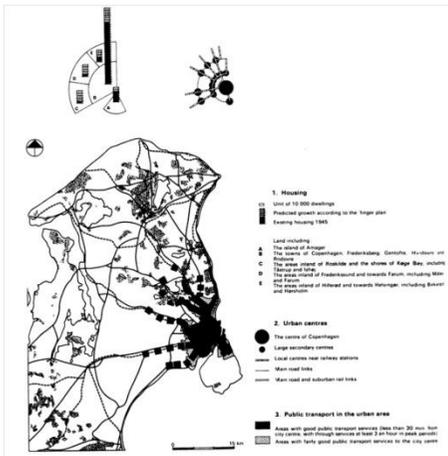
οποίος εισάγει την λογική του 'πράσινου δακτυλίου' στις πόλεις. Εντούτοις, γνωρίζουμε ότι στην περίπτωση των κηπουπόλεων οι πράσινοι χώροι δεν είχαν ζωτική σημασία για τις πόλη και κατακερμάτιζαν την συνοχή της. Τώρα, για πρώτη φορά, δημιουργείται ένα ζωτικό απόθεμα πράσινων χώρων που παρέχει περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη στην αστική περιοχή.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, πρώτα το Λονδίνο και το Birmingham και στη συνέχεια άλλες πόλεις όπως η Κοπεγχάγη (Copenhagen Finger Plan, 1945), το Παρίσι (Paris Green Belt, 1976), η Φρανκφούρτη (Frankfurt greenbelt, 1991) και η Βιέννη (Greenbelt Vienna, 1995) υιοθετούν την εφαρμογή των πράσινων ζωνών και απαγορεύουν την περαιτέρω ανοικοδόμηση εντός των ορίων της. Για την αύξηση της αποτελεσματικότητας της πολιτικής αυτής, αξιολογούν πολλές φορές την γη ως 'ιδιαίτερης αξίας τοπίο' ή εθνικό πάρκο, έχουν δε ως στόχο την σταθεροποίηση ή την μείωση του πληθυσμού*. Η εφαρμογή των 'πράσινων ζωνών' έχει ως στόχο την διατήρησή της ενότητας των πόλεων και του ιστορικού χαρακτήρα τους, την αποφυγή χωρικής ανάμιξης με γειτονικές πόλεις και την δημιουργία μιας καλής σχέσης πόλης – υπαίθρου. Επίσης, παρέχει την ευκαιρία στους κατοίκους για υπαίθριες αθλητικές δραστηριότητες και αναψυχή, διατηρώντας την φυσιογνωμία των γεωργικών ή δασικών τοπίων.

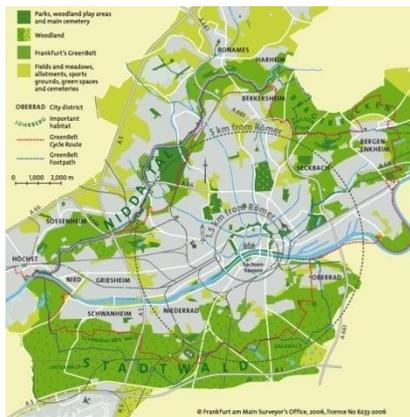
*Daniel R. M., *Green belts and urban growth*, California 1962, σελίδες 29-30

Εικ.2.34. Τοπία και δραστηριότητες στην Metropolitan Green Belt του Λονδίνου.

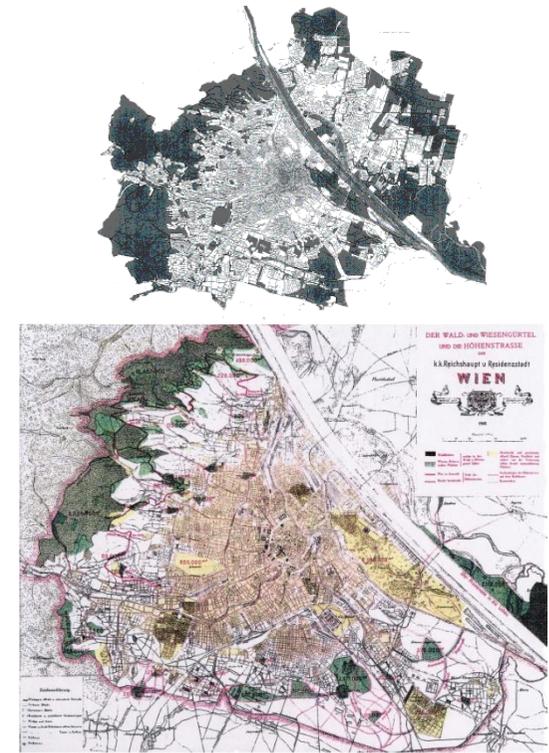

Εικ.2.35. Το αρχικό σχέδιο 'Finger Plan' της Κοπεγχάγης εκπονήθηκε το 1945. Είναι ένα ολοκληρωμένο σχέδιο που ελέγχει την αστική ανάπτυξη, τις υποδομές και τους χώρους πρασίνου. Η αστική ανάπτυξη θα πρέπει να επικεντρώνεται κυρίως στα 'πέντε αστικά δάκτυλα', ενώ πράσινοι χώροι ανάμεσά τους θα εμποδίζουν την περαιτέρω ανάπτυξη και θα είναι προσβάσιμοι από τους πολίτες, ανεξάρτητα με τον ακριβή τόπο διαμονή τους. Το σχέδιο μπορεί να μην εφαρμόστηκε ποτέ, αλλά έχει επηρεάσει την πολεοδομική νομοθεσία της πόλης.

Εικ.2.36 (αριστερά). Χάρτης των 'πράσινων χώρων' της Φρανκφούρτης. Η 'πράσινη ζώνη' που διατρέχει την πόλη, αντιπροσωπεύοντας το ένα τρίτο της επιφάνειας της, περιλαμβάνει κυρίως δασικές και αγροτικές εκτάσεις και υδάτινους σχηματισμούς
 Εικ.2.37, 2.38 και 2.39 (πάνω). Δραστηριότητες εντός της πράσινης ζώνης.
 Εικ.2.40 (κάτω). Η Φρανκφούρτη, όπως φαίνεται από τις αγροτικές εκτάσεις εντός της πράσινης ζώνης.

Εικ.2.41 (πάνω). Το σχέδιο 'Greenbelt Vienna' του 1995 δείχνει το δίκτυο των πράσινων περιοχών, που σχηματίζουν ένα δακτύλιο γύρω από την πόλη. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται: τα δάση της Βιέννης (Wienerwald), οι αμπελώνες του Bisamberg, ο παλιός σιδηροδρομικός σταθμός Breitenlee και τμήμα του πρώην αεροδρομίου Aspern, το εθνικό πάρκο Lobau, το πάρκο του Prater, το κύριο νεκροταφείο και οι αγροτικές περιοχές στα νότια της Βιέννης και του Wienerberg. Αυτές οι 'πράσινες' περιοχές συνδέονται με 'πράσινες αρτηρίες' και με αγροτικές περιοχές. Το σχέδιο δεν περιλαμβάνει μικρότερες δομές, όπως ιδιωτικούς κήπους ή κηπάκια. Η ιδέα της 'πράσινης ζώνης' που περιλαμβάνει κυρίως αγροτικές εκτάσεις εφαρμόζεται ήδη στην Βιέννη από το 1905. Σήμερα, καταλαμβάνει περίπου το 30% της αστικής περιοχής.
 Εικ.2.42 (κάτω). Το αρχικό σχέδιο του 1905 της 'πράσινης ζώνης' της Βιέννης, 'Wood and MeadowBelt'

Όπως αποδεικνύεται αργότερα, η 'πράσινη δύναμη' των ζωνών δεν καταφέρνει να αποτρέψει τις πόλεις από την περαιτέρω ανάπτυξη. Το αγγλικό κοινό δεν συμμορφώνεται με τις ανελαστικές απαγορεύσεις και το Abercrombie Plan για το Greater London δεν έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του Greater Birmingham ή του West Midlands, όπου η αύξηση του πληθυσμού εντός των ορίων της πράσινης ζώνης κατά τις επόμενες δεκαετίες ξεπερνάει κατά πολύ τον εθνικό μέσο όρο. **Η 'πράσινη ζώνη' οδηγεί τελικά σε ασυνεχείς αστικές επεκτάσεις έξω από αυτήν και**— στην περίπτωση όπου η αστική ανάπτυξη διοχετεύεται σε γειτονικές πόλεις — οδηγεί **σε ένα μη βιώσιμο αστικό σύστημα**, ενθαρρύνοντας την δημιουργία μεταφορικών αξόνων στο εσωτερικό της. Επιπλέον, οδηγεί σε μία βεβιασμένη μείωση της παροχής στέγης, αυξάνοντας το κόστος της ακίνητης περιουσίας. *Ήλιο θεωρητικά, οι πράσινες ζώνες κατηγορούνται για την δημιουργία ενός μη παραγωγικού διαχωρισμού του αγροτικού και του αστικού χώρου. Επειδή το όριο της πόλης προστατεύεται, η αστικοποίηση εντατικοποιείται στο εσωτερικό της και μειώνεται το ποσοστό των πράσινων χώρων. Αυτή η άκαμπτη σχέση πόλης – υπαίθρου αλλάζει σταδιακά χαρακτήρα με την εφαρμογή εναλλακτικών μορφών ανάπτυξης που προσπαθούν να 'συμφιλιωθούν' με το φυσικό περιβάλλον, όπως οι 'πράσινοι διάδρομοι' (green corridors) ή οι 'πράσινοι άξονες' (greenways). Τελικά, οι 'πράσινες ζώνες' συνδυάζουν ταυτόχρονα τον σχεδιασμό της αστικής ανάπτυξης και την δημιουργία πιο οικολογικών δικτύων αστικών υπαίθριων χώρων**.

Εικ.2.43. Ανάπτυξη οικιστικής περιοχής εντός των ορίων πράσινης ζώνης στην Αγγλία. Η υποδοχή των developers στις προτεινόμενες αλλαγές της κυβέρνησης στην νομοθεσία, που πλέον επιτρέπουν τον σχεδιασμό 'υπέρ της αειφόρου ανάπτυξης'.

*ελεύθερη μετάφραση από το βιβλίο του Cohen N., *Green cities: An A-to-Z Guide*, California 2011, σελίδα 199

Οι υπαίθριοι χώροι ως αποτέλεσμα πολεοδομικών αναπλάσεων

1. Η δεκαετία '50-'80: οι μεσοπολεμικές αντιλήψεις

Η μεγάλης κλίμακας καταστροφές που υφίστανται οι ευρωπαϊκές πόλεις κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο γίνονται η αιτία για την εφαρμογή πολλών προγραμμάτων αναπλάσεων και ριζικών παρεμβάσεων στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Οι παρεμβάσεις αυτές αποτελούν την αφετηρία μιας νέας τάσης στον πολεοδομικό σχεδιασμό, που σέβεται το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο μιας πόλης και πάνω σε αυτό δημιουργεί μια νέα, πιο ευέλικτη δομή.

Ωστόσο, κατά την διάρκεια των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών συνεχίζουν να επιβιώνουν οι μεσοπολεμικές αντιλήψεις της ελεύθερης διάταξης των κτιρίων στον χώρο και απαξίωσης κάθε ίχνους του προϋπάρχοντος αστικού ιστού, η πρωμοδότηση του ύψους των κατασκευών, ώστε να ελευθερωθεί όσο το δυνατόν περισσότερος χώρος στην επιφάνεια ... και οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις που υπαγορεύει η αυξανόμενη χρήση του αυτοκινήτου^{*}. Η ανοικοδόμηση της περιοχής Defense του Παρισιού, το 1958, με τους ψηλούς πύργους γραφείων, τις μεγάλες ελεύθερες επιφάνειες που αφήνει η σύνθεσή τους και τις αυστηρώς καθορισμένες ζώνες πεζού και αυτοκινήτου, αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα.

Οι αστικοί υπαίθριοι χώροι που παράγουν οι αναπλάσεις των δεκαετιών '50-'80 στις ευρωπαϊκές πόλεις παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά. Αρχικά, αποτελούν τμήματα μιας πόλης με κάποια ανάμιξη χρήσεων γης – αν και πάλι διακρίνονται ζώνες αμιγούς κατοικίας και κεντρικών λειτουργιών - και με αρκετές εγκαταστάσεις κοινωνικής υποδομής. Έτσι, **οι υπαίθριοι χώροι μένουν 'ζωντανοί' περισσότερο χρόνο κατά την διάρκεια της ημέρας. Το πρώτο βήμα, αυτό της απόρριψης της μονοδιάστατης χωροθέτησης χρήσεων, έχει πλέον γίνει.** Ωστόσο, κυριαρχεί η τάση της αντιπαράθεσης στον προπολεμικό κλίμακα, η οποία επαναφέρει τα μεσοπολεμικά πρότυπα της πιο ελεύθερης διάταξης των κτιρίων που δεν σχηματίζουν συνεχή μέτωπα στους δρόμους και αφήνουν ασύνδετους ακάλυπτους χώρους. Όπως όμως αποδεικνύεται στην περίπτωση της κατασκευής του εμπορικού κέντρου του Lijnbaan στο Rotterdam το 1953 (το οποίο υπέστη σοβαρές καταστροφές από τους βομβαρδισμούς του 1940), ακόμη και μια πιο ελεύθερη διάταξη κτιρίων μπορεί να δημιουργήσει οικείους και βιώσιμους χώρους, αν συνδυάσει διαφορετικές κατηγορίες χρήσεων γης. Εδώ, οι αρχιτέκτονες van den Broek και Bakema, οργανώνουν την σύνθεσή τους γύρω από έναν εμπορικό πεζόδρομο, με καταστήματα χαμηλού ύψους εκατέρωθεν και συγκροτήματα κατοικιών στη μια του πλευρά. Οι υπαίθριοι χώροι φυτεύονται και δημιουργούν μια ευχάριστη

Εικ.2.44. Η περιοχή Defense του Παρισιού, όπως είναι σήμερα με την 'σύγχρονη αψίδα του θριάμβου' και τους πύργους γραφείων. Είναι φανερό πως ο υπαίθριος χώρος είναι αχανής, δεν ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη κλίμακα, ενώ η βλάστηση είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

αίσθηση στον επισκέπτη, ενώ συνάδουν με την κλίμακα όλου του σχεδιασμού. Ακόμα και τις ώρες που δεν λειτουργούν τα καταστήματα, οι ελεύθεροι χώροι δεν παύουν να έχουν ζωή, αφού είναι επισκέψιμοι και από τους κατοίκους. Σήμερα, ο εμπορικός πεζόδρομος του Lijnbaan έχει συμπληρωθεί από ένα δίκτυο πράσινων χώρων και πεζοδρόμων, έχει συνδεθεί με το συγκοινωνιακό δίκτυο και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς πόλους έλξης του Rotterdam. Αξίζει να σημειωθεί πως η βιωσιμότητα του πεζοδρόμου οφείλεται και σε έναν ακόμη παράγοντα. **Εδώ, το δίκτυο υπαίθριων χώρων είναι 'θετικό', δηλαδή αποτελεί βασική αρχή του σχεδιασμού και δεν είναι το τυχαίο, εναπομείναν τμήμα που αφήνει ελεύθερο η σύνδεση της κτιριακής μάζας.**

*Καρύδης Δ., *Τα επτά θιβλία της πολεοδομίας*, Αθήνα 2008, σελίδα 382

2.Οι μεμονωμένες αναπλάσεις σε τμήματα της πόλης ή της περιφέρειας και τα δίκτυα πρασίνου

Η ενότητα της σύγχρονης πόλης απειλείται από την διαίρεσή της σε ένα σύνολο αστικών περιοχών που την κατακερματίζουν, την υποβάθμιση του ιστορικού κέντρου και του φυσικού πλούτου, καθώς και την ανεπάρκεια των υπαίθριων χώρων. Για αυτό τον λόγο, παρατηρείται σε διεθνές επίπεδο, μια στροφή στην τοπικότητα και τη μικροκλίμακα του χώρου. **Η προστασία του ιστορικού κέντρου και του φυσικού περιβάλλοντος των πόλεων αποτελούν δύο σημαντικούς στόχους του πολεοδομικού σχεδιασμού των ευρωπαϊκών πόλεων του 21^{ου} αιώνα.** Έτσι, τα τελευταία χρόνια, οι αναπλάσεις πραγματοποιούνται σε μεμονωμένα τμήματά της πόλης προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Τα μεγάλα πάρκα και οι φυσικές περιοχές της πόλης συνδέονται πολλές φορές σε ένα δίκτυο υπαίθριων χώρων που εξασφαλίζει τις απαραίτητες συνθήκες βιωσιμότητας και κοινωνικής ζωής μέσα στην πόλη, καθώς και την ομαλή μετάβαση από τον ιδιωτικό στο δημόσιο χώρο. Τα μικρότερα αστικά κενά που βρίσκονται διάσπαρτα στον αστικό ιστό, ενισχύουν την δημιουργία δικτύων πρασίνου και την 'εισβολή' της φύσης σε διάφορα σημεία της πόλης. Με σκοπό την αποφόρτιση του επιβαρυσμένου αστικού ιστού από την έντονη κυκλοφορία των οχημάτων, αλλά και την ανεύρεση χώρου ζωτικής σημασίας για τον πεζό, το δίκτυο των υπαίθριων χώρων

Εικ.2.45 και 2.46 (πάνω και αριστερά). Το εμπορικό κέντρο Lijnbaan. Τα κτίρια των κατοικιών αρχικά διατάσσονταν κάθετα στον πεζόδρομο, ενώ η διάταξή τους σε σχήμα 'Π', είναι αποτέλεσμα της μεταγενέστερης προσθήκης των δύο πλαϊνών πτερυγών.

Εικ.2.47. Η ίδια περιοχή, όπως είναι σήμερα. Ο εμπορικός πεζόδρομος έχει μήκος έξι οικοδομικών τετραγώνων και περιλαμβάνει 65 δώροφα καταστήματα που περιλαμβάνονται στον κατάλογο των εθνικών μνημείων, ενώ έχει συμπληρωθεί από ένα δίκτυο πράσινων χώρων και πεζοδρόμων.

συμπληρώνεται συχνά από πεζοδρόμους ή παρκοπεζόδρομους. Επιπλέον, οι επίσημοι και ανεπίσημοι θύλακες πρασίνου συνδέονται αρκετές φορές και με πόλους έλξης της πόλης. **Οι χρήσεις που συνήθως εξυπηρετούν είναι η οικολογία, η αναψυχή, ο πολιτισμός και η αειφορική μετακίνηση.** Η τελευταία κατηγορία αφορά την σύνδεση των δραστηριοτήτων μιας πόλης μέσα από δρόμους ήπιας κυκλοφορίας, πεζοδρόμους, ποδηλατοδρόμους, κ.λπ. και έχει στόχο τη βιώσιμη κινητικότητα. Μεγάλο απόθεμα για την ανάπτυξη χώρων πρασίνου αποτελούν οι πρώην βιομηχανικοί χώροι, οι οποίοι αν αξιοποιηθούν κατάλληλα μπορούν να δημιουργήσουν ένα ζωτικό απόθεμα πρασίνου εντός του αστικού ιστού.

Παράδειγμα αξιοποίησης αστικού κενού και πρώην βιομηχανικού χώρου αποτελεί η ανάπλαση του πάρκου Duisburg Nord, τμήμα της πράσινης ζώνης της περιοχής Emschler της Γερμανίας. Αντί για την πλήρη απομάκρυνση των βιομηχανικών καταλοίπων επιλέγεται η δημιουργία ενός νέου περιβάλλοντος-διαλόγου μεταξύ του βιομηχανικού τοπίου και της φύσης. Το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον. Οι βιομηχανικές δομές της μονάδας παραγωγής φυσικού αερίου αντιμετωπίζονται ως αφηρημένα έργα τέχνης και προσαρμόζονται σε ένα σύγχρονο αστικό τοπίο. Το μεγάλο μέγεθος της έκτασης οδήγησε τον P. Latz να οργανώσει τον χώρο σε ζώνες δραστηριοτήτων, φυσικών και υδάτινων συστημάτων ακόμα και μονοπατιών, όπως οι υπερυψωμένοι διάδρομοι και τα ίχνη των πρώην σιδηροδρομικών γραμμών. *‘Η πρώην λειτουργική και ορθολογική χρήση του χώρου δίνει τη θέση της στο απρόβλεπτο των φυσικών διαδικασιών και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων’.** Οι δεξαμενές ψύξης έχουν μετατραπεί σε λίμνες με νούφαρα, οι σιδηροδρομικές γραμμές σε ποδηλατοδρόμους, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις δύσκολα διακρίνει κανείς ξεκάθαρα τα τεχνητά σκουριασμένα μέλη από τις συστάδες των δέντρων της ακακίας ή του αϊλανθου. Η φύτευση αποτελεί δομικό στοιχείο του πάρκου και προσαρμόζεται στα επίπεδα ρύπανσης του εδάφους. Οι ογκώδεις βιομηχανικές μορφές αποτελούν ανάμνηση του παρελθόντος και της ιστορίας του τόπου, ενώ διαμορφώνουν ένα σύγχρονο, αλληγορικό τοπίο.

* Reed P., *Groundswell: constructing the contemporary landscape*, New York 2005, σελίδα 26.

Εικ.2.48. Χάρτης του πάρκου, η κατασκευή του οποίου ολοκληρώθηκε το 2002

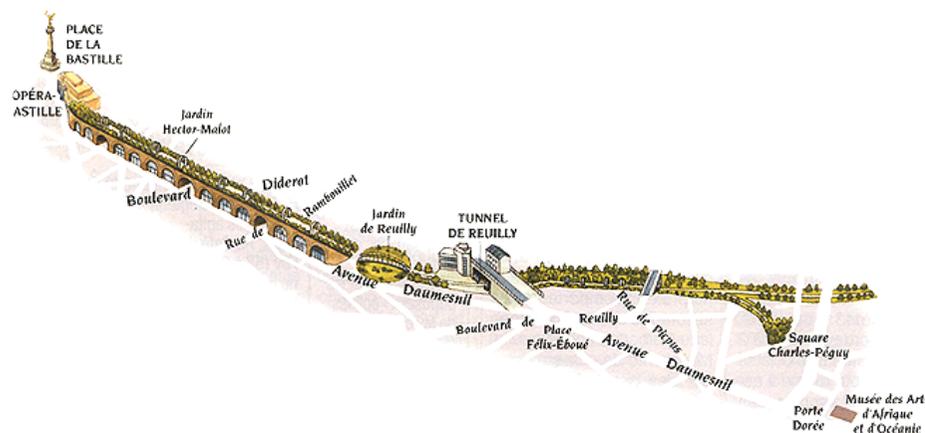
➤ Όψεις του πάρκου Duisburg Nord

Εικ.2.49 και 2.50 (πάνω). Πλάτωμα με κερασιές δίπλα στις υψικαμίνους και τοίχοι αναρρίχησης που χρησιμοποιούνταν για την συγκράτηση και αποθήκευση μεταλλευμάτων, αντίστοιχα.

Εικ.2.51 και 2.52 (κάτω). Η νέα πεζογέφυρα και οι υπερυψωμένες γραμμές τραίνου που έχουν μετατραπεί σε ποδηλατόδρομο, αντίστοιχα.

Σε αντίθεση με την προηγούμενη περίπτωση, η ανάπλαση της εγκαταλελειμμένης σιδηροδρομικής οδογέφυρας μήκους 4,5 km, που συνέδεε την περιοχή της Βαστίλης με τα ανατολικά προάστια του Παρισιού, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα δημιουργίας ενός εκτεταμένου 'πράσινου περιπάτου' στην πόλη. Το έργο μάλιστα της ανάπλασης είναι τμήμα μιας ολοκληρωμένης προσπάθειας αναβάθμισης του βιομηχανικού τμήματος της πόλης και αξιοποίησης του δημόσιου χώρου. Τμήμα της *Promenade Plantée* μετατρέπεται στο πρώτο αστικό υπέργειο πάρκο, ενώ το επίγειο κομμάτι της φιλοξενεί πλήθος πολιτισμικών και αθλητικών δραστηριοτήτων. Η ανάπλαση της ανενεργούς σιδηροδρομικής γραμμής αποτελεί πρόδρομο της κατασκευής του *High Line Park* της Νέας Υόρκης και εγκαινιάζει μια ολόκληρη σειρά αναπλάσεων με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό των αστικών κενών και τον 'εκπολιτισμό' των υποβαθμισμένων περιοχών.

Η *Promenade Plantée*, που σχεδιάστηκε από τους Jacques Vergely και Philippe Mathieux και εγκαινιάστηκε το 1993. Η σιδηροδρομική γραμμή παρέμεινε ανενεργή από το 1969

➤ Όψεις της *Promenade Plantée*: ο κήπος του Reuilly, ο οποίος καταλαμβάνει το χώρο ενός παλιού σταθμού μεταφόρτωσης η 'Viaduc des Arts' (οδογέφυρα των τεχνών), οι καμάρες της οποίας έχουν μετατραπεί σε ατελιέ καλλιτεχνών και καταστήματα. Παράδειγμα υλοποίησης του 'εκπολιτιστικού μηχανισμού' των αναπλάσεων. (εικ.2.53 και 2.54 πάνω, αντίστοιχα)

Εικ.2.55 (κάτω). Σχεδιάγραμμα της *Promenade Plantée*.

Η 'Promenade Plantée' του Παρισιού και η 'High Line' της Νέας Υόρκης αποτελούν δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα εκμετάλλευσης μεγάλων σε έκταση αστικών κενών, πρώην βιομηχανικών περιοχών, προς όφελος τόσο της πόλης όσο και των ίδιων των κατοίκων. Η δημιουργία του 'πράσινου περιπάτου' έχει ποικίλα περιβαλλοντικά και οικονομικά οφέλη για την περιοχή, αλλά κυρίως συντελεί στην αύξηση του βιοτικού επιπέδου, προσφέροντας την ευκαιρία για ξεκούραση, περίπατο, ψυχαγωγία ή πολιτιστικές δραστηριότητες σε ένα περιβάλλον με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, οικολογική και ιστορική αξία. Ωστόσο, μεγάλης κλίμακας αναπλάσεις πραγματοποιούνται για την ανάδειξη ή την διαμόρφωση χώρων πρασίνου όχι μόνο σε πρώην βιομηχανικές περιοχές (brownfields), όπως ήδη εξετάσαμε, αλλά και σε περιοχές άλλων χρήσεων, όπως εγκαταστάσεις μεταφοράς, στρατοπέδων, αεροδρομίων, των οποίων η χωροθέτηση μέσα στον αστικό ιστό δεν εξυπηρετεί πλέον τις λειτουργικές ανάγκες της πόλης (π.χ. Champ de Mars, Παρίσι) . Εδώ, θα αρκεστούμε στην εξέταση ορισμένων παραδειγμάτων επανάχρησης πρώην αεροπορικών εγκαταστάσεων, μιας και αποτέλεσε κυρίαρχη τάση μετά την δεκαετία του '90 σε Ευρώπη και Αμερική ('κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ και αλλαγές στην στρατιωτική οργάνωση της Ευρώπης και εγκατάλειψη στρατιωτικών αεροδρομίων στις ΗΠΑ στο πλαίσιο προγράμματος αναδιάρθρωσης της στρατιωτικής δύναμης').* Επιπλέον, 'η αυξημένη κίνηση επιβατών τα τελευταία 20 χρόνια σε πολιτικά αεροδρόμια της Ευρώπης πολλά από τα οποία είχαν κατασκευαστεί την δεκαετία του 1930 και η αδυναμία τους να ανταποκριθούν στις σημερινές ανάγκες διαχείρισης της κίνησης οδήγησε στην κατασκευή νέων αεροδρομίων και την εγκατάλειψη των παλαιότερων'.**

* Ερευνητικό πρόγραμμα ΕΜΠ για το Ελληνικό, 2010, σελίδα 153

** Όπως παραπάνω

Εικ.2.56 και 2.57 (πάνω). Το 'High Line Park' της Νέας Υόρκης. Η κατασκευή του πάρκου ξεκίνησε το 2006 και το πρώτο στάδιο ολοκληρώθηκε τρία χρόνια αργότερα. Την υλοποίηση του έργου ανέλαβε η ομάδα Field Operations και οι αρχιτέκτονες Diller Scofidio και Renfro. Η σιδηροδρομική γραμμή είχε κατασκευαστεί το 1930 για την διακίνηση των προϊόντων και την εξυπηρέτηση των εμπορικών δραστηριοτήτων της περιοχής (αποθήκες τροφίμων, σφαγεία και βιομηχανίες επεξεργασίας κρέατος). Παρέμεινε ανενεργή από το 1980 μέχρι το 1999, όταν κάτοικοι της περιοχής αποφάσισαν την ίδρυση της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης 'Φίλοι της High Line', με σκοπό την αναπαλαίωση και διατήρηση της γραμμής με τη μορφή δημόσιου πάρκου.

Αεροφωτογραφία του υπερυψωμένου, γραμμικού πάρκου το οποίο σήμερα εκτείνεται από την 12^η έως την 30^η οδό. Μελλοντικά, προβλέπεται να επεκταθεί μέχρι την 34^η οδό, μετά την δωρεά της έκτασης από την εταιρεία σιδηροδρόμων CSX.

Εικ.2.58 (κάτω). Στάδιο κατασκευής της γραμμής το 2008. Η πρόταση προέβλεπε την επιστροφή ενός τμήματος της γραμμής με σανίδες μπετόν με την βλάστηση να αναπτύσσεται γύρω και ανάμεσα από αυτές, με σκοπό την δημιουργία μιας 'πράσινης διαδρομής' 2,33 χιλιομέτρων. Ξύλινα γραμμικά καθίσματα, κερκίδες και ξαπλώστρες κατά μήκος του πεζοδρόμου δίνουν την ευκαιρία για ξεκούραση στον επισκέπτη.

Ενδεικτικά αναφέρουμε την παρέμβαση στο πρώην αεροδρόμιο Maurice Rose, στην περιοχή Bonames στα περίχωρα της Φραγκφούρτης, η λειτουργία του οποίου ως αμερικάνικη βάση σταματάει το 1992. Το 2002 ο δήμος αγοράζει την έκταση και θέτει σε εφαρμογή το πρόγραμμα ανάπλασης που περιλαμβάνει την απορρύπανση της περιοχής και την ανάδειξη του φυσικού τοπίου με το ελάχιστο δυνατό κόστος. Η έκταση των 45 στρεμμάτων μετατρέπεται σε ένα μοναδικό φυσικό χώρο που διατηρεί σε ορισμένες περιοχές τον παλιό, βιομηχανικό χαρακτήρα της, ενώ εντάσσεται και στην πράσινη ζώνη της Φραγκφούρτης. Οι αρχιτέκτονες τοπίου Markus Gnüchtel και Roland Nagies που αναλαμβάνουν τον σχεδιασμό του έργου τιμούνται με το Βραβείο Αρχιτεκτονικής Τοπίου το 2005.

Εξαιτίας των οικονομικών περιορισμών, η πλήρης απομάκρυνση όλων των σκληρών επιφανειών κρίνεται αδύνατη. Ως αποτέλεσμα, διατηρείται τμήμα του διαδρόμου προσγείωσης, μήκους 750 μέτρων, που λειτουργεί ως ζώνη αναψυχής (περπάτημα, ποδήλατο, skating). Άλλες περιοχές επιφανειών αδρανών υλικών κομματιάζονται, στοιβάζονται και λειτουργούν ως ένας νέος τρόπος επαναδιαμόρφωσης του τοπίου με την βλάστηση να αναπτύσσεται ανάμεσά τους. Παράλληλα, το τοπίο συμπληρώνουν διάφοροι υδάτινοι σχηματισμοί, μικρά ποτάμια, λίμνη, που πλαισιώνονται από ποικίλα μονοπάτια για πεζοπορία ή ποδηλασία. Προκειμένου να αξιοποιηθεί το κτιριακό δυναμικό του πρώην αεροδρομίου, το έργο συμπληρώνεται και με άλλες χρήσεις, όπως αθλητικές, πολιτισμικές, εστίασης και αναψυχής. Ο πύργος ελέγχου μετατρέπεται σε χώρο εστίασης, ενώ ο υπόστεγος χώρος χρησιμοποιείται για συναυλίες και επιδείξεις πτήσεων. Επιπλέον, ο εσωτερικός χώρος του παλιού κτιρίου του αεροδρομίου λειτουργεί σήμερα ως σταθμός μάθησης και ενημέρωσης σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα για παιδιά και εφήβους, ενώ τμήμα του φιλοξενεί το Πυροσβεστικό μουσείο της Φραγκφούρτης. Στο ανατολικό άκρο του παλιού αεροδρομίου προβλέπεται να δημιουργηθούν χώροι παιχνιδιού και άθλησης για παιδιά και ενήλικες.

Εικ.2.59 (πάνω). Αεροφωτογραφία της περιοχής, όπως είναι σήμερα. Φαίνεται η ζώνη που έχει απομείνει από τον διάδρομο προσγείωσης και οι κτιριακές εγκαταστάσεις του πρώην αεροδρομίου.
Εικ.2.60 (κάτω). Ο χώρος έξω από τον πύργο ελέγχου, που σήμερα έχει μετατραπεί σε καφετέρια, και το Πυροσβεστικό μουσείο.

Εικ.2.61. Δραστηριότητες αθλητισμού – αναψυχής στο πρώην αεροδρόμιο Maurice Rose της Φραγκφούρτης.

Εικ.2.62. Ο πρώην χώρος στάθμευσης ελικοπτέρων, με ένα τμήμα του να διατηρείται ακέραιο, ενώ ένα άλλο να αποτελείται από θραύσματα που θυμίζουν φυσικούς σχηματισμούς.

Η πιο μεγαλεπήβολη όμως πρόταση για την κατασκευή μητροπολιτικού πάρκου σε πρώην αεροπορικές εγκαταστάσεις είναι αυτή της επανάχρησης του πρώην αεροδρομίου El Toro στο Irvine της Καλιφόρνια των ΗΠΑ. Το αεροδρόμιο σταμάτησε την λειτουργία του ως στρατιωτική βάση το 1999, στο πλαίσιο του προγράμματος αναδιάρθρωσης της στρατιωτικής δύναμης των ΗΠΑ. Η έκταση ανήκει (μετά από την αγορά της το 2005 για αστική ανάπτυξη*) στην εταιρεία Lennar Corporation, η οποία δεσμεύτηκε να παραχωρήσει τμήμα της για την κατασκευή δημόσιου πάρκου. Το σχέδιο της ανάπτυξης θα ολοκληρωθεί το 2020 και περιλαμβάνει 5.450 στρέμματα, μόλις το 28,7% της έκτασης των 18.950 στρεμμάτων που καταλαμβάνει συνολικά το πρώην αεροδρόμιο El Toro. Το Orange County Great Park θα περιλαμβάνει χρήσεις που είναι συμβατές με το πάρκο, αφού ήδη απορρίφθηκε η διάθεση τμήματος της έκτασης για την δημιουργία διεθνούς, εμπορικού αεροδρομίου. Πιο συγκεκριμένα, *περιλαμβάνει φαράγγι 4 χιλιομέτρων, λίμνη 110 στρεμμάτων, βοτανικούς κήπους, πολιτιστικό αίθριο με μουσεία και βιβλιοθήκη, εκτάσεις γρασιδιού, χώρους όπου θα εκτυλίσσονται καλλιτεχνικά δρώμενα, αθλητικό πάρκο και ένα διάδρομο που θα συνδέει τον Εθνικό Δρυμό του Cleveland με την έρημο Ακτή Laguna. Μόλις ολοκληρωθεί, το πάρκο θα είναι μεγαλύτερο από το Central Park της Νέας Υόρκης, το Golden Gate Park του Σαν Φρανσίσκο ή το Balboa Park του Σαν Ντιέγκο*.**

*Η αστική ανάπτυξη περιλαμβάνει 5.000 κατοικίες, 110.000 μ² εμπορίου και αναψυχής, 215.000 μ² για στέγαση φορέων και υπηρεσιών, 260.000 μ² χώρων ιατρικής έρευνας και 7.500 μ² γραφειακών χώρων'.(Ερευνητικό πρόγραμμα ΕΜΠ για το Ελληνικό, 2010, σελίδα 158).

**πηγή: <http://en.wikipedia.org> , πρόσβαση στις 17/6/2012

Εικ.2.63 (πάνω). Αεροφωτογραφία του πρώην αεροδρομίου, όπως είναι σήμερα.
Εικ.2.64 (κάτω). Το σχέδιο των 'TEN Arquitectos' που θα υλοποιηθεί το 2020 στην έκταση του πρώην αεροδρομίου του El Toro της Καλιφόρνια.

Η αξιοποίηση των μεγάλων αστικών κενών και η χωροθέτηση νέων χρήσεων και δραστηριοτήτων μπορεί, όπως είδαμε, να παράγει σύγχρονα πάρκα, ζωτικούς χώρους για την πόλη, με ιδιαίτερη περιβαλλοντική και αρχιτεκτονική αξία. Στο πλαίσιο της προσπάθειας για εύρεση πράσινων χώρων μέσα στην πόλη, και εκεί όπου δεν υπάρχουν άμεσα εκμεταλλεύσιμα αστικά κενά, παρατηρείται το φαινόμενο δράσεων ανάκτησης φυσικών σχηματισμών με ιδιαίτερη περιβαλλοντική αξία, όπως κοίτες ποταμών ή ρεμάτων. Αυτές οι δράσεις συνήθως, προσπαθούν εκ των υστέρων να εξομαλύνουν τα προβλήματα της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης που προηγήθηκε του πολεοδομικού σχεδιασμού και δεν άφησε περιθώρια για την ανάδειξη των επιμέρους χώρων πρασίνου στην πόλη. Στην Νότια Κορέα, για παράδειγμα, έγινε μια μεγάλη προσπάθεια αποκατάστασης του ποταμού Cheonggyecheon που διασχίζει το κέντρο της Σεούλ. Εξαιτίας της μόλυνσης των υδάτων του από την ραγδαία πληθυσμιακή έκρηξη της πρωτεύουσας, αλλά και για την αντιμετώπιση των πλημμυρών, εφαρμόστηκε ένα σύνολο αντιπλημμυρικών έργων που περιλάμβαναν *‘την κάλυψη του χειμάρρου και την κατασκευή ενός αυτοκινητόδρομου ταχείας κυκλοφορίας στην επιφάνεια του.’** Το 2005 αποφασίζεται η κατεδάφιση του αυτοκινητόδρομου και η δημιουργία ενός υδάτινου γραμμικού πάρκου που διατρέχει το κέντρο της Σεούλ. Το έργο έχει ως στόχο την ανάδειξη της μοναδικής περιβαλλοντικής και ιστορικής ταυτότητας του τοπίου, αλλά και την ενίσχυση της γύρω επιχειρηματικής περιοχής. Το σχέδιο επίσης περιλαμβάνει την σύνδεση του γραμμικού πάρκου με άλλους πόλους ενδιαφέροντος (π.χ. με το παραδοσιακό χωριό Bukchon Hanok ή την ‘πολιτιστική γειτονιά’ Daehangno), μέσω ενός δικτύου αξόνων ‘φιλικούς προς τον πεζό’. Σήμερα, το πάρκο αποτελεί έναν από τους πιο δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς στην χώρα, ενισχύοντας την οικονομική, τουριστική και επιχειρηματική δραστηριότητα.

*άρθρο του Δραγώνα Π., *Κηφισός, το απωθημένο ποτάμι*, 31/01/2010, ηλεκτρονικό περιοδικό <http://www.greekarchitects.gr>, πρόσβαση στις 30/4/2012

Εικ.2.65 (πάνω). Τότε και τώρα: ο πρώην αυτοκινητόδρομος που κάλυπτε την επιφάνεια του ποταμού, στάδιο των έργων για την ανάδειξη της κοίτης του ποταμού και το γραμμικό πάρκο όπως είναι σήμερα.

Εικ.2.66 (κάτω). Το γραμμικό πάρκο στις όχθες του ποταμού Cheonggyecheon.

Εικ.2.67 (αριστερά). Χάρτης του γραμμικού πάρκου στις όχθες του ποταμού Cheonggyecheon, Σεούλ, Νότια Κορέα. Η γενική κάτοψη της πρότασης παρουσιάστηκε το 2002 από το Ινστιτούτο Ανάπτυξης της Σεούλ.

Η πόλη των Τιράνων της Αλβανίας αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα πόλης που προσπάθησε εκ των υστέρων, μέσω στρατηγικών σχεδιασμού να ανακτήσει πράσινους χώρους μέσα στον πυκνοδομημένο αστικό ιστό. Η αυθαίρετη δόμηση περιόριζε τον δημόσιο χώρο της πόλης μόνο στους άξονες για την διέλευση οχημάτων, ενώ οι υπαίθριες διαμορφώσεις της κομμουνιστικής περιόδου αποτελούσαν μεμονωμένες προσπάθειες χωρίς συνοχή που έδιναν την εντύπωση του κατακερματισμένου δημόσιου χώρου. Το 2000, η ανάκτηση του ποταμού Λάνα, ενός από τους δύο ποταμούς που διασχίζουν την πόλη, αποτελεί την μεγαλύτερη ίσως πρωτοβουλία για την ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων.* Προβλέπεται η κατεδάφιση των αυθαίρετων κατασκευών από τις όχθες του, οι οποίες στη συνέχεια φυτεύονται, σχηματίζοντας έναν γραμμικό άξονα πρασίνου, που ενδείκνυται για ανάπαυση και υπαίθριες συναθροίσεις. Ωστόσο, οι δράσεις αποκατάστασης του ποταμού περιορίζονται μόνο στο ανατολικό τμήμα του, ενώ στο δυτικό επικρατεί ακόμα το τοπίο της άναρχης, αυθαίρετης δόμησης με αποτέλεσμα η κοίτη του ποταμού να αποτελεί εστία μόλυνσεων, αφού δέχεται καθημερινά μεγάλο όγκο απορριμμάτων.

*Το πρόγραμμα μάλιστα του Edi Rama, του νεοεκλεγέντος Δημάρχου των Τιράνων, περιλάμβανε, εκτός από την κατεδάφιση των αυθαιρέτων, εικαστικές παρεμβάσεις στις γκρίζες όψεις κτιρίων της κομμουνιστικής περιόδου, την ιδιωτικοποίηση της δημόσιας συγκοινωνίας, την επέκταση των δημοτικών υπηρεσιών, την αποκατάσταση κεντρικών δρόμων και πεζοδρομίων, την αύξηση του ποσοστού πρασίνου και την αναβάθμιση των ακάλυπτων χώρων των οικοδομικών τετραγώνων καθώς και μερικών εκ των υφιστάμενων πάρκων, πλατειών και αθλητικών χώρων. (Πηγή: <http://www.rudi.net>, πρόσβαση στις 2/5/2012).

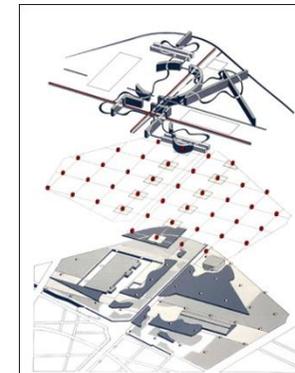

Εικ.2.68 (αριστερά). Ο ποταμός Lana στα Τίρανα, όπως ήταν πριν τις δράσεις για την ανάδειξή του.
Εικ.2.69 (δεξιά). Ο ποταμός Lana μετά την απόφαση για την απομάκρυνση των αυθαίρετων κατασκευών από τις όχθες του και την φύτευσή τους.

Τα τελευταία χρόνια η σύγχρονη πόλη επαναπροσδιορίζεται μέσω της ποιότητας και του ρόλου των υπαίθριων χώρων της και η αρχιτεκτονική του τοπίου (landscape urbanism) αποτελεί πλέον βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της εικόνας μιας πόλης. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι κατά κάποιο τρόπο αποτελεί την αρχιτεκτονική της σύγχρονης πόλης. *‘Το τοπίο δεν αποτελεί πια ένα τετελεσμένο προϊόν σχεδιασμού αλλά το αποτέλεσμα αμέτρητων δυνάμεων και πρωτοβουλιών’*.^{*} Η στροφή σε αυτή την μεταμοντέρνα αντίληψη κατά την οποία το μεταβιομηχανικό τοπίο θεωρείται ως *‘ένα σύνθετο μέσο άρθρωσης σχέσεων μεταξύ των αστικών υποδομών, των δημοσίων εκδηλώσεων και του απροσδιόριστου αστικού μέλλοντος’*^{**} έγινε στο πάρκο της Villette. Το πάρκο αναπτύσσεται σε έκταση 505 περίπου στρεμμάτων που καταλαμβάνονταν από τα κεντρικά σφαγεία στην βορειοανατολική πλευρά της πόλης. Εκεί, ο Bernard Tschumi σχεδιάζει το 1982 έναν ευέλικτο, μη ιεραρχημένο χώρο σε πολλά επίπεδα (layers), ο οποίος δεν παρέχει αυστηρά καθορισμένες δραστηριότητες. Με τον τρόπο αυτό παράγεται ένας ευπροσάρμοστος χώρος που μπορεί εύκολα να ανταποκριθεί σε νέα δεδομένα και νέες δραστηριότητες, ενώ απομακρύνεται οριστικά από την μονολειτουργικότητα του μοντερνισμού. Τα ‘follies’ και τα ‘cases vides’ (κενά κελιά) του B. Tschumi τοποθετημένα ανά 120 μέτρα, σύμφωνα με έναν ορθοκανονικό κάναβο, δεν έχουν συγκεκριμένη λειτουργία, ενώ μπορούν να φιλοξενήσουν διάφορες πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

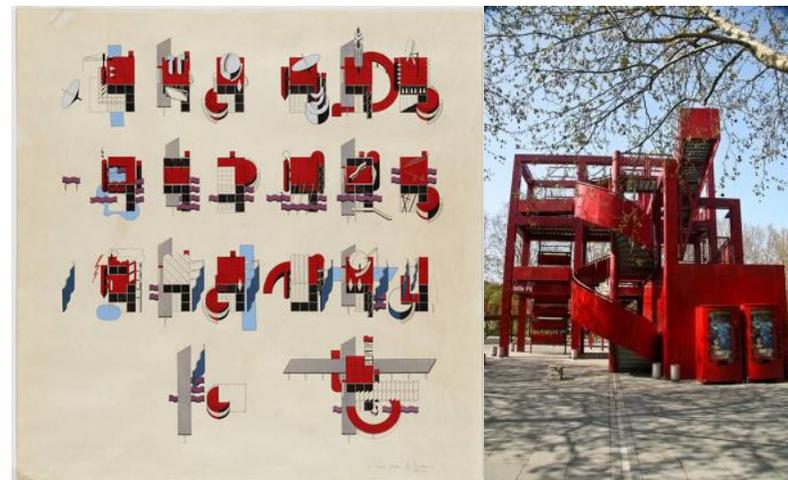
^{*}Bart Lootsma, όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Reed P., *Groundswell: constructing the contemporary landscape*, New York 2005, σελίδα 31.

^{**}Ο.π.

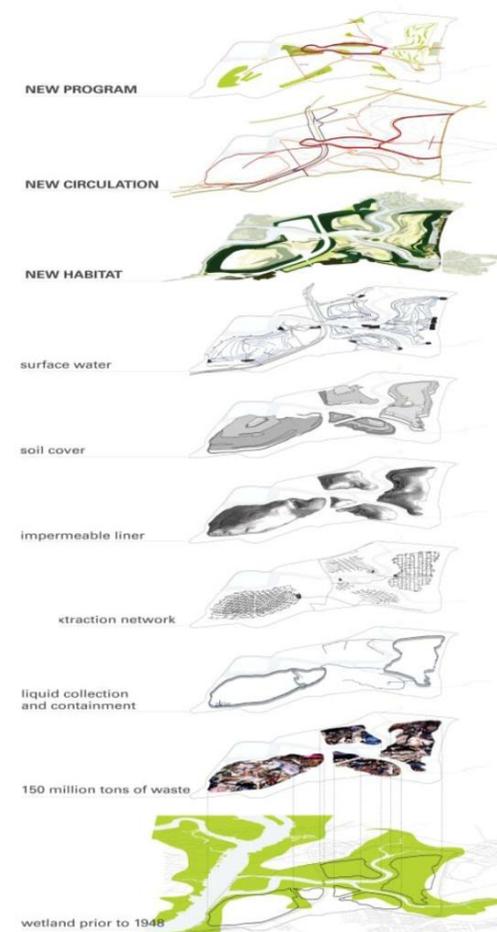
Εικ.2.70. Τα τρία ‘layers’ κατασκευής του πάρκου της Villette: το πλέγμα των σημείων (κάναβος), το επίπεδο

των γραμμών (γραμματικών δραστηριοτήτων) και των επιφανειών. Η απομάκρυνση από την παραδοσιακή σύνθεση μέσω του συστήματος της ‘υπέρθεσης’ και της αλληλεπίδρασης των τριών αυτόνομων συστημάτων.

Εικ.2.71 και 2.72. Οι κατασκευές από χάλυβα του B. Tschumi συχνά θυμίζουν έργα των ρώσων κονστρουκτιβιστών, όπως του Melnikov ή του Tatlin. Στο επίπεδο όμως του περιεχομένου δεν θα μπορούσαν να είναι πιο μακριά από την μοντερνιστική ουτοπία.

Σύγχρονο παράδειγμα πάρκου που ακολουθεί το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο είναι αυτό του 'Fresh Kills Lifescape' στο Staten Island της Νέας Υόρκης, σε πρώην χώρο υγειονομικής ταφής του οποίου η λειτουργία σταμάτησε το 2001. Αντί για ένα συμβατικό σχέδιο πάρκου, οι Field Operations πρότειναν ένα σχέδιο μακροπρόθεσμης (τριακονταετής) αξιοποίησης της έκτασης των 8.900 περίπου στρεμμάτων που βασίζεται στις φυσικές διεργασίες για την αποκατάσταση της σοβαρά υποβαθμισμένης γης. Η πρόταση προβλέπει την δημιουργία πέντε επιμέρους πάρκων, το κάθε ένα με διαφορετικό χαρακτήρα και σχεδιαστική προσέγγιση. Οι κολπίσκοι, οι υγρότοποι και οι πεδινές εκτάσεις που αντιπροσωπεύουν πάνω από το μισό της συνολικής έκτασης του πάρκου, αποτελούσαν ήδη σημαντικό καταφύγιο άγριας ζωής. Οι σχεδιαστές όχι μόνο διατήρησαν το ζωτικό απόθεμα της φύσης και της βιοποικιλότητας, αλλά το ενίσχυσαν με τη δημιουργία νέων οικοσυστημάτων μέσω του εμπλουτισμού της οργανικής ύλης του εδάφους, της σταδιακής απορρύπανσής του και της δημιουργίας τοπικών υδραυλικών συστημάτων συγκράτησης των υδάτων. Το εσωτερικό του πάρκου θα παραμείνει ως λειμώνας με κάποιες πολιτιστικές, αθλητικές και εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ενώ μία περιφερειακή κατάφυτη λωρίδα θα αποτελέσει έναν 'οικολογικό διάδρομο' προστασίας της άγριας ζωής. Η πρόταση συμπληρώνεται από την δημιουργία ενός κυκλοφοριακού δικτύου πεζοδρόμων, ποδηλατοδρόμων και οδικών αξόνων.

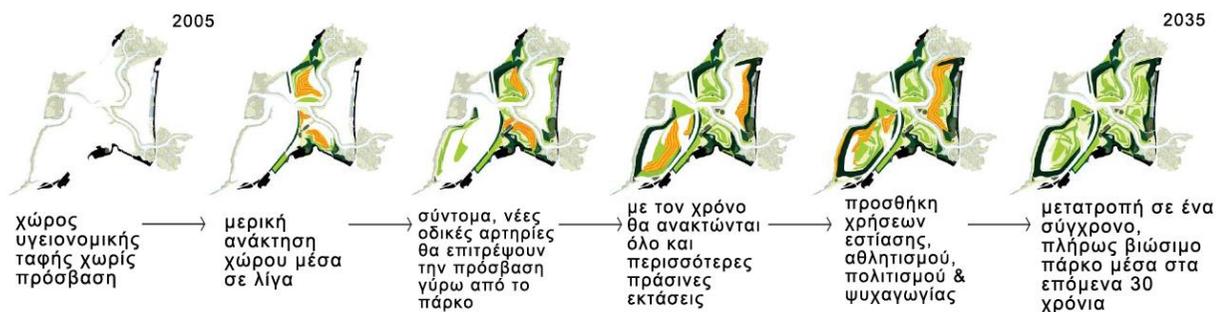

Εικ.2.73 (πάνω δεξιά). Τα επίπεδα (layers) της σύνθεσης του πάρκου ανά τον χρόνο.

Εικ.2.74 (κάτω δεξιά). Φωτορεαλιστική απεικόνιση του πάρκου. Τμήμα της πρότασης των Field Operations που κέρδισε στον διεθνή διαγωνισμό του τμήματος Πολεοδομίας της πόλης Νέας Υόρκης.

Εικ.2.75 (κάτω). Οι φάσεις σχεδιασμού του Fresh Kills Park, που αναμένεται να ολοκληρωθεί σε βάθος τριακονταετίας. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 2008, ενώ το μέγεθός του θα είναι 2,7 φορές το μέγεθος του Central Park της νέας Υόρκης.

Αναπτύσσοντας ένα νέο πάρκο

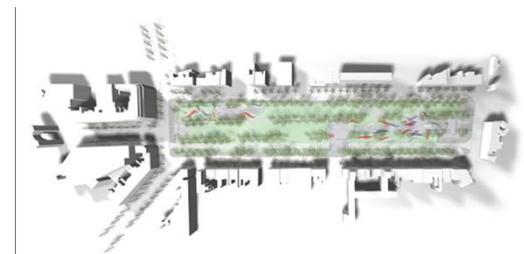

Μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης πράσινοι χώροι, είτε έχουν γραμμική μορφή (π.χ. δημιουργία γραμμικών πάρκων σε εγκαταλελειμμένες σιδηροδρομικές γραμμές ή ανάκτηση ποταμών) είτε όχι (π.χ. μητροπολιτικά πάρκα σε πρώην αεροπορικές εγκαταστάσεις ή μικρότερα αστικά κενά), μπορούν να συγκροτήσουν πράσινα δίκτυα μέσα στην πόλη. Η περιβαλλοντική διάσταση του αστικού σχεδιασμού ενισχύει την ανάπτυξη τέτοιων δικτύων, που διαχέουν την φύση εντός του αστικού ιστού. Η έννοια των δικτύων πρασίνου δεν είναι σύγχρονη. Όπως είδαμε, εμφανίζεται ήδη από την δεκαετία του 1870 – 1880, με τους όρους των συστημάτων πάρκων (park systems), ή των λεωφόρων πάρκων (parkways). Σύγχρονος είναι μόνο ο τρόπος ανάδειξης των 'πράσινων διαδρομών', η μορφή και ο ρόλος τους μέσα στην πόλη, καθώς και οι δραστηριότητες που φιλοξενούν ως απόρροια των αναγκών που πρέπει να εξυπηρετήσουν. Επιπλέον, πολλές φορές τα δίκτυα πρασίνου αφορούν και τον περιαστικό χώρο μιας πόλης, συχνά υπό το πρίσμα της προστασίας, ανάδειξης και διατήρησης φυσικών σχηματισμών ιδιαίτερης οικολογικής αξίας (π.χ. δίκτυο πρασίνου της πόλης του Denver κατά μήκος των ποταμών, που εντάσσει όλη την πόλη σε ένα πάρκο). Στην περίπτωση αυτή, το δίκτυο πρασίνου λειτουργεί ταυτόχρονα με την 'πράσινη ζώνη', η οποία αναλύθηκε παραπάνω.

Προκειμένου να συνδεθούν οι διάφοροι 'πράσινοι κόμβοι' μεταξύ τους, συχνά προϋποθέτεται η επαναξιολόγηση του οδικού δικτύου, το οποίο συχνά συμπληρώνεται με πεζοδρομήσεις, διευρύνσεις πεζοδρομίων, παρόδια φύτευση, δίκτυο ποδηλατοδρόμων, κ.ά. 'Σε μερικές περιπτώσεις η επαναξιολόγηση του δυναμικού των αστικών κέντρων μπορεί να οδηγήσει σε καινοτόμες προσεγγίσεις. *Όπως στην περίπτωση του ιστορικού bouleβάρτου Lebas στη Lille της Γαλλίας που μεταμορφώθηκε σε πάρκο Lebas (κατασκευή 2005) με την κατάργηση των παλαιών δρόμων και επιφανειών στάθμευσης και τη διευθέτηση της κυκλοφορίας στην περίμετρο του πάρκου. Στο ίδιο πνεύμα, αν και με πολύ πιο μοντέρνα σχεδιαστική αντίληψη, το πάρκο Tilla Durieux (κατασκευή 2003) δημιουργήθηκε στη θέση ενός μνημειακού άξονα που συγκλίνει στην πλατεία Πότσδαμ του Βερολίνου.*'*

*Κοσμάκη Π., Λουκόπουλος Δ., Αστικά κενά-Μικρά πάρκα, 10/06/2007, ηλεκτρονικό περιοδικό Monumenta, <http://www.monumenta.gr>, πρόσβαση στις 2/5/2012

Εικ.2.80 (δεξιά). Το Boulevard Albert II στις Βρυξέλλες. Την δεκαετία του '80 η περιοχή υφίσταται μεγάλη οικοδομική ανάπτυξη (ανέγερση πολλών ουρανοξυστών, ανάμεσα στους οποίους τρεις του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου) και σήμερα αποτελεί επιχειρηματικό και οικονομικό κέντρο της πόλης.

Εικ.2.76 και 2.77. Η μετατροπή του ιστορικού bouleβάρτου J.B. Lebas της Lille το σε ένα σύγχρονο αστικό πάρκο από την αρχιτεκτονική ομάδα West 8.

Εικ.2.78 και 2.79. Το πάρκο Tilla Durieux του Βερολίνου που ενώνει την Potsdamer Platz με το κανάλι Landwehr. Το πάρκο των 500 μέτρων μήκος και 75 μέτρων πλάτος, αποτελούσε κάποτε 'αστικό κενό' για την πόλη, αφού βρίσκεται στη θέση που κάποτε υψωνόταν το τείχος του Βερολίνου.

Τα δίκτυα των πράσινων χώρων αποτελούν συχνά σήμερα το μέσο για την ανάδειξη της ιδιαιτερότητας των επιμέρους περιοχών μιας πόλης. Αρθρώνουν τις επιμέρους χρήσεις της και την κάνουν περισσότερο συνεκτική. Ακόμη, διατηρούν την βιοποικιλότητα και την ποικιλομορφία των τοπίων. Για αυτόν τον λόγο, προστατεύονται νομικά ως προς την μορφή και τον κοινόχρηστο χαρακτήρα τους ως στοιχεία αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς. Επιπλέον, **εξυπηρετούν την ανάγκη για επιβίωση ή προβολή της πόλης στο πλαίσιο της του διεθνούς ανταγωνισμού, χωρίς την κραυγαλέα δημιουργία χωρικών θυλάκων αίγλης και εξουσίας (τύπου clusters). Μάλιστα, πετυχαίνουν τον στόχο τους ανασυγκροτώντας και ανανεώνοντας την φυσιογνωμία της πόλης, δημιουργώντας ένα βιώσιμο περιβάλλον που συνδυάζει την αξία του τοπικού με αυτές της ομοιογένειας και της αυτονομίας.**

➤ Παραδείγματα σύγχρονων προτάσεων δημιουργίας δικτύων πρασίνου μέσω της ενοποίησης μικρότερων χώρων πρασίνου μέσα στην πόλη.

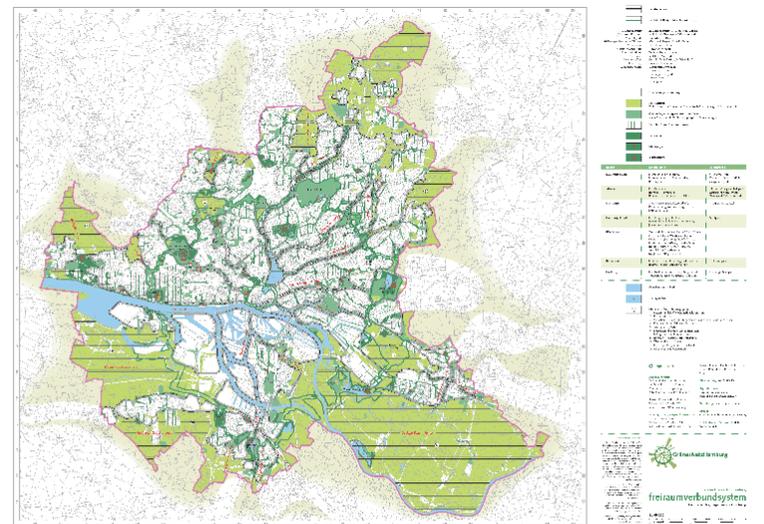
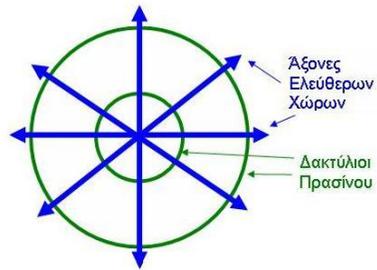
Εικ.2.81. Πρόταση συνένωσης των περιαστικών και αστικών, υφιστάμενων ή προτεινόμενων, χώρων πρασίνου σε ένα ενιαίο δίκτυο για την πόλη της Έδεσσας. Η πρόταση έγινε στα πλαίσια του προγράμματος με τίτλο 'Έδεσσα - Οικολογική Πόλη. Σχέδιο Ανάδειξης Δήμου Έδεσσας σε Υπερτοπικό Πόλο Οικο-πολιτιστικού Τουρισμού και Αναψυχής', 2005-2008. 'Το προτεινόμενο δίκτυο πρασίνου στοχεύει στην αειφόρο ανάπτυξη της πόλης, με τη διατήρηση των φυσικών πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος, και στην ενθάρρυνση των μετακινήσεων των χρηστών (κατοίκων και επισκεπτών) μέσω πράσινων διαδρομών'. (Ι.Α Τσαλικίδης).

Εικ.2.82. Στρατηγικό και Επιχειρησιακό Σχέδιο για το Πράσινο στη Θεσσαλονίκη. 'Η σχεδιαστική πρόταση αρχιτεκτονικής τοπίου, ως μέρος του συνολικού προγράμματος, έχει ως γενικότερο στόχο την προστασία και αναβάθμιση των υφιστάμενων ή / και θεσμοθετημένων χώρων πρασίνου, την εξασφάλιση νέων, καθώς και τη χωροταξική ισοκατανομή τους στις διάφορες περιοχές και Δήμους του πολεοδομικού συγκροτήματος.' (Ανανιάδου - Τζημοπούλου, Καρτέρης, 2008).

Εικ.2.83. Χάρτης του δικτύου πρασίνου του Cleveland των ΗΠΑ. Ο χάρτης απεικονίζει τα κενά οικοπέδα με κόκκινο χρώμα, τα υπάρχοντα πάρκα με σκούρο πράσινο και τα προτεινόμενα πάρκα και χώρους πρασίνου με ανοιχτό πράσινο. Ο χάρτης συντάχθηκε από το Κέντρο Αστικού Σχεδιασμού για το Cleveland LandLab.

Εικ.2.84 (δεξιά). Σχεδιάγραμμα δημιουργίας του πράσινου δικτύου του Αμβούργου, ένα σύστημα συνδεδεμένων ελεύθερων χώρων μέσω φαρδιών ζωνών πρασίνου. 'Τα δομικά του στοιχεία είναι οι άξονες ελεύθερων χώρων και οι δακτύλιοι πρασίνου, οι οποίοι ενώνουν τους άξονες εγκάρσια'. (κείμενο από το άρθρο της Γιαννάκη Σ. με τίτλο *Αμβούργο: Πώς ένα δίκτυο πρασίνου προστατεύει την αστική βιοποικιλότητα*, 6/11/2008, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012).

Εικ.2.85 (αριστερά). Χάρτης πράσινου δικτύου του Αμβούργου. 'Οι κυριότερες κατηγορίες ελεύθερων χώρων που συνθέτουν τους άξονες είναι:

- τα 120 μικρά και μεγάλα πάρκα της πόλης,
 - οι 35.000 μικροί ιδιωτικοί κήποι, κομμάτια γης δηλαδή, τα οποία μπορεί ο καθένας να ενοικιάσει ή να αγοράσει, προκειμένου να φυτέψει δέντρα, λουλούδια και κηπευτικά,
 - μερικά από τα πολύ μεγάλα κοιμητήρια,
 - οι γεωργικές εκτάσεις στα περίχωρα με καλλιέργειες κηπευτικών και λουλουδιών, οπωρώνες και βοσκοτόπια,
 - τα μεγάλα δάση 39.000 περίπου στρεμμάτων στα βόρεια, νότια και δυτικά,
 - τα ποτάμια και οι λίμνες όπου φωλιάζουν οι κάτοικοι των υγροβιότοπων και
 - τα πάνω από 215.000 δέντρα στους δρόμους που προσφέρουν βιότοπο στα πουλιά της πόλης.'
- (άρθρο της Γιαννάκη Σ., με τίτλο 'Αμβούργο: Πώς ένα δίκτυο πρασίνου προστατεύει την αστική βιοποικιλότητα' που δημοσιεύτηκε στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012).

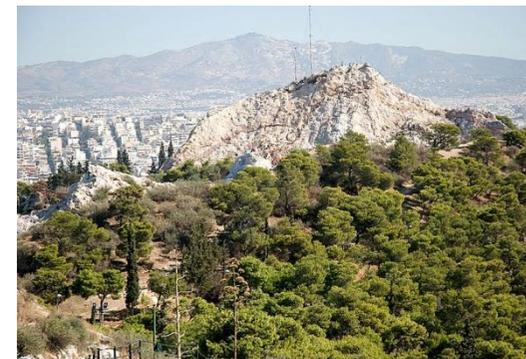
Ο ρόλος και η σημασία των αστικών χώρων πρασίνου στην πόλη

Η ύπαρξη των αστικών χώρων πρασίνου στις πόλεις, αδιαμφισβήτητα παίζει σημαντικό ρόλο στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της. Εντούτοις, δεν εκτιμάται αρκετά η σημασία του. Ένας προσδιορισμός των ωφελειών του θα βοηθούσε στην ανάδειξη του ρόλου του στην ζωή των αστών. Το πράσινο, εκφρασμένο σε οποιαδήποτε μορφή βλάστησης, (πάρκο - δεντροστοιχία - πεζόδρομο) αποτελεί το σημαντικότερο παράγοντα για τη δημιουργία ενός υγιούς αστικού περιβάλλοντος. Τα πλεονεκτήματα από την παρουσία και χρήση του πρασίνου στην πόλη είναι ποικίλα. Αξιοσημείωτη όμως είναι και η συμβολή του στην ποιότητα ζωής των πολιτών. Το πράσινο παρέχει οξυγόνο, μεταβάλλει το κλίμα της περιοχής, δροσίζει τις ζεστές ημέρες του καλοκαιριού με τη διαπνοή των δέντρων τον ατμοσφαιρικό αέρα, λειτουργεί ως *απορρυπαντικό και βελτιωτικό της ποιότητας της ατμοσφαιρικής σύστασης*.* Επίσης συμβάλλει στη μείωση των θορύβων, φιλτράρει την σκόνη και άλλα αιωρούμενα στερεά σωματίδια καθαρίζοντας τον αέρα, ομορφαίνει το περιβάλλον. Όλα τα παραπάνω είναι λίγες μόνο από τις δυνατότητες του αστικού πρασίνου, καθώς ο ρόλος του είναι πολυδιάστατος. Η συμβολή του αστικού πρασίνου στην ποιότητα ζωής των κατοίκων είναι τόσο αναγνωρισμένη ώστε να προστατεύεται συνταγματικά, με το άρθρο 24, του Ελληνικού Συντάγματος του 1975. Το σύνολο των διατάξεων, που απορρέουν από το Σύνταγμα, και έχουν θεσπιστεί με σκοπό την προστασία του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος ανήκουν κυρίως στην δασική και πολεοδομική νομοθεσία.

Στην βιβλιογραφία συναντώνται διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις του ρόλου και της σημασίας του, λόγω των ποικίλων ωφελειών που προσφέρει. Μια σαφής κατηγοριοποίηση, με βάση τις λειτουργίες του είναι η ακόλουθη:

1. Οικολογικός ρόλος
2. Κοινωνικός ρόλος
3. Οικονομικός ρόλος

*Κασσιός, Κ. καθηγητής ΕΜΠ, *Ημερίδα :ποιότητα της ατμόσφαιρας στις αστικές περιοχές- νέα δεδομένα και προοπτικές*, 18/3/2005

Εικ.3.1. Ο λόφος του Λυκαβηττού, πνεύμονας πρασίνου στο κέντρο της Αθήνας.

1 .Ο οικολογικός ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου

Η οικολογική σημασία των αστικών χώρων πρασίνου στην πόλη, πολλές φορές δεν γίνεται άμεσα αντιληπτή σε όλο της το μήκος από τους αστούς, συνεισφέρει όμως σημαντικά στην ποιότητα ζωής τους.

Το βασικότερο ίσως πλεονέκτημα είναι η βελτίωση της ποιότητας του αέρα με την παραγωγή οξυγόνου και την μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Τα δέντρα και γενικότερα το πράσινο έχουν την ιδιότητα να δεσμεύουν το διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και να απελευθερώνουν οξυγόνο (O₂). Όπως είναι γνωστό τα φυτά παράγουν O₂ μέσω της φωτοσύνθεσης:

Έτσι κατά την διάρκεια της ημέρας δεσμεύεται CO₂ και παράγεται O₂, ενώ αντίθετα κατά τη διάρκεια της νύχτας δεσμεύεται O₂ και παράγεται CO₂. Τελικά όμως, η ποσότητα του O₂ που παράγεται είναι μεγαλύτερη από αυτή του CO₂. Επίσης τα φύλλα των δέντρων και των φυτών συγκρατούν τους ατμοσφαιρικούς ρύπους, όπως το όζον, οξείδια του θείου και του αζώτου και αιωρούμενα σωματίδια, φιλτράροντας έτσι τον ατμοσφαιρικό αέρα.

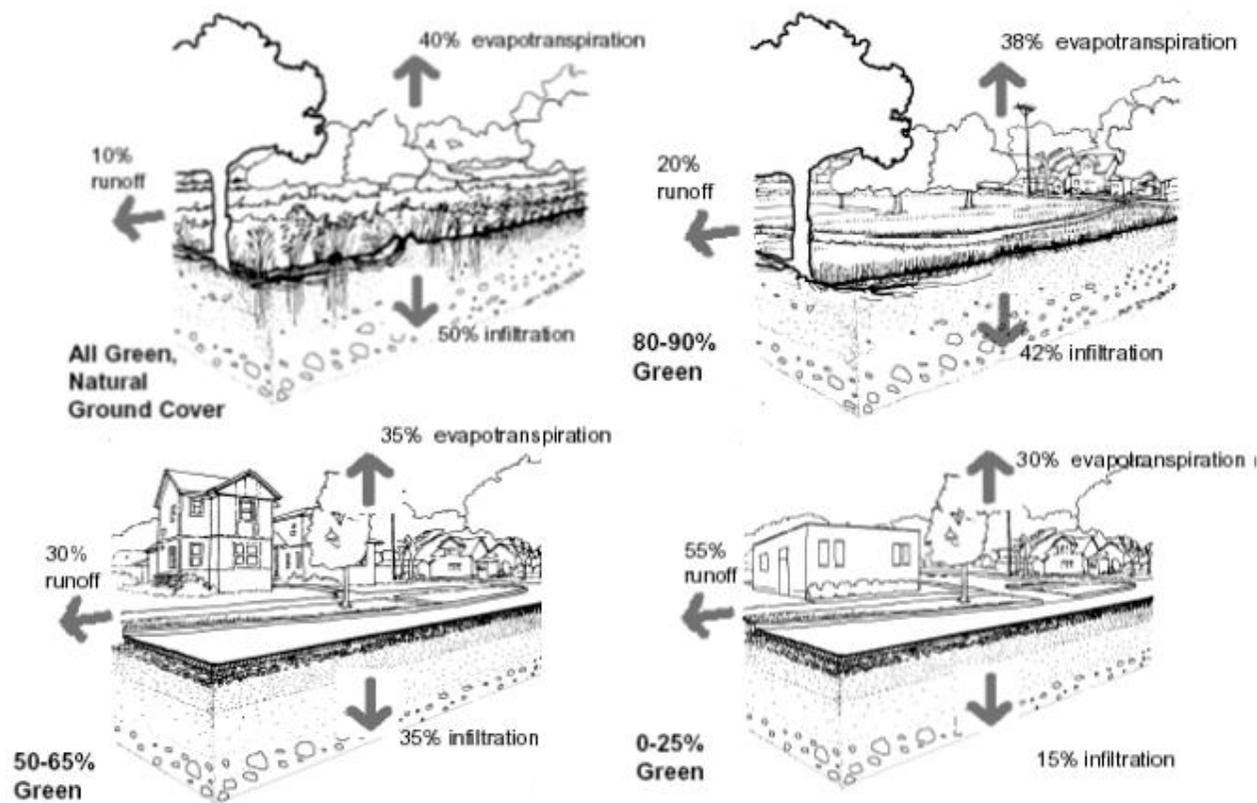
Σημαντική οικολογική λειτουργία των χώρων αστικού πρασίνου είναι η δημιουργία ποικιλίας μικροπεριβαλλόντων (ακόμη και μέσα στην πόλη) που μπορεί να εποικιστούν από αυτόχθονα είδη μικροπανίδας και орνιθοπανίδας. Οι χώροι αστικού πρασίνου αποκτούν ιδιαίτερη οικολογική αξία συμβάλλοντας στη διατήρηση της βιοποικιλότητας του τόπου ενώ παράλληλα αναβαθμίζεται ο ρόλος τους καθώς αποτελούν πηγή γνώσης και περιβαλλοντικής παιδείας για τον πολίτη. Ο ρόλος των χώρων πρασίνου επομένως ως καταφύγια βιοποικιλότητας στα αστικά κέντρα, τα κάνει να αποτελούν νησίδες ζωής μέσα στο τσιμέντο και την άσφαλο, για ζωντανούς οργανισμούς και φυτά.*

Επιπλέον ,το αστικό πράσινο συμβάλει στη μείωση της ποσότητας του νερού που υπερφορτώνει τις αστικές λίμνες και τα ρέματα, αφού μπορεί να ρέει, να απορροφάται και να αποθηκεύεται ελεύθερα (οι ρίζες των δέντρων συγκρατούν το έδαφος εμποδίζοντας την διάβρωσή του, ενώ το χώμα απορροφά το βρόχινο νερό). Λόγω της οικοδομικής δραστηριότητας και της αστικοποίησης οι επιφάνειες καλύπτονται με τσιμέντο, αναγκάζοντας έτσι περισσότερο νερό να απορρέει προς τα δίκτυα όμβριων υδάτων και τη θάλασσα, αντί να απορροφάται από το έδαφος και βαθμιαία να απελευθερώνεται στις λίμνες, τα ποτάμια και τα υπόγεια νερά. *‘Η επιφανειακή απορροή σε περιοχές με βλάστηση είναι μεταξύ 10-20% της μέσης ετήσιας βροχόπτωσης. Στις αστικές περιοχές, όπου οι*

επιφάνειες είναι ιδιαίτερα αδιαπέραστες, ο όγκος των υδάτων που απορρέουν επιφανειακά είναι 60-70% της μέσης ετήσιας βροχόπτωσης'.** Τα πάρκα και οι πράσινοι χώροι επομένως μπορούν να ασκήσουν επίδραση στην ποιότητα του νερού και στη διαχείριση της επιφανειακής απορροής και έτσι να συμβάλουν στη μείωση του κινδύνου πλημμυρών. Ένα φαινόμενο αρκετά συχνό στα αστικά κέντρα μιας και οι φυσικοί αποδέκτες έχουν σκεπαστεί από σκουπίδια και μπάζα.

*Σκορδίλης Α, Δασκαλάκου Ε.Ν., Θάνος Κ.Α., *Μεσογειακά φυτά και αστικό πράσινο*, τομέας Βοτανικής, τμήμα Βιολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1998

** www.designcenter.umn.edu/reference-ctr/publications.pdf, πρόσβαση στις 17/6/2012

Εικ.3.2. Διαγράμματα απορροών. Οι πράσινοι χώροι, ειδικά εκείνοι με βλάστηση με βαθιά ριζικά συστήματα, όπως λιβάδια ή δάση, παράγει μικρή επιφανειακή απορροή και παρέχει τόσο ρηχή όσο και βαθιά διήθηση. Η ρηχή διήθηση είναι μια σημαντική πηγή ροής υδάτων προς τα ρέματα και τις λίμνες και καθώς διαπερνά τα στρώματα του εδάφους ψύχεται και φιλτράρεται. Η βαθιά διήθηση επαναφορτίζει τον υδροφόρο, κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό για περιοχές που για τη ύδρευση τους στηρίζονται σε πηγάδια που τροφοδοτούνται από υδροφόρους που βρίσκονται πλησιέστερα στην επιφάνεια. Τα ποσοστά εξατμισοδιαπνοής είναι επίσης υψηλότερα στους πράσινους χώρους, παρέχοντας επιπλέον δροσιά κατά της θερμότερες μέρες.

Πρόσθετα, το μικροκλίμα των αστικών περιοχών χαρακτηρίζεται από τη μειωμένη εξάτμιση, την αυξημένη θερμοαγωγιμότητα και θερμοχωρητικότητα των πιο συνηθισμένων οικοδομικών υλικών (σε σχέση με το έδαφος στην φυσική του κατάσταση), έτσι εμφανίζεται συχνά το φαινόμενο αστικής νησίδας θερμότητας (urban heat island effect). Τα υλικά που κυριαρχούν, άσφαλτος, τσιμέντο – απορροφούν την ηλιακή ακτινοβολία και στη συνέχεια την αποβάλλουν ως θερμότητα, αυξάνοντας έτσι την θερμοκρασία της πόλης. Το πράσινο βοηθάει στην μείωση αυτού του φαινομένου, άμεσα σκιάζοντας τις επιφάνειες που απορροφούν την ηλιακή ακτινοβολία και έμμεσα μέσω της δροσιάς που παράγεται από την εξατμισοδιαπνοή.*

Τέλος, το πράσινο απορροφά την ηλιακή ακτινοβολία, βοηθώντας έτσι στην ρύθμιση της θερμοκρασίας σε ανεκτά, για τους κατοίκους της πόλης επίπεδα. *Ή στη σκιά ενός δέντρου παρατηρείται ελάττωση κατά 25-30% της ορατής ακτινοβολίας, ενώ ακόμα και το γρασίδι χωρίς την ύπαρξη δέντρων διοχετεύει μέρος της ηλιακής ακτινοβολίας στο έδαφος, οπότε και υπάρχει μεγαλύτερη δροσιά.***

*www.savethegarden.com, πρόσβαση στις 17/6/2012

**Κασσιός Κ., καθηγητής ΕΜΠ, *Ημερίδα :ποιότητα της ατμόσφαιρας στις αστικές περιοχές- νέα δεδομένα και προοπτικές*, 18/3/2005

2. Ο κοινωνικός ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου

Αξιοσημείωτος είναι ο κοινωνικός ρόλος των διάφορων χώρων πρασίνου των πόλεων. Βασική λειτουργία τους είναι αυτή ως τόποι αναψυχής. Στη σημερινή πόλη και κατ'επέκταση στην κοινωνία όπου ο ελεύθερος χρόνος των κατοίκων των πόλεων είναι ελάχιστος και η ύπαιθρος είναι δυσπρόσιτη, οι χώροι πρασίνου είναι οι μόνοι άμεσα προσιτοί χώροι που μπορούν να λειτουργήσουν ως χώροι για ξεκούραση, χαλάρωση, αλλά ακόμα και για άθληση. Αποτελούν ωστόσο και χώρους κοινωνικής συναναστροφής όπου μπορούν οι αστοί να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους, να αναπτύξουν γνωριμίες, φιλίες, να ανταλλάξουν απόψεις, αποκτώντας το συναίσθημα της κοινωνικής αποδοχής. Γενικά, οι ανοιχτοί χώροι μιας πόλης παρέχουν 'παθητικές' δραστηριότητες, όπως το περπάτημα, την ξεκούραση, το διάβασμα, την παρατήρηση, τη συζήτηση. Λίγοι είναι εκείνοι οι χώροι που προσφέρουν ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Ωστόσο σε μεγάλους ανοιχτούς θύλακες πρασίνου μέσα στην πόλη όπως πάρκα, βρίσκονται χώροι για αθλητικά παιχνίδια, πολιτιστικά γεγονότα, ενώ καλύπτονται και οι ανάγκες της πόλης σε υπαίθριες εκδηλώσεις. Τέτοιοι χώροι μπορούν να χρησιμεύσουν και ως σημεία συγκέντρωσης των κατοίκων σε συνθήκες έκτακτης

ανάγκης (σεισμοί, φωτιές). Μεγάλο όφελος της παρουσίας του πρασίνου στην πόλη είναι και η μείωση της ηχορύπανσης, ένα μεγάλο πρόβλημα για τους κατοίκους των πόλεων. Το πράσινο αποτελεί το καλύτερο φυσικό ηχοπέτασμα και μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην αντιμετώπιση του προβλήματος.

Σε γενικές γραμμές, η φύση ασκεί μια βαθιά επίδραση στην καθημερινή ζωή των κατοίκων μιας πόλης άσχετα με το αν τη συνειδητοποιούν ή τη διαισθάνονται συχνά. Οι χώροι στους οποίους κυριαρχούν τα στοιχεία της φύσης συνδέονται με τους χώρους πρασίνου, μια σύνδεση που επιτείνεται στην περίπτωση που αποτελούν χώρους για χαλάρωση, στοχασμό και πνευματική αναζήτηση και όπου αναπτύσσονται αισθήματα ελευθερίας και ανεξαρτησίας σε σχέση με το σύνολο της πόλης, το εργασιακό και οικιστικό περιβάλλον. Επίσης, δεν πρέπει να παραβλέπεται η αισθητική αξία του πρασίνου. Σε ένα μεγάλο ποσοστό τα δέντρα, τα φυτά και οι μικροί ανοιχτοί χώροι πρασίνου, εκτός από τη συμβολική και συναισθηματική τους διάσταση, ελκύουν και αισθητικά, λόγω της ομορφιάς τους. Η αισθητική αυτή προσέλκυση οφείλεται μεταξύ άλλων και στα **χαρακτηριστικά του σχεδιασμού τοπίου**. Τα κυριότερα από αυτά, συνοψίζονται στα παρακάτω:

- εισάγουν την αίσθηση της ανθρώπινης κλίμακας και αναλογίας, μετριάζουν την άσχημη εμφάνιση πολλών κτιρίων
- εισάγουν στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος σε αντίθεση με εκείνα του δομημένου
- συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της ταυτότητας μιας πόλης.

Ακόμη, το πράσινο αποτελεί το συνδεδεμένο κρίκο ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος. Δίνει τη δυνατότητα της επαφής του ανθρώπου και ειδικά του κατοίκου της πόλης με τη φύση. Τα χρώματα των φυτών, οι μυρωδιές τους, ηρεμούν τον άνθρωπο συμβάλλοντας έτσι και στο άγχος της καθημερινότητας. Τέλος, αντίθετα με την γενική άποψη ότι οι χώροι πρασίνου μπορούν να αποτελέσουν χώρους ανάπτυξης εγκληματικότητας, *‘κοινωνικές μελέτες έχουν δείξει πως σε πόλεις ή σε τμήματα πόλης χωρίς πράσινο η βία και η εγκληματικότητα των κατοίκων εμφανίζεται αυξημένη, ενώ παράλληλα εμφανίζονται και αυξημένα ποσοστά αυτοκτονιών’*.^{*} Οι ίδιοι οι επισκέπτες των χώρων πρασίνου, έχοντας συμφέρον για αυτόν, αναπτύσσουν κοινωνική επαγρύπνηση και φροντίζουν για την ορθή του χρήση. Επομένως, όσο πιο καλά διατηρημένος είναι ένας χώρος τόσο περισσότερο ασφαλής είναι.^{**}

^{*}Κασσιός Κ., καθηγητής ΕΜΠ, *Ημερίδα :ποιότητα της ατμόσφαιρας στις αστικές περιοχές- νέα δεδομένα και προοπτικές*, 18/3/2005

^{**} www.savethegarden.com/why.html, πρόσβαση στις 17/6/2012

Εικ.3.3 και 3.4. Τα πάρκα μπορούν να αποτελέσουν ανοικτούς χώρους πρασίνου όπου οι άνθρωποι μπορούν να συναθροιστούν μέσα σε ένα φιλικό περιβάλλον και να έχουν την ευκαιρία για θετική κοινωνική αλληλεπίδραση.

3.Ο οικονομικός ρόλος του αστικού πρασίνου

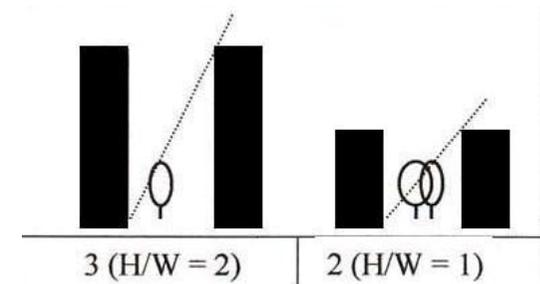
Άλλος ένας ρόλος του αστικού πρασίνου είναι ο οικονομικός. Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει ως το σημαντικότερο όφελος από την παρουσία του πρασίνου στο αστικό περιβάλλον, την εξοικονόμηση ενέργειας μέσα από την μείωση της χρήσης των κλιματιστικών. Τα κατάλληλα τοποθετημένα δέντρα μπορούν να μειώσουν τις δαπάνες ενός σπιτιού το χειμώνα για θέρμανση (λειτουργούν σαν ανεμοφράκτες) και να μειώσουν τις δαπάνες για κλιματισμό το καλοκαίρι (λόγω της σκίασης). Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι : *‘ένα ώριμο δένδρο, κατά τη διάρκεια της αναπνοής και της διαπνοής, καταναλώνει 230.000 Kcal/ημέρα ενέργεια θερμοκρασίας, η οποία αντιστοιχεί με 5 κλιματιστικά συνεχούς λειτουργίας’.**

Ακόμη, τα πάρκα και οι πράσινοι χώροι ασκούν βαθιά επιρροή στον τρόπο με τον οποίο ο ντόπιος πληθυσμός, οι επισκέπτες και οι τουρίστες αντιλαμβάνονται μια πόλη και επομένως επηρεάζουν και την οικονομική ζωή της, μιας και η αύξηση της επισκεψιμότητας στην περιοχή ανάλογα αυξάνει και τα έσοδα της. Οι φυσικές περιοχές προωθούν τη βιωσιμότητα και τη ζωτικότητα των κοινωνιών. Οι ψυχαγωγικές ευκαιρίες, η ποιότητα του νερού και του αέρα, η φυσική ομορφιά θα προσελκύσουν νέους κατοίκους, νέες οικογένειες αλλά και τουρισμό. Με βάσει τα παραπάνω ελκύονται και περισσότερες επιχειρήσεις, δημιουργώντας περισσότερες ευκαιρίες δουλειάς για τους κατοίκους.

Οι "footloose" (με πλήρη ελευθερία κινήσεων) επιχειρήσεις προσελκύονται από κοινωνίες που προσφέρουν μια υψηλή ποιότητα ζωής για τους υπαλλήλους τους. Το πράσινο, η προστασία του περιβάλλοντος και οι ψυχαγωγικές ευκαιρίες είναι συχνά ένα σημαντικό κριτήριο για την επιλογή. Πρόσθετα, ο οικότουρισμός είναι μια γρήγορα αναπτυσσόμενη βιομηχανία για την οποία η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος είναι ζωτικής σημασίας. Το 1996, 2.500.000 Καναδοί συμμετείχαν σε δραστηριότητες οικότουρισμού, όπου ξόδεψαν συνολικά \$1.938 εκατομμύρια και δημιουργήθηκαν 34.100 νέες θέσεις εργασίας.**

Επίσης, η παρουσία πρασίνου στις πόλεις αναβαθμίζει το αστικό περιβάλλον καθιστώντας το περισσότερο ελκυστικό με συνεπακόλουθη την αύξηση των αντικειμενικών αξιών των ακινήτων που βρίσκονται πλησίον των χώρων πρασίνου. Μια μελέτη των ιδιοκτησιών στην ηπειρωτική χώρα του νότιου Βανκούβερ διαπίστωσαν ότι οι τιμές των κατοικιών αυξάνονται κατά 15–20% όταν είναι κοντά στους ελεύθερους χώρους πρασίνου.

Τέλος, ένα λιγότερο άμεσο οικονομικό πλεονέκτημα από την παρουσία πρασίνου αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, είναι η βελτίωση της υγείας των κατοίκων, αφού μειώνεται η ατμοσφαιρική ρύπανση, ενώ ταυτόχρονα δίνεται η δυνατότητα άθλησης. Η ύπαρξη χωρών πρασίνου ενθαρρύνει το

Εικ.3.5. Σκίτσο αναλογίας ύψους –πλάτους με χρήση βλάστησης. Η χρήση βλάστησης είναι πιο αποτελεσματική (προστατεύει πολύ περισσότερο) όσο πιο χαμηλά είναι τα κτίρια στις οδούς.

περπάτημα και το τρέξιμο, το οποίο είναι καλό για τη φυσική υγεία. Παρέχει επίσης χώρο για την αναψυχή και αποκατάσταση της ψυχικής υγείας από ένα συχνά ταραχώδη τρόπο ζωής. Παράλληλα, οι φυσικές – πράσινες περιοχές καθαρίζουν τον αέρα και το νερό και επιτρέπουν την επαναφόρτιση των υπόγειων νερών, δημιουργώντας έτσι υγιής συνθήκες διαβίωσης για τους κατοίκους. Η βελτίωση της υγείας έχει ως συνεπακόλουθο αποτέλεσμα την μείωση των δαπανών νοσηλείας.***

* άρθρο του Αστεριάδη Β., *Η σύγχρονη πόλη στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, the newcity.gr, <http://www.newscity.gr/urban-green/53-syxronh-polh.html>, πρόσβαση στις 18/6/2012

***Environment Canada 2000, Scientific Publications*

***The HAT Manual: Protecting Natural Areas in the Capital Region, *Quayle και Hamilton 1999*)

Τρόπος διαχείρισης των αστικών χώρων πρασίνου

Μέσα από την ανάλυση της σημασίας και του ρόλου των αστικών χώρων πρασίνου μπορεί κανείς εύκολα να αντιληφθεί την αξία του πρασίνου αλλά και την συμβολή του στην ποιότητα ζωής των πολιτών. Σε ένα αυστηρό οικιστικό περιβάλλον όμως το πράσινο δεν μπορεί να αναπτυχθεί από μόνο του, απαιτείται η συμμετοχή του ανθρώπου. Πρέπει πιο συγκεκριμένα να ληφθούν μία σειρά από μέτρα προκειμένου να καταστούν βιώσιμοι οι χώροι πρασίνου έτσι ώστε να μπορέσουν να αποδώσουν στο μέγιστο βαθμό όλα τα παραπάνω πλεονεκτήματα και να συμβάλουν ουσιαστικά στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των πόλεων.

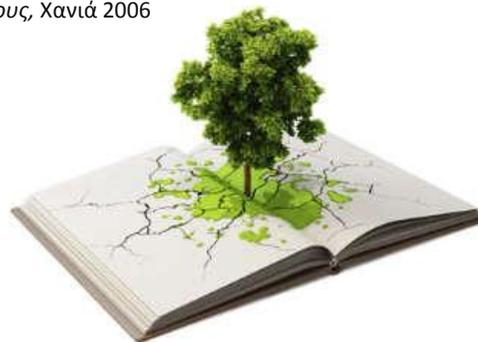
Όπως σε κάθε αντίστοιχη περίπτωση έτσι και εδώ βασικός παράγοντας είναι η εκπαίδευση και η περιβαλλοντική αγωγή των δημοτών. Για να προστατευθεί το πράσινο και να είναι σεβαστό από τους κατοίκους, θα πρέπει κατ' αρχήν να γίνουν γνωστά όλα αυτά τα πλεονεκτήματά του. Η επίτευξή του στόχου μπορεί να γίνει είτε μέσω της εκπαίδευσης είτε μέσω διαφόρων πρωτοβουλιών που θα αναλάβει η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Πιο συγκεκριμένα, εντάσσοντας ορισμένα μαθήματα περιβαλλοντικής αγωγής στο σχολείο, τα παιδιά εκπαιδεύονται από μικρή ηλικία να σέβονται το περιβάλλον. Επιπλέον, ενισχύοντας την παρουσία πρασίνου στους χώρους που προορίζονται για τα παιδιά, π.χ. παιδικές χαρές, αύλιοι χώροι σχολείων κ.λ.π., παρέχεται η δυνατότητα εξοικείωσης με τη φύση. Αλλά και για τους δημότες μεγαλύτερης ηλικίας, ο Δήμος μπορεί να οργανώσει κάποιες εκδηλώσεις, π.χ. δένδροφυτεύσεις, εκθέσεις λουλουδιών, διανομή ενημερωτικού υλικού, κ.λ.π., ώστε να ευαισθητοποιηθούν ως προς την προστασία του περιβάλλοντος. Με τον τρόπο αυτό θα

αναπτυχθεί μια στάση ανθρώπου, η οποία θα αναγνωρίζει την ανάγκη της αρμονικής του συνύπαρξης με το φυσικό περιβάλλον.*

Πολύ σημαντικό από πλευράς τοπικής αυτοδιοίκησης είναι να κάνει τις απαραίτητες κινήσεις σχεδιασμού και οργάνωσης. Ο κάθε Δήμος πρέπει να θέσει τις προτεραιότητές του. Ποιο βαθμό προτεραιότητας θα έχει το πράσινο σε σχέση με το αυτοκίνητο; Ποια η σχέση πρασίνου και χρήσεων γης; Στον 21^ο αιώνα είναι δεδομένη η ανάγκη αναβάθμισης του πρασίνου για μια βιώσιμη πόλη. Οπότε, είναι απαραίτητο ο κάθε Δήμος να καθορίσει και ίσως να επαναπροσδιορίσει τις προτεραιότητές του, καθώς αυτό που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα είναι το αυτοκίνητο και όχι το πράσινο. Επιπλέον, θα πρέπει να θεσπιστεί μια στρατηγική διαχείρισης του πρασίνου. Η στρατηγική αυτή θα συνίσταται από τις ακόλουθες αρχές.

Καταρχήν για την σωστή διαχείριση και ανάπτυξη του πρασίνου απαιτείται ο ακριβής και ολοκληρωμένος σχεδιασμός του. Αυτό σημαίνει την καταγραφή των υπαρχόντων χώρων πρασίνου, καθώς και των ελεύθερων χώρων στους οποίους μπορεί να αναπτυχθεί πράσινο. Επίσης, θα πρέπει να συνταχθούν κατάλογοι με τα χαρακτηριστικά του υπάρχοντος πρασίνου, π.χ. είδος βλάστησης, ύψος δένδρων, ηλικία, κατάσταση, κ.λ.π. Στη συνέχεια, θα πρέπει να καθορισθούν οι απαιτούμενες επεμβάσεις, έτσι ώστε το πράσινο να ανταποκρίνεται στο σκοπό του. Οι επεμβάσεις αυτές μπορούν να αφορούν είτε στη δημιουργία νέων χώρων πρασίνου ή ακόμη και σύνδεση των χώρων πρασίνου μεταξύ τους δημιουργώντας πράσινες διαδρομές, είτε στον προσδιορισμό των κατάλληλων ειδών βλάστησης ανάλογα με τη χρήση τους. Για παράδειγμα, μπροστά από τα σχολεία που βρίσκονται σε κεντρικές οδούς θα μπορούσαν να τοποθετηθούν ψηλά δένδρα ώστε να λειτουργούν ηχομονωτικά. Οι επεμβάσεις αυτές, βεβαίως, θα προκύπτουν από μελέτες που θα έχουν συνταχθεί από κατάλληλο επιστημονικό προσωπικό.

*Ντουνιαδάκη Κ., Αρχιτέκτων Μηχανικός, εισήγηση: Πράσινο μας αφορά όλους, Χανιά 2006

Εικ.3.6. Το σημαντικότερο ίσως μέτρο που πρέπει να λάβουν οι τοπικές αρχές για την σωστή διαχείριση των χώρων πρασίνου είναι η περιβαλλοντική εκπαίδευση των πολιτών.

Εισαγωγή στην έννοια της βιωσιμότητας

Η βιωσιμότητα ή αλλιώς *Βιώσιμη Ανάπτυξη (Sustainable Development)*, είναι μία έννοια κλειδί τόσο για τους επιστήμονες που ασχολούνται με θέματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος όσο και για κάθε πολίτη που προβληματίζεται για την κατάσταση στο σύγχρονο κόσμο. Αποτελεί το κορυφαίο ζητούμενο του 21^ο αιώνα και **περιγράφει μια ανάπτυξη η οποία είναι σύμφωνη με τις ανάγκες της παρούσης γενεάς αλλά δεν διακινδυνεύει τις ευκαιρίες να ικανοποιηθούν επίσης οι ανάγκες της επόμενης γενεάς**. Ο όρος άρχισε να συζητιέται στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και σήμερα έχει παγιωθεί ως ένας σπουδαίος γενικός στόχος για όλα τα πεδία της ζωής, όπως η οικονομία η οικολογία και η κοινωνική ισορροπία. Είναι άρρηκτα συνδεδεμένος επίσης με τον όρο της ‘αειφορείας’, έναν όρο της δασοπονικής επιστήμης που αναφέρει ότι οι εισροές και οι εκροές της βιομάζας που έχουμε σε ένα δασικό σύστημα, πρέπει να είναι ποιοτικά και ποσοτικά ισοσκελισμένες έτσι ώστε το οικοσύστημα να είναι ανανεώσιμο και βιώσιμο στο χρόνο. Εναλλακτικά των παραπάνω όρων χρησιμοποιούνται και οι όροι ‘ολοκληρωμένη, διατηρήσιμη ή διαρκής ή αειφόρος ανάπτυξη’, αντιπροσωπευτικότερος όλων όμως παραμένει η ‘*Βιωσιμότητα*’ (Sustainability).

Η ανάπτυξη και ο σχεδιασμός του μέλλοντός μας έχει διεθνώς συζητηθεί σε συνόδους κορυφής όπως στη Διάσκεψη του Ρίο και Γιοχάνεσμπουργκ. Είναι όμως επίσης ένα θέμα που εξετάζεται σε εθνική βάση σε διάφορες χώρες. Το θέμα είναι ότι αν και η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης έχει γίνει γενικά αποδεκτή, εν τούτοις υπάρχουν προβλήματα εφαρμογής και αξιολόγησης του γενικού αυτού στόχου. Για παράδειγμα δεν είναι σαφές ότι οι ορισμοί για τις πρωταρχικές ανάγκες ποικίλλουν από άνθρωπο σε άνθρωπο, από χώρα σε χώρα και από ήπειρο σε ήπειρο.

Τι σημαίνει ο όρος βιωσιμότητα;

Σκεπτόμενοι σε γεωλογική ή αστρονομική χρονολογική κλίμακα, η ζωή σε αυτόν τον πλανήτη δεν είναι πραγματικά αειφόρος και βιώσιμη επειδή εξαρτάται αποκλειστικά από την ενέργεια του Ήλιου. Όμως όπως όλα τα άστρα καίγονται, έτσι κι αυτός κάποια στιγμή θα καταρρεύσει και τελικά η εντροπία θα κυριαρχήσει*. Υπό αυτό το πρίσμα, οι λέξεις 'αειφορία' και 'βιωσιμότητα' είναι τόσο γενικές και δέχονται τόσες πολλές ερμηνείες, που τελικά ο ορισμός τους καταλήγει να εξαρτάται κάθε φορά από την άποψη των ατόμων που τις σχολιάζουν ή ερωτώνται για αυτές. Μέχρι και σήμερα λοιπόν δεν (και δεν πρέπει να) να υπάρχει ένας αυστηρός, απόλυτος ορισμός της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης παρά μόνο κάποιοι ενδεικτικοί.

Επειδή ακριβώς ο όρος βιωσιμότητα χρησιμοποιείται για να περιγράψει πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις για τη βελτίωση του τρόπου ζωής μας μπορούν να προκύψουν και πολλοί ενδεικτικοί ορισμοί. Μερικοί παρατίθενται παρακάτω:

- Βιωσιμότητα είναι μια προσπάθεια να συγχωνευθεί η οικολογία και η οικονομία σε ένα σύστημα.
- Βιωσιμότητα σημαίνει να ζεις μια αξιοπρεπή ζωή, σε αρμονία με τη φύση.
- Βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει την ανανέωση πόρων σε ποσοστό ίσο ή μεγαλύτερο από το ρυθμό με τον οποίο καταναλώνονται.
- Βιωσιμότητα σημαίνει να ζεις μέσα στον πλανήτη χωρίς να καταστρέφεται το περιβάλλον του σήμερα ή του αύριο.
- Βιωσιμότητα σημαίνει τη δημιουργία ενός οικονομικού συστήματος που θα παρέχει ποιότητα της ζωής στους κατοίκους, ανανεώνοντας τους φυσικών πόρους του περιβάλλοντος.
- Η βιωσιμότητα είναι η δημιουργία ενός κόσμου όπου ο καθένας μας μπορεί να έχει μια ικανοποιητική ζωή και να απολαύσει ένα επίπεδο ευημερίας εντός των ορίων που μπορεί να του προσφέρει η φύση.
- Καθιστώ βιώσιμο = συντηρώ, διατηρώ, τροφοδοτώ με τα αναγκαία ή διατρέφω, υποστηρίζω**.

*Wikipedia,ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

** Καρβούνης Σ.– Γεωργάκελος Δ., Διαχείριση του περιβάλλοντος – Επιχειρήσεις και Βιώσιμη ανάπτυξη, 2003, σελίδα 651

Εικ.4.1. Σκίτσο που απεικονίζει την ισοδυναμία των ν τριών συνιστωσών της βιωσιμότητας.

Ιστορική εξέλιξη διαμόρφωσης του γενικά αποδεκτού ορισμού

Μέσα από μία αναδρομή της πορείας διαμόρφωσης του ορισμού της βιωσιμότητας στο πέρασμα των χρόνων θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε έναν γενικά αποδεκτό ορισμό της έννοιας.

Η βιώσιμη ανάπτυξη, ορίστηκε για πρώτη φορά το 1987 στη Παγκόσμια Επιτροπή για το περιβάλλον και την ανάπτυξη από τον Gro Harlem Brundtland, τον τότε πρωθυπουργό της Νορβηγίας. Ο γνωστότερος και πιο διαδεδομένος ορισμός ανήκει σε αυτόν ο οποίος στην τελική έκθεση της επιτροπής με τίτλο *‘Το Κοινό μας Μέλλον’* που ονομάστηκε επίσης και έκθεση Brundtland* αναφέρει την βιώσιμη ανάπτυξη ως:

‘Η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να δεσμεύει την δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες’.

Παρόλα αυτά η έννοια της φροντίδας για τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών πρωτοεμφανίστηκε πολύ πιο πριν. Οι πρώτες αποδεδειγμένες μαρτυρίες εντοπίζονται στην ιστορία των Ιροκέζων φυλών της Βόρειας Αμερικής, όπου οι αρχηγοί τους ήταν υποχρεωμένοι να φροντίζουν για τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών. Στην Ευρώπη η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης αναπτύχθηκε αρχικά στην δασοπονία. Αρκετά νωρίς, περίπου τον 13^ο αιώνα, υπήρχαν κανονισμοί για την βιώσιμη χρήση της ξυλείας.** Το πρόβλημα της εντατικής υλοτομίας χωρίς την μέριμνα της αναδάσωσης συζητήθηκε από τον Carlowitz, έναν ευγενή από τη Σαξωνία στο βιβλίο του *Sylvicultura Oeconomica – οδηγία για τη φυσική καλλιέργεια των άγριων δένδρων* (1713). Ο Carlowitz απαίτησε τη μελέτη του *‘παγκόσμιου βιβλίου της φύσης’*. Αξίωσε ότι ο άνθρωπος πρέπει να ερευνά τους νόμους της φύσης συνεχώς, πάντοτε και εις το *‘διηνεκές’*. Ο Carlowitz στο βιβλίο του συνηγόρησε για μερικά μέτρα στην κατασκευή των σπιτιών όπως την βελτίωση στην μόνωση για τη ζέστη και το κρύο, για τη χρήση κλιβάνων τήξης και θερμαστρών που εξοικονομούν ενέργεια και για σχεδιασμό αναδασώσεων με σπορά και καλλιέργεια.

Βασιζόμενος στις ιδέες αυτές ο Georg Ludwig Hartig πρότεινε το 1795 την χρησιμοποίηση της ξυλείας όσο γίνεται αποτελεσματικότερα, καθώς και την εξέταση των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Έτσι, γεννήθηκε η ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης. **Εν τούτοις ο σκοπός της ήταν κυρίως οικονομικής και κοινωνικής φύσης. Η προστασία του περιβάλλοντος και της φύσης ήταν πέραν των βλέψεων των χρόνων εκείνων.** Η αρχή της μείωσης των πρωτόγονων δασών και η προτίμηση για μονοκαλλιέργεια των δένδρων απέφερε κυρίως την ταχεία αύξηση των κωνοφόρων δένδρων. Οι αρχικές αυτές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης περιορίστηκαν μόνο στη δασοπονία και δεν επεκτάθηκαν σε άλλα πεδία.

Παρατηρήθηκε επίσης την εποχή εκείνη και μια έντονη αλλαγή στην νοοτροπία του δυτικού κόσμου. Από στατιστικά δεδομένα φάνηκε ότι οι άνθρωποι δήλωναν μη ικανοποιημένοι από την ποιότητα ζωής παρόλο που οι ρυθμοί ανάπτυξης εξελίσσονταν ραγδαία. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η επανεξέταση των δεικτών ανάπτυξης και η εξεύρεση δεικτών που να περιλαμβάνουν μετρήσιμες και μη μετρήσιμες ποσοτικές αξίες με επίδραση στην ποιότητα ζωής, όπως το περιβάλλον ή την ανεργία. Αυτά φαίνεται να ήταν και η αφορμή της διάσκεψης των Ηνωμένων εθνών στην Στοκχόλμη για το ανθρώπινο περιβάλλον, το 1972 (Conference on the human environment) μετά από ιδιαίτερη κινητοποίηση των Σκανδιναβικών χωρών, όπου δηλώνεται η ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και οι απειλές κάτω από τις οποίες βρίσκεται. Αποτελεί σημαντικό σταθμό για την πορεία της διεθνούς κοινότητας προς το Ρίο, εντούτοις δεν περιλαμβάνει συμβατικά κείμενα. Ως αποτέλεσμα παρόλο που θέτει τις πρώτες βάσεις για την ανάπτυξη του Δικαίου του Περιβάλλοντος και νομιμοποιεί τον ρόλο των Μη κυβερνητικών Οργανώσεων, δεν επηρεάζει τις εσωτερικές έννομες τάξεις όπως τα συντάγματα κρατών και το Διεθνές Δίκτυο.

Η έννοια της αρχής αυτής επεκτάθηκε στη συνέχεια με τη χρήση του όρου βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη 'sustainable development', με την Έκθεση Brundtlandt το 1987, όπως ήδη προαναφέρθηκε. Εκεί προστέθηκαν στις υπάρχουσες οικολογικές και κοινωνικές απόψεις και οι οικονομικές εκδοχές για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η έκθεση Brundtlandt πρόσθεσε στα ήδη υπάρχοντα προβλήματα και τα παρακάτω. Αρχικά, **την κρίση των πόλεων** όπου παρατηρείται τριπλασιασμός του πληθυσμού από το 1950 και **το δημογραφικό πρόβλημα** της γης όπου στα 5 δισεκατομμύρια που ήταν το 1987 αναμένεται να προστεθούν άλλα 4 μέχρι το 2025. Επίσης, την εξασφάλιση της διατροφής του πλανήτη, δεδομένου ότι πάνω από 730 εκατομμύρια άνθρωποι δεν σιτίζονται σωστά. Ταυτόχρονα 10-15 εκατομμύρια στρέμματα γης γίνονται ετησίως **υφάλμυρα και αλκαλοποιούνται ή ερημοποιούνται**. Επιπλέον, τόνισε το ενεργειακό πρόβλημα και τη συμβολή του μαζί με το θάνατο των δασών στο **‘φαινόμενο του θερμοκηπίου’**. Δεν υπάρχει καμία άλλη επιλογή για την ανθρωπότητα του 21^{ου} αιώνα από την **μείωση κατανάλωσης της ενέργειας και την ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας**. Τέλος έκανε αναφορά στην **προσπάθεια προστασίας της βιοποικιλότητας μέσω της προστασίας δασών και ωκεανών** και στο **πρόβλημα των αποβλήτων** στο έδαφος και στην θάλασσα.

Σαν όρος ωστόσο, η βιωσιμότητα στο πλαίσιο της προστασίας της φύσης και της βιόσφαιρας της γης χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην δεκαετία του 1980 στο παγκόσμιο πρόγραμμα προστασίας της φύσης για την διατήρηση της φύσης (IUCN, International Union for Nature Resources) και του Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση (WWF, World Wildlife Fund).

Η σημασία και το κίνητρο ήταν ότι όταν χρησιμοποιείται ένα υπάρχον βιολογικό σύστημα να μην αλλάζουν τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του. Από κοινού οι οργανισμοί διατύπωσαν τον παρακάτω ορισμό, το 1991. **‘Βιώσιμη ανάπτυξη είναι η βελτίωση της ποιότητας της ζωής του ανθρώπου μέσα στα πλαίσια της φέρουσας δυναμικότητας-ικανότητας των υποστηρικτικών οικοσυστημάτων’.**

Ένας περαιτέρω ορισμός προήλθε από την σύνοδο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNED) που έγινε στο Ρίο ντε Τζανέιρο το 1992. Περίπου 170 έθνη υπέγραψαν την Αντζέντα 21, ορίζοντας την ‘βιώσιμη ανάπτυξη’ ως ένα παγκόσμιο στόχο.*** Λόγω του παγκόσμιου χαρακτήρα της Ατζέντας αυτής μερικά από τα θέματά της δεν είναι τελείως ξεκάθαρα. Περιγράφει μόνον τους γενικούς στόχους αλλά όχι τους τρόπους για την υλοποίησή τους. Έτσι, δείχνει ότι είναι περισσότερο σημαντικό το ‘πνεύμα’ της Ατζέντας 21, από ότι οι λέξεις του επίσημου έγγραφου, να μπορούν δηλαδή να λυθούν τα σπουδαία οικολογικά και κοινωνικά προβλήματα στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας κοινότητας και συνεργασίας μεταξύ όλων των εθνών του κόσμου.

Το 1996 η Γερμανική Επιτροπή Enquete για την *‘Προστασία του Ανθρώπου και του Περιβάλλοντος’* της Γερμανικής Βουλής πρότεινε κανονισμούς για την επίτευξη του γενικού αυτού στόχου. Στην τελική της έκθεση *‘Αρχές Βιωσιμότητας από την Θεωρία στην Εφαρμογή’* ορίστηκαν οι γενικοί κανόνες για το σκοπό αυτό.

Τον Ιούνιο του 2001 μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συναντήθηκαν στο Goetheburg της Σουηδίας, για να συζητήσουν για το μέλλον της Ευρώπης και να σχεδιάσουν γενικές κατευθυντήριες γραμμές για την πολιτική καταλήγοντας στο εξής: **Η βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει εκπλήρωση των αναγκών της παρούσης γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών.**

Η Ευρωπαϊκή πολιτική συμφωνεί να ισχύσει ένας κοινός τρόπος βιώσιμης ανάπτυξης και να θεσπίσει τις γενικές προϋποθέσεις προς την κατεύθυνση αυτή. Τα επόμενα χρόνια θα φανεί πόσο καλά το σχεδιασμένο μοντέλο μπορεί να πραγματοποιηθεί. Αυτό είναι το κύριο καθήκον για πολιτικές βιωσιμότητας, αν και άλλοι φορείς όπως οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί (NGO) και ενώσεις της βιομηχανίας και οργανισμοί για την προστασία της φύσης παίζουν επίσης έναν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ενός μοντέλου βιώσιμης ανάπτυξης.

*Great Britain Dept. of the Environment, World Commission on Environment and Development, *Our Common Future : a perspective by the United Kingdom on the report of the World Commission on Environment and Development*, Oxford 1987

**Κανονισμός δασών της Νυρεμβέργης από το 1294, M. Held. *Geschichte der Nachhaltigkeit, Natur und Kultur*, 2000

***Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro. Technical report, United Nations, 1992

Διαστάσεις- συνιστώσες της βιώσιμης ανάπτυξης

Σύμφωνα με όλα όσα προαναφέρθηκαν, οι προσπάθειες που έχουν γίνει για την παγίωση των βάσεων και των προϋποθέσεων της βιώσιμης ανάπτυξης είναι πολλές και σχετίζονται με την σύνθεση απόψεων των παρακάτω παραγόντων:

- Των **οικονομικών**, που στοχεύουν στην βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας και την οικονομική ευημερία.
- Των **κοινωνικών**, οι οποίοι αναφέρονται στον άνθρωπο και στον **πολιτισμό**.
- Των **περιβαλλοντικών**, που εστιάζουν στην διατήρηση του περιβάλλοντος και της ακεραιότητας των επιμέρους οικολογικών υποσυστημάτων, αναγκαίων για την σταθερότητα του οικοσυστήματος καθώς και της **ενέργειας**.

Προκειμένου να γίνει πιο κατανοητή η σημασία και η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, επιχειρείται μία πρόχειρη ανάλυση των παραπάνω παραγόντων που τη συνθέτουν, βασιζόμενοι στα κείμενα που δημοσιεύτηκαν το 1996 από την Γερμανική Επιτροπή Enquete με τίτλο 'Προστασία του Ανθρώπου και του Περιβάλλοντος'.

Οικονομικοί κανόνες – παράγοντες

Η οικονομία παίζει αξιοσημείωτο ρόλο στην ερμηνεία και την εφαρμογή της βιωσιμότητας.

Η Επιτροπή Enquete της 13^{ης} Γερμανικής Βουλής* πρότεινε τους ακόλουθους κανόνες για βιώσιμη ανάπτυξη:

1. Το οικονομικό σύστημα πρέπει να ικανοποιεί αποτελεσματικά τις ατομικές και κοινωνικές ανάγκες. Για το σκοπό αυτό οι κανόνες της οικονομίας πρέπει να σχηματοποιηθούν με τρόπο ώστε να προάγουν την ατομική πρωτοβουλία (ίδια ευθύνη) και ότι τα ατομικά συμφέροντα να υπηρετούν τα κοινά συμφέροντα (κοινή ευθύνη) με σκοπό την εξασφάλιση της ευημερίας του τωρινού και του μελλοντικού πληθυσμού. Θα πρέπει οι κανόνες αυτοί να οργανωθούν με τέτοιο τρόπο ώστε τα ατομικά και τα κοινά συμφέροντα να εναρμονίζονται μεταξύ τους. Κάθε μέλος της κοινωνίας αποκομίζει κέρδη από το κοινωνικό σύστημα ανάλογα με τις προσωπικές πληρωμές που παρέχουν τα κοινωνικά συστήματα και ανάλογα με τις ειδικές του ανάγκες.
2. Οι τιμές πρέπει πάντα να υπηρετούν μια βασική λειτουργία της αγοράς. Πρέπει να αντανakλούν την διαθεσιμότητα των πόρων, της παραγωγής των αγαθών και των υπηρεσιών.

Εικ.4.2. Διάγραμμα αλληλεπίδρασης των τριών συνιστωσών της βιωσιμότητας.

3. Οι περιοριστικές συνθήκες ανταγωνισμού πρέπει να επιτρέπουν την δημιουργία και διατήρηση ομαλής λειτουργίας των αγορών και να ενθαρρύνονται οι καινοτομίες. Με τον τρόπο αυτό θα είναι πλεονεκτικές οι μακράς πνοής αποφάσεις και θα προωθηθούν οι κοινωνικές βελτιώσεις σε συνδυασμό με τις μελλοντικές ανάγκες.
4. Η οικονομική αποδοτικότητα της κοινωνίας και η βάση της παραγωγής, πρέπει να στηρίζει πάντοτε τις κοινωνικές και ανθρώπινες σχέσεις. Δεν πρέπει να αυξάνονται μόνο ποσοτικά αλλά να βελτιώνονται και ποιοτικά..

Οικολογικοί κανόνες- παράγοντες

Η ίδια επιτροπή* καθόρισε την βιώσιμη ανάπτυξη σαν κεντρικό στόχο για την διατήρηση και βελτίωση των οικολογικών, οικονομικών και κοινωνικών επιτευγμάτων. Αυτή σχετίζεται με το μοντέλο των τριών ισοδυνάμων πυλώνων για βιωσιμότητα, τις οικολογικές, οικονομικές και κοινωνικές απαιτήσεις. Η Γερμανική Επιτροπή Enquete, πρότεινε τους ακόλουθους οικολογικούς κανόνες για τη βιώσιμη ανάπτυξη:

1. Ο ρυθμός της χρησιμοποίησης των ανανεώσιμων πόρων δεν πρέπει να υπερβαίνει τον ρυθμό της αναγέννησής τους. Αυτό αντιστοιχεί στην απαίτηση της διατήρησης της οικολογικής ισορροπίας, δηλαδή (τουλάχιστον) τη διατήρηση του οικολογικού κεφαλαίου όπως αυτό ορίζεται από τις λειτουργικές του ιδιότητες.
2. Οι εκπομπές στο περιβάλλον δεν πρέπει να υπερβαίνουν την δυναμικότητα των ιδιαίτερων οικοσυστημάτων.
3. Το χρονοδιάγραμμα των ανθρωπογενών επιπτώσεων στο περιβάλλον πρέπει να είναι σε μια ισόρροπη σχέση με το χρονοδιάγραμμα της ικανότητας για αντίδραση της σχετικής φυσικής διαδικασίας του περιβάλλοντος.
4. Οι κίνδυνοι και τα ρίσκα για την ανθρώπινη υγεία που προκαλούνται από ανθρωπογενείς δραστηριότητες πρέπει να ελαχιστοποιηθούν.

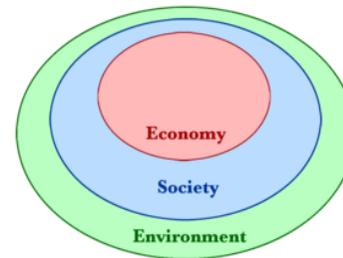
Ο περιβαλλοντολογικός παράγοντας αποτελεί την πιο σημαντική συνιστώσα καθώς μια υποτιθέμενη καταστροφή του θα σήμαινε και ανικανότητα εφαρμογής της πολιτικής της βιώσιμης ανάπτυξης.

*http://kriemhild.uft.uni-bremen.de/nop/el/articles/pdf/sustainability_el.pdf, πρόσβαση στις 19/6/2012, Βασικές πληροφορίες για την βιώσιμη ανάπτυξη

Κοινωνικοί κανόνες – παράγοντες

Ολοκληρώνοντας, η αναφερθείσα επιτροπή Enquete πρότεινε και τους ακόλουθους κοινωνικούς κανόνες για τη βιωσιμότητα:

1. Η κοινωνική συνταγματική πολιτεία πρέπει να διατηρεί και να προωθεί την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και την ελεύθερη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας για τις παρούσες και μελλοντικές γενεές με στόχο την διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης.
2. Κάθε μέλος της κοινωνίας απολαμβάνει τα οφέλη από την κοινωνική αλληλεγγύη, σύμφωνα με προηγούμενες συνεισφορές του στα κοινωνικά ασφαλιστικά συστήματα αλλά επίσης και στην περίπτωση φτώχειας.
3. Κάθε μέλος της κοινωνίας πρέπει να συνεισφέρει στην κοινότητα σύμφωνα με τις δυνατότητές του.
4. Τα κοινωνικά συστήματα ασφάλισης μπορούν να αναπτυχθούν στην ίδια έκταση με τα οικονομικά κριτήρια.
5. Το δυναμικό της παραγωγικότητας όλης της κοινωνίας πρέπει να διατηρηθεί επίσης και για τις μελλοντικές γενεές.

Εικ.4.3.

Στην εποχή μας, είναι πλέον κατανοητό ότι η συμβολή του αστικού πρασίνου στις λειτουργίες μίας πόλης ξεφεύγει κατά πολύ από την περιβαλλοντική αξία και έχει σαφέστατες κοινωνικοοικονομικές προεκτάσεις. Το αστικό πράσινο επομένως, άρρηκτα συνδεδεμένο με την αειφόρο ανάπτυξη διαχωρίζεται σε σημαντικές λειτουργίες που μπορούν να συνοψισθούν σε τρεις κατηγορίες οι οποίες συνιστούν και τους τρεις πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης όπως ορίζεται στα κείμενα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ): **περιβάλλον, κοινωνία και οικονομία.**

Ωστόσο επειδή τόσο ο πειβαλλοντικός όσο και ο κοινωνικός και οικονομικός ρόλος του πρασίνου συνδέεται με την βιώσιμη ανάπτυξη, οι χώροι πρασίνου αποτελούν αυτόματα την πλέον εύκολη διέξοδο για μια πορεία προς την αειφορεία.

Το αστικό πράσινο της Αθήνας. Προσέγγιση των παραγόντων βιωσιμότητας

Το ποσοστό των πράσινων χώρων

Από την εξέταση του ρόλου των αστικών χώρων πρασίνου, γίνεται φανερό ότι αποτελούν βασικούς παράγοντες που διαμορφώνουν την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης. Ακόμη, είναι απαραίτητοι για την επιβίωση της βιοποικιλότητας, την διαμόρφωση του μικροκλίματος και την διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας. Αποτελούν τους χώρους όπου εκτυλίσσεται ένα ευρύ φάσμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και ενισχύεται η κοινωνική επαφή. Για τους λόγους αυτούς, **η αναλογία των πράσινων επιφανειών ανά κάτοικο αποτελεί βασικό δείκτη της ποιότητας ζωής των κατοίκων μιας πόλης.** Αν και έχει γίνει ήδη αναφορά στο τι ονομάζουμε αστικό πράσινο από πολεοδομική σκοπιά, θεωρούμε σκόπιμη την παράθεση ενός ορισμού των πράσινων επιφανειών: *‘Ός πράσινες επιφάνειες της πόλης’ [...] ‘νοούνται οι επιφάνειες οι οποίες έχουν θεσμοθετημένη και κατοχυρωμένη αυτή τη χρήση και μάλιστα ως κύρια χρήση, είναι λειτουργικές (δηλαδή χρησιμοποιούνται ως τέτοιες), έχουν μία κρίσιμη μάζα ικανή να συγκροτήσει ένα πάρκο ή έναν κήπο και έχουν στην μεγαλύτερη έκτασή τους συμπαγείς φυτεύσεις και φυσικό έδαφος’.**

Στην περίπτωση της Αθήνας, η κατάσταση είναι μάλλον αποκαρδιωτική, αφού καταλαμβάνει την τελευταία θέση του ευρωπαϊκού καταλόγου, με τους πράσινους χώρους να κρίνονται ανεπαρκείς για την εξασφάλιση των απαραίτητων πνευμόνων πρασίνου εντός του αστικού ιστού (πίνακας 1). Απέχει μάλιστα αρκετά από το επιθυμητό ποσοστό των ελεύθερων χώρων ανά κάτοικο σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, το οποίο ανέρχεται στα 8 m²/κάτοικο**. Ακόμα και στην περίπτωση του περιαστικού πρασίνου της πρωτεύουσας, η κατάσταση παραμένει η ίδια, αφού το ποσοστό των λίγων μεγάλων πνευμόνων πρασίνου και φυσικών σχηματισμών που έχουν διασωθεί, είναι δυσανάλογα μικρό προς την έκταση που καταλαμβάνει ο αστικός ιστός (πίνακας 2).

*ΦΕΚ 285/05.03.2004 ‘Έγκριση πολεοδομικών σταθροτύπων (standards) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης ‘ανοικτής πόλης’ και των πολεοδομικών μελετών’

**Μπελαβίλας, Ν., & Βαταβάλη, Φ., *Οδηγός για το περιβάλλον: Πράσινο & ελεύθεροι χώροι στην πόλη*, Αθήνα, 2009, σελίδα 62

ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΧΩΡΩΝ ΠΡΑΣΙΝΟΥ

ΠΟΛΗ	σε m ² /κατ.
Αθήνα	2,55
Θεσσαλονίκη	2,73
Λονδίνο	9,00
Παρίσι	8,54
Ρώμη	9,00
Βιέννη	20,00
Βαρσοβία	18,00
Άμστερνταμ	27,00
Ρότερνταμ	28,00
Χάγη	27,00
Ζυρίχη	10,00
Βόνη	35,00
Μπορντό	2,00
Βερολίνο	13,00
Ουάσιγκτον	50,00

Πίνακας 5.1: Η αναλογία των χώρων πρασίνου ανά κάτοικο μεταξύ Αθήνας και άλλων πόλεων (1994).

Σύμφωνα με το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας,* εκτιμάται πως στο σύνολο των 44 km² των διοικητικών ορίων της Αθήνας, οι πράσινοι χώροι καλύπτουν μόλις τα 4 km², δηλαδή ποσοστό που δεν ξεπερνά το 10%. Το πρόβλημα της έλλειψης πρασίνου στην πρωτεύουσα γίνεται ακόμα πιο σαφές αν αναλογιστούμε πως αν διέθετε το ιδανικό μέγεθος πράσινων χώρων (8 m²/κάτοικο), θα έπρεπε να υπάρχουν 30 km² πρασίνου. Μάλιστα, εξαιτίας της υψηλής δόμησης, των προβλημάτων ρύπανσης, του νέφους, αλλά και των ιδιαίτερα ξηροθερμικών συνθηκών, η έκταση των πράσινων χώρων θα έπρεπε στην πραγματικότητα να είναι πολύ μεγαλύτερη. Οι λιγοστοί και συνήθως κακής φυτουγειονομικής κατάστασης πράσινοι χώροι της Αθήνας, μπορούν να χωριστούν στις εξής κατηγορίες (με μερικά παραδείγματα στην κάθε κατηγορία):

Λόφοι : Ακρόπολης, Φιλοπάππου, Πνύκας, Αρείου Πάγου, Λυκαβηττού -Σχιστής Πέτρος, Κολωνού, Σκουζέ, Στρέφη, Φινοπούλου, Αρδηττού, Αττικού Άλσους

Άλση : Πρώην Σχολής Ευελ-πίδων (Άλσος Πολυγώνου), Συγγρού (Ιλισίων), Σχολής Χωροφυλακής, Εθνικού Κήπου, Ζάππειου, Πεδίο του Άρεως, Παγκρατίου, Γουδή

Κοιμητήρια: Α' και Β' Δημοτικά κοιμητήρια

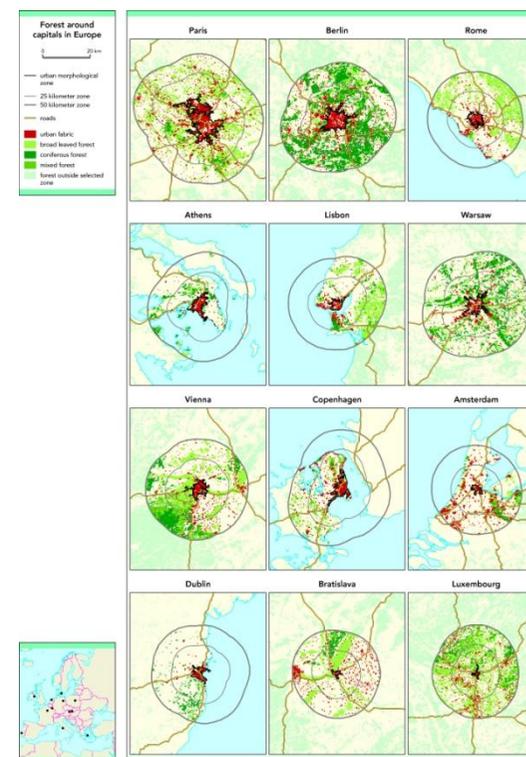
Ρέματα: Ποδονύφτη, Προφ. Δανιήλ, Γουδή

Αρχαιολογικοί χώροι: Ακαδημία Πλάτωνος

ΜΕΓΑΛΟΙ ΧΩΡΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΥ ΑΝΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ

1° διαμέρισμα	Λόφος Λυκαβηττού, Πεδίο Άρεως, Λόφος Ακρόπολης, Άλσος Ιλισίων, Εθνικός Κήπος, Ζάππειο, Λόφος Στρέφη, Πάρκο Ελευθερίας, Πάρκο Ριζάρη, Άλσος Ευαγγελισμού, Πάρκο Μητρόπουλου
2° διαμέρισμα	Λόφος Αρδηττού, Άλσος Παγκρατίου, Λόφος Λαμπράκη, Λόφος Κυνοσάργους
3° διαμέρισμα	Λόφος Φιλοπάππου, Λόφος Ακρόπολης, Άλσος Θησείου, Βοτανικός Κήπος, Κεραμικός
4° διαμέρισμα	Ακαδημία Πλάτωνος, Αρχαιολογικός χώρος Δράκοντος, Λόφος Ιππείου Κολωνού
5° διαμέρισμα	Άλσος Προμπονά, Δασύλλιο Σκιάθου
6° διαμέρισμα	Αττικό Άλσος, Άλσος Ευελπίδων, Λόφος Αλεπότρυνας, Λόφος Γιαλούρου, Λόφος Ελικώνος, Άλσος Πολυγώνου
7° διαμέρισμα	Αττικό Άλσος, Άλσος Ελληνικού Στρατού, Πάρκο Γουδή, Άλσος Χωροφυλακής, Λόφος Φινοπούλου, Άλσος Πολυγώνου

ΔΑΣΗ ΚΑΙ ΔΑΣΙΚΕΣ ΕΚΤΑΣΕΙΣ

Πίνακας 5.2: Δάση και δασικές εκτάσεις γύρω από ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Είναι φανερό πως, στην περίπτωση της Αθήνας, η αναλογία των πράσινων εκτάσεων (αποχρώσεις πράσινου χρώματος στον χάρτη) προς την έκταση του αστικού ιστού (κόκκινο χρώμα) είναι δυσανάλογα μικρή.

Πίνακας 5.3. Οι μεγάλοι χώροι πρασίνου ανά δημοτικό διαμέρισμα.

‘Οι παραπάνω πράσινοι χώροι αποτελούν περίπου τα 2/3 του πρασίνου της Αθήνας. Το υπόλοιπο 1/3 το συγκροτούν οι κήποι μικρών ή σχετικά μεγάλων (μέχρι δέκα στρέμματα) πλατειών, νησίδες λεωφόρων ταχείας κυκλοφορίας, πράσινοι κόμβοι κυκλοφοριακών ρυθμίσεων (ανισόπεδων και ισόπεδων)*. Λόγω όμως του κακού σχεδιασμού τους, της εγκατάλειψης ή της υποβάθμισής τους, ‘το ποσοστό της ενεργούς φυτομάζας περιορίζεται σε ποσοστό 2,8-3% της συνολικής επιφάνειας των ορίων του Δήμου Αθηναίων’.**

Αναφέρουμε επιγραμματικά τους παράγοντες υποβάθμισης των πράσινων χώρων της Αθήνας:

➤ **Ανθρωπογενείς:**

Αστική ανάπτυξη: η μεταπολεμική υπερσυγκέντρωση πληθυσμού στην πρωτεύουσα οδήγησε στην άναρχη ανάπτυξη, στην αχαλίνωτη τιμεντοποίηση της Αθήνας με την λογική της αντιπαροχής και την καταστροφή ζωτικών πράσινων χώρων, στην κατακόρυφη αύξηση της αξίας της γης με συνέπεια την αλλαγή χρήσης (από αγροτική σε αστική) και την έλλειψη σχεδιασμού για την αποκατάσταση των χώρων πρασίνου στην περίπτωση δημόσιων ή ιδιωτικών έργων

Ανυπαρξία κεντρικού σχεδιασμού και πολιτικής πρασίνου: αποσπασματική ή τυχαία χωροθέτηση χώρων πρασίνου, χωρίς να αντιμετωπίζονται ως ενιαίο σύνολο, έλλειψη συντονισμού και συνεργασίας των διαχειριστών των χώρων πρασίνου, έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων και κακός σχεδιασμός πράσινων χώρων, χωρίς θεσμοθετημένους κανόνες με αποτέλεσμα την διείσδυση πολλών ακαταλλήλων ειδών και ποικιλιών φυτών και τεράστιο λειτουργικό και αισθητικό κόστος

Κοινωνική συμπεριφορά του χρήστη πολίτη, ο οποίος δεν αναγνωρίζει την αξία του πρασίνου, αδιαφορεί, δεν προστατεύει, ρυπαίνει ή υποβαθμίζει τους χώρους πρασίνου

• **Φυσικοί:**

Έδαφος: δραματική μείωση φυτοκάλυψης, περιορισμός της σε ακατάλληλα ή μολυσμένα εδάφη με ακατάλληλη σύσταση και ελαχιστοποίηση ελεύθερων φυσικών εκτάσεων

Νερό: έλλειψη ορθολογικής διαχείρισης από τους αρμόδιους φορείς (Υπουργεία Γεωργίας, Βιομηχανίας και ΟΤΑ) που οδήγησε σε προβλήματα λειψυδρίας, μείωση της διηθητικής ικανότητας του εδάφους λόγω της παράνομης ή μη αστικής ανάπτυξης και μόλυνση υδροφόρου ορίζοντα

Ατμόσφαιρα: ξηροθερμικές συνθήκες, ατμοσφαιρική ρύπανση εξαιτίας της μεγάλης συγκέντρωσης φωτοχημικών ρυπαντών και αιωρούμενων στερεών σωματιδίων (Πηγή: Ό.π.).

*ΓΕΩΤΕΕ, <http://www.geotee.gr> και <http://www.bioprasino.gr>, πρόσβαση στις 7/5/2012

** Ό.π.

Η αναποτελεσματικότητα των θεσμικών πλαισίων

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας και το Πρόγραμμα Προστασίας Περιβάλλοντος της Ευρύτερης Περιοχής της Αθήνας (Ν. 1515/85) δεν κρίνεται αποτελεσματικό όσον αφορά την δημιουργία και ανάδειξη των χώρων πρασίνου εντός του αστικού ιστού και την εξάλειψη των προβλημάτων της άναρχης και αυθαίρετης δόμησης. Το ίδιο συμβαίνει και με την προσπάθεια επικαιροποίησής του με τον νόμο περί 'Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης' (Ν. 2742/99). Ο νόμος έχει στόχο μεταξύ άλλων, *'την αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη', [...]* *'την διασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος', [...]*, *'την προστασία, διατήρηση και ανάδειξη των περιοχών που διαθέτουν στοιχεία φυσικής κληρονομιάς'*[...] *'και την συντήρηση αποκατάσταση και ολοκληρωμένη διαχείριση των δασών, των αναδασωτέων περιοχών και των αγροτικών εκτάσεων'*.^{*} Το 1994, το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε προτείνει ένα σύνολο ειδικών πλαισίων *Χωροταξικού Σχεδιασμού και Βιώσιμης Ανάπτυξης, καθώς και το Σχέδιο Δράσης 'Αττική SOS'* για την αύξηση του πρασίνου μέσα στον αστικό ιστό του λεκανοπεδίου. Κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία μιας περιβαλλοντικής πολιτισμικής ταυτότητας αντάξια της ιστορίας της Αθήνας και του προορισμού της, αλλά και η ισότιμη ένταξή της στο δίκτυο των Μητροπολιτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Μεσογείου και του Παγκοσμίου Πανοράματος των Μεγάλων Πόλεων.^{**} Το σχέδιο περιλαμβάνει συνολικά 30 παρεμβάσεις (υπερτοπικές-δημοτικές-τοπικές) για την δημιουργία νέων χώρων πρασίνου και ελεύθερων χώρων συνολικής έκτασης 4.000 στρεμμάτων. Οι χώροι αυτοί προβλέπεται να εξευρεθούν μέσα από παρεμβάσεις και έργα ανάπλασης μέσα στον αστικό ιστό, αλλά και από απαλλοτριώσεις κοινόχρηστων χώρων.

Το πρόγραμμα επίσης περιλαμβάνει την ενοποίηση των χώρων πρασίνου και των πολιτιστικών λειτουργιών και την δημιουργία μητροπολιτικού πολιτιστικού πάρκου Αττικής, έκτασης 782 στρεμμάτων. Πιο αναλυτικά, προβλέπεται η σύνδεση των χώρων πρασίνου της Αθήνας με τον πράσινο λόφο του Λυκαβηττού, η προσθήκη δικτύου πεζοδρομίων και η δημιουργία των προϋποθέσεων ενοποίησης του συνόλου της περιοχής παρέμβασης *'με άλλους σημαντικούς χώρους πρασίνου, αναψυχής και πολιτιστικών δραστηριοτήτων του Λεκανοπεδίου (Πεδίον του Άρεως, Αττικό Άλσος, Τουρκοβούνια, Άλσος Συγγρού)* και *ιδιαίτερα με το Ασκληπιείο Πάρκο (Στρατόπεδο Γουδή)*.^{***} Παράλληλα, μέσω μιας σειράς ειδικότερων παρεμβάσεων-ρυθμίσεων (βύθιση τμήματος της λεωφόρου Αλεξάνδρας, εκτροπή τμήματος της λεωφόρου Βασιλέως Κωνσταντίνου), προβλέπεται τετραπλασιασμός των κοινόχρηστων χώρων πρασίνου σε σχέση τους υφιστάμενους στην περιοχή παρέμβασης.

Παρά το γεγονός ότι το πρόγραμμα 'Αττική SOS' είχε χρονικό ορίζοντα υλοποίησης μέχρι το 2000, ελάχιστες από τις προτάσεις έχουν πραγματοποιηθεί. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα παραπάνω κατά την περίοδο προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Πολλοί από τους χώρους που προβλέπεται να μετατραπούν σε πάρκα (Αττικό άλσος, Σελεπίτσαρι, Γουδή-Ιλισός, πρώην αεροδρόμιο Ελληνικού) φιλοξενούν στάδια και διάφορες αθλητικές εγκαταστάσεις, ενώ φυτεύονται πρόχειρα ή καθόλου. Σήμερα, τα κτίρια που φιλοξενούσαν τις αθλητικές δραστηριότητες έχουν αλλάξει χρήση *‘για να γίνουν στις πιο πολλές περιπτώσεις κτίρια εμπορικών ή ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων’*.*** Ακολουθεί μια συνοπτική ιστορική αναδρομή των πράσινων χώρων της Αθήνας με στόχο την προσέγγιση των παραγόντων της βιωσιμότητας μέσα από συγκεκριμένα και πιο απτά παραδείγματα.

*Ν. 2742/ΦΕΚ 207/Α'/07.10.1999, 'Χωροταξικός Σχεδιασμός και Αειφόρος Ανάπτυξη & άλλες διατάξεις', κεφάλαιο Α', άρθρα 1 και 2. (Πηγή: Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, <http://www.opengov.gr>, πρόσβαση στις 7/5/2012).

**πρώην υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής αλλαγής, <http://www.minenv.gr>, πρόσβαση στις 7/5/2012

***ό.π.

***Μπελαβίλας, Ν., & Βαταβάλη, Φ., *Οδηγός για το περιβάλλον: Πράσινο & ελεύθεροι χώροι στην πόλη*, Αθήνα, 2009, σελίδα 74

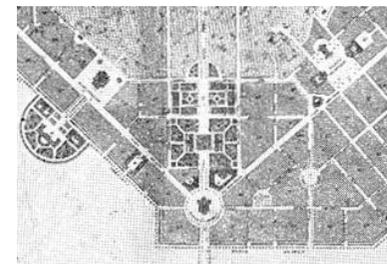
Στα πλαίσια της εργασίας, θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην κοινωνική βιωσιμότητα των χώρων πρασίνου εξαιτίας και του περιορισμένου μεγέθους της αλλά και του γεγονότος ότι η ανάλυση της οικονομικής και περιβαλλοντικής βιωσιμότητας δεν αφορά άμεσα το αντικείμενο των σπουδών μας.

Οι μεγάλοι αστικοί χώροι πρασίνου

1^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Όθωνα (1831-1863)

Η έννοια του οργανωμένου αστικού πάρκου στην Αθήνα αρχίζει να εμφανίζεται μετά την σύσταση του ελληνικού κράτους και την κήρυξη της Αθήνας ως *βασιλικής καθέδρας και πρωτεύουσας*. Μέχρι τότε και από περιγραφές περιηγητών, γνωρίζουμε πως στην πόλη κυριαρχεί το αυστηρό αττικό τοπίο και η έλλειψη βλάστησης. Το διάταγμα του 1833 *‘περί ανοικοδομήσεως της πόλεως των Αθηνών και της εκείθε μεταθέσεως της έδρας της Κυβερνήσεως’*, αποτελεί την πρώτη προσπάθεια θέσπισης ενός ρυμοτομικού σχεδίου στα πλαίσια ανασυγκρότησης της κατεστραμμένης τότε Αθήνας. Βασικό συνθετικό στοιχείο της πρότασης του σχεδίου των Στ. Κλεάνθη και Ε. Schaubert (1833), ακόμα και μετά τις αλλεπάλληλες τροποποιήσεις του από τον L. Klenze (1834), αποτελεί η περιοχή των ανακτόρων του Όθωνα (η τελική τους θέση οφείλεται στην πρόταση του Βαυαρού F. Gaertner το 1835*). Παρά το γεγονός ότι οι προτάσεις περιλαμβάνουν την δημιουργία αρκετών χώρων πρασίνου, καθώς και βουλεβάρτα (σημερινή οδός Αθηνάς), σύμφωνα με τις ιδεολογικές επιταγές του ευρωπαϊκού σχεδιασμού του χώρου του 19^{ου} αιώνα, τελικά οι υπαίθριοι χώροι που πραγματοποιούνται είναι ελάχιστοι. *‘Το γεγονός οφείλεται στη λειψυδρία που μάστιζε την πόλη, αλλά και στην αδυναμία του ελληνικού κράτους που δεν διέθετε εδαφική περιουσία, να αποζημιώσει τις απαραίτητες απαλλοτριώσεις’.***

Οι πρώτοι κήποι που δημιουργούνται είναι ανακτορικοί, όπως ο σημερινός Εθνικός κήπος και ο κήπος του Νομισματοκοπείου (πλατεία Κλαυθμώνος). Ακόμη, δημιουργούνται τρεις λαϊκοί κήποι, ο κήπος του Λαού (σημερινή πλατεία Κοτζιά), των Μουσών (σημερινή πλατεία Συντάγματος) και του Θησείου, και μερικοί μικρότερων διαστάσεων, στον περιβάλλοντα χώρο σημαντικών κτηρίων της πόλης (Δημοτικό Νοσοκομείο, Πανεπιστήμιο).*** Αρχικά, όλοι οι παραπάνω χώροι σχεδιάζονται συνήθως γεωμετρικά και δεντροφυτεύονται, είτε από τους μηχανικούς των ανακτόρων (Εθνικός κήπος, κήπος των Μουσών), είτε από Βαυαρούς κηποτέχνες (κήποι του Θησείου και του Νομισματοκοπείου) και αποτελούν μεγάλους πνεύμονες πρασίνου για τους κατοίκους της πρωτεύουσας. Ωστόσο, σταδιακά ο ‘πράσινος χαρακτήρας’ τους αλλοιώνεται, αφού περιορίζονται σημαντικά σε μέγεθος και καλύπτονται από τσιμέντο (κήπος του Λαού), αλλάζουν χρήση (κήπος Νομισματοκοπείου που μετατρέπεται σε συνοικιακό κήπο και αργότερα στην πλατεία Κλαυθμώνος), ή σταδιακά παρακμάζουν και εγκαταλείπονται (σημερινή κατάσταση του ‘κήπου’ του Θησείου που έχει μετατραπεί σε χώρο στάθμευσης).

Εικ.5.1 (πάνω). Ο κήπος του λαού (σημερινή πλατεία Κοτζιά) από απόσπασμα του σχεδίου του L. Klenze (1834).

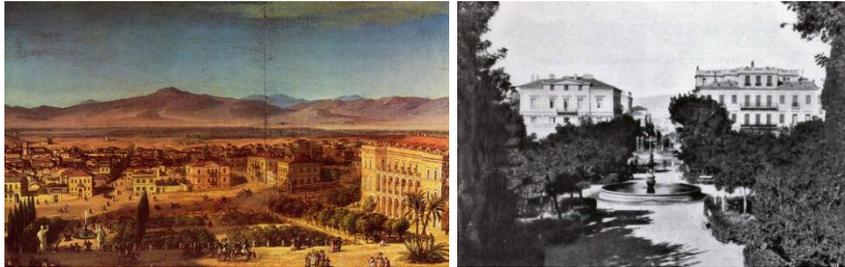
Εικ.5.2 (κάτω). Η πλατεία Κοτζιά (τότε πλατεία Λουδοβίκου Α') μέσα από παλιά καρτ – ποστάλ, περίπου την δεκαετία του 1890. Στη μέση φαίνεται το κτήριο του Κεντρικού Ταχυδρομείου (Μέγαρο Μελά, σημερινό Δημαρχείο) που πλαισιώνεται από το Δημοτικό Θέατρο της Αθήνας του Ε. Ziller (δεξιά) και το κεντρικό κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας. Εικ.5.3 (κάτω). Η πλατεία, όπως είναι σήμερα.

*Η επιλογή της τοποθεσίας γίνεται καθώς η περιοχή του 'Εξέχωρου' αποτελούσε την ιδανικότερη περιοχή τοπογραφικά, κλιματικά και κοινωνικά. 'Βρισκόταν στο διάσελο Λυκαβηττού-Ακρόπολης, όπου τα ρεύματα από τον Υμηττό καθάριζαν την περιοχή, το κοντινότερο ποτάμι, ο Ιλισός δεν είχε την στασιμότητα του Κηφισού και από την άλλη μεριά ήταν στη συνέχεια των αρχοντικών της βορειοανατολικής Πλάκας, βυζαντινών και αρβανίτικων μεγάλων οικογενειών' (Σαρηγιάννης Γ., Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη, Πολεοδομία, Μεταφορές, Αθήνα 2000, σελίδα 65).

**άρθρο της Δανιήλ Μ., *Οι κήποι της Αθήνας στην εποχή του Όθωνα*, 26/07/2011, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 8/5/2012

***Ο.π.

Εικ.5.4 και 5.5. Κήπος Μουσών (πλατεία Συντάγματος). Ζωγραφικός πίνακας του Ulrich Halbreiter (1845) και η πλατεία 'στολισμένη με οργιώδες πράσινο' στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, αντίστοιχα.

Ακριβώς δίπλα στο κτήριο των Ανακτόρων διαμορφώνεται ο Βασιλικός κήπος, ο οποίος παραμένει ο μεγαλύτερος πνεύμονας πρασίνου του κέντρου της Αθήνας μέχρι και σήμερα. Αποτελεί τμήμα της πρότασης του αρχιτέκτονα των Ανακτόρων F. Gaertner, ο οποίος προτείνει το 1836 την κατασκευή των Ανακτόρων στον λόφο 'Αναλαμπής' ή 'Μπουμπουνίστρας'. Αρχικά ο κήπος προτείνεται να έχει γεωμετρική διάταξη, σύμφωνα με τα πρότυπα της γαλλικής σχολής. Για πρώτη φορά απεικονίζεται το 1837, στο Χάρτη των Αθηνών του F. Aldenhoven, ως μια μακρόστενη λωρίδα με γεωμετρική χάραξη στη νότια πλευρά των Ανακτόρων. Η σημερινή του μορφή και έκταση οφείλεται στην βασίλισσα Αμαλία και υπολοχαγό του Μηχανικού Σώματος Στρατού, Hoch, αλλά και σε μεταγενέστερες επεκτάσεις που περιλαμβάνουν πολλές απαλλοτριώσεις κτημάτων. Οι αυστηρές γεωμετρικές χαράξεις εγκαταλείπονται και την θέση τους παίρνουν καμπυλόγραμμα μονοπάτια με πιο ελεύθερη διάταξη, ακολουθώντας τα πρότυπα της αγγλικής σχολής κηποτεχνίας. Η φύτευση του κήπου ανατίθεται αρχικά στον Βαυαρό γεωπόνο Smarat, ο οποίος φυτεύει στο νότιο τμήμα του κήπου έκτασης 30 στρεμμάτων 15.000 καλλωπιστικά φυτά από την Γένοβα, 1.000 φτελιές από την Αιτωλοακαρνανία και άλλα αυτοφυή από το Σούνιο και την Εύβοια. Μετά την σημαντική επέκταση του χώρου το 1846-1847 (ώστε να περικλείεται από τις λεωφόρους Βασιλίσσης Όλγας, Βασιλίσσης Αμαλίας, Βασιλίσσης Σοφίας και Ηρώδου Αττικού), η διαχείριση του κήπου ανατίθεται στον Γάλλο κηποτεχνη Francois Louis Bageaud. Ο τελευταίος είναι υπεύθυνος για το εσωτερικό δίκτυο των οδών, την μορφή και την θέση των διακοσμητικών στοιχείων, των κτισμάτων, των υδάτινων εκτάσεων και

των περίφρακτων χώρων του.* Αργότερα και μετά την εγκατάσταση της βασιλικής φρουράς στην ΒΑ πλευρά (1868) του κήπου, δημιουργείται θερμοκήπιο, μικρός ζωολογικός κήπος και περίπτερο που φιλοξενεί τον βοτανικό κήπο.

* ηλεκτρονική διεύθυνση ελληνικής Βουλής, www.hellenicparliament.gr, πρόσβαση στις 9/5/2012

Εικ.5.6 (από αριστερά προς τα δεξιά). Η πρώτη χάραξη του κήπου από τον Hoch το 1839.

Εικ.5.7. Το μοναδικό ακριβές σχέδιο του Βασιλικού Κήπου, από την εποχή της δημιουργίας του. Ανυπόγραφο και αχρονολόγητο. Αποδίδεται κατά πάσα πιθανότητα στον Bageaud. Χαρακτηριστική αποτελεί η προσπάθεια απομίμησης της φύσης με τους ελικοειδείς δρομίσκους και την ανυπαρξία μεγάλων ελεύθερων χώρων.

Εικ.5.8. Πανόραμα του Βασιλικού Κήπου από τον νότιο εξώστη των ανακτόρων, λιθογραφία του 1861.

Ενόψει της ανακήρυξης της δημοκρατίας, ο κήπος χαρακτηρίζεται ως *κρατικός-δημόσιος κήπος* το 1923 με *ελεύθερη είσοδο από την ανατολή ως την δύση του ηλίου*. Το 1927, με Νομοθετικό Διάταγμα ο κήπος ονομάζεται 'Εθνικός Κήπος' και συγχρόνως δημιουργείται η Επιτροπή Δημοσίων Κήπων και Δενδροστοιχιών, η οποία έχει την εποπτεία του κήπου. Σήμερα, την συντήρησή του και την διατήρηση του δασικού χαρακτήρα του έχει αναλάβει η Διεύθυνση Πρασίνου και Περιβάλλοντος του δήμου Αθηναίων. Καταλαμβάνει έκταση 158 στρεμμάτων (με φυτοκάλυψη 120 στρεμμάτων) και περιλαμβάνει περίπου 420 είδη και ποικιλίες ξενικών φυτών από όλο τον κόσμο.*

*άρθρο του Χαλιακόπουλου Γ. με τίτλο *Η ιστορία του Εθνικού Κήπου*, ηλεκτρονική σελίδα εφημερίδας Έθνος, <http://www.ethnos.gr>, πρόσβαση στις 9/5/2012

Η βιωσιμότητα του Εθνικού κήπου

Ο Εθνικός κήπος, τμήμα της άλλοτε παραποτάμιας περιοχής του Ιλισού, αποτελεί σήμερα το πρώτο και το μεγαλύτερο σε μέγεθος τεχνητό πάρκο της Αθήνας, αλλά και τον σημαντικότερο πυρήνα βιοποικιλότητας. Ετησίως δέχεται ένα εκατομμύριο επισκέπτες (2-3.000 ημερησίως), κατοίκους του λεκανοπεδίου, αλλά και τουρίστες. Υπό αυτό το πρίσμα, δηλαδή του υπερτοπικού πόλου έλξης και βασικού τουριστικού προορισμού, είναι εμφανή τα έμμεσα **οικονομικά οφέλη προς την τοπική κοινωνία**. Αν και οι οικονομικές απολαβές δεν είναι άμεσες (ελεύθερη είσοδος στον κήπο και υψηλά έξοδα συντήρησης), θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο Εθνικός κήπος είναι οικονομικά βιώσιμος αφού αναδεικνύει και αυξάνει την επισκεψιμότητα της ευρύτερης περιοχής του κέντρου. Αποτελεί άλλωστε μνημείο της πόλης με ιστορική και κηποτεχνική αξία.

Όσον αφορά τον περιβαλλοντικό τομέα, ο μεγάλος σε έκταση κήπος παρέχει όλα εκείνα τα **περιβαλλοντικά οφέλη στην πόλη** στα οποία έχει ήδη γίνει λόγος. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως βελτιώνει το μικροκλίμα της περιοχής, μειώνει την ατμοσφαιρική ρύπανση και βελτιώνει την ποιότητα του αέρα. Επιπλέον, μετριάξει το φαινόμενο της θερμικής νησίδας* και μειώνει το όγκο των απορροών. Η περιβαλλοντική βιωσιμότητα του Εθνικού κήπου συνίσταται και στην διατήρηση της μεγάλης ποικιλίας βλάστησης που φιλοξενεί. Από τα 519 είδη και ποικιλίες φυτών, τα 417 είναι ξενικά και μόνο τα 100 αυτοφυή (κουτσουπιές, πικροδάφνες, χαρουπιές κ.ά.)**, γεγονός το οποίο αρχικά φαίνεται να απειλεί την περιβαλλοντική βιωσιμότητα του κήπου. Ωστόσο, παρά το ξηροθερμικό κλίμα της χώρας, τα φυτά προσαρμόστηκαν στις κλιματολογικές συνθήκες και σήμερα είδη όπως ο ευκάλυπτος, η λεύκα, η ακακία και ο φοίνικας έχουν γίνει ευρέως γνωστά. Βέβαια, εξαιτίας των μεγάλων υδρευτικών αναγκών του ο κήπος έχει αντιμετωπίσει στο παρελθόν πρόβλημα λειψυδρίας. Επιπλέον, αν και κατά κύριο λόγο πρόκειται για ένα βοτανικό κήπο, μεγάλη είναι και η ποικιλία της πανίδας που φιλοξενεί. Σύμφωνα με την Ελληνική Ορνιθολογική εταιρεία, στον Εθνικό κήπο βρίσκουν τροφή και καταφύγιο μερικά από τα πιο σπάνια είδη πουλιών.

*Πρόκειται για το φαινόμενο κατά το οποίο τα κτήρια και η άσφαλτος των έντονα αστικοποιημένων περιοχών απορροφούν την ηλιακή ακτινοβολία, την οποία έπειτα αποβάλλουν με τη μορφή θερμότητας, αυξάνοντας τη θερμοκρασία του αέρα της πόλης.

**Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1981 στον κήπο, καταγράφηκαν περίπου 7.000 δένδρα, 40.000 θάμνοι και άλλα φυτά, που ανήκαν σε 519 είδη και ποικιλίες. Το 75% των δένδρων είναι αειθαλή, ενώ τα υπόλοιπα (25%) ανήκουν στα φυλλοβόλα. (πηγή: <http://www.attiko-prasino.gr>, πρόσβαση στις 10/5/2012).

Εικ.5.9 (πάνω). Οι *Θουασιγκτόνιες* (*Washingtonia filifera*), ύψους 21 περίπου μέτρων, που βρίσκονται στην κεντρική είσοδο του Εθνικού κήπου, επί της Βασιλίσσης Αμαλίας. Μπροστά φαίνεται το ηλιακό ρολόι στο κέντρο μιας πλατείας ορθογωνικού σχήματος στρωμένης με χλοοτάπητα.

Εικ.5.10 (κάτω). Η 'Μεγάλη λίμνη', μία από τις δύο λίμνες του πάρκου, που σήμερα φιλοξενεί πάπιες και νεροχελώνες. Είναι μια τεχνητά διαμορφωμένη λίμνη που χωρίζεται οπτικά σε δύο τμήματα από ένα μικρό γεφυράκι.

Ο πιο σημαντικός όμως ρόλος του Εθνικού Κήπου, όπως και κάθε άλλου χώρου πρασίνου, είναι ο κοινωνικός και η συμβολή του στη **βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης**. Αναφέραμε ήδη πως ο Εθνικός κήπος έχει ελεύθερη πρόσβαση, ενώ **παρέχει τόσο 'παθητικές' δραστηριότητες, όσο και δραστηριότητες πολιτισμού και αναψυχής**. Εκτός από έναν απλό περίπατο, ο επισκέπτης μπορεί να επισκεφτεί το μικρό καφενείο, την παιδική βιβλιοθήκη, την παιδική χαρά ή το βοτανολογικό μουσείο, που σήμερα είναι κλειστό λόγω εργασιών ανακαίνισης. Ακόμη, μπορεί να θαυμάσει τα διάσπαρτα αρχαιολογικά ευρήματα όπως τα τμήματα αγάλματος, τους κίονες, τις επιγραφές, κ.ά., ή το ψηφιδωτό δάπεδο του αιθρίου μιας ρωμαϊκής έπαυλης. Τέλος, τα διάσπαρτα καλλιτεχνικά έργα και οι περιστασιακές υπαίθριες εκθέσεις καλλιτεχνών σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά ευρήματα και τα μικρά διατηρητέα κτίρια αρχιτεκτονικής αξίας με τις διάφορες δραστηριότητες, προσφέρουν μια ευχάριστη καλλιτεχνική περιήγηση στον επισκέπτη.

Βασικός παράγοντας της κοινωνικής βιωσιμότητας του Εθνικού κήπου, εκτός από το πλήθος των δραστηριοτήτων που φιλοξενεί, είναι το γεγονός ότι αποτελεί **τμήμα ενός συμπλέγματος χώρων πρασίνου υπερτοπικής σημασίας**. Σε αυτούς συγκαταλέγονται εκτός από το όμορο Ζάππειο μέγαρο, ο αρχαιολογικός χώρος του Ολυμπίου Διός και ο λόφος του Αρδηττού με το Καλλιμάρμαρο στάδιο. Το σύμπλεγμα αυτό αποτελεί εν δυνάμει 'πράσινη ενότητα' με το δίπολο λόφου Φιλοπάππου – Ακρόπολη, τον λόφο του Λυκαβηττού, το άλσος των Ιλισίων, το άλσος του Παγκρατίου και το 1^ο νεκροταφείο Αθηνών. Η ενότητα αυτή προσφέρει ένα πλήθος 'πράσινων περιπάτων με περιβαλλοντικό, πολιτιστικό, αρχαιολογικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, καταφύγιο από τη φασαρία και την ρύπανση της πόλης. Η σύνδεση μάλιστα μεταξύ του ευρύτερου συμπλέγματος του Εθνικού κήπου με το δίπολο των δύο λόφων έχει ήδη επιτευχθεί, μέσω της γνωστής Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Το γεγονός της εύκολης συγκοινωνιακής πρόσβασης, σε συνδυασμό με την ύπαρξη επτά διαφορετικών εισόδων περιμετρικά του κήπου, ενισχύει την κοινωνική βιωσιμότητα του χώρου.

Εν κατακλείδι, συμπεραίνουμε πως ένας πράσινος χώρος για να είναι βιώσιμος δεν αρκεί μόνο να αποτελεί εκθετήριο ενός πλήθους φυτών και ζώων με μουσειακό ή καθαρά τουριστικό χαρακτήρα. Πρέπει να περιέχει δραστηριότητες που να στοχεύουν σε ένα ευρύ κοινωνικό φάσμα, να εξυπηρετούν από τον απλό περίπατο μέχρι τον πολιτισμό, την άθληση και την αναψυχή. Η κοινωνική βιωσιμότητα επιτυγχάνεται ιδιαίτερα όταν αυτές οι δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα σε ένα περιβάλλον με πραγματικά δημόσιοι χαρακτήρα. Ακόμη περισσότερο, ένας χώρος πρασίνου για να χαρακτηριστεί βιώσιμος πρέπει να καταφέρει να ενσωματωθεί στον αστικό ιστό, να αποτελέσει μαζί με άλλους πράσινους χώρους ή πόλους έλξης δυναμικές ενότητες μέσα στην πόλη. Πρέπει να έχει εύκολη συγκοινωνιακή πρόσβαση για την προσέλκυση υπερτοπικού ενδιαφέροντος, αλλά και πολλαπλές εισόδους, διαμπερείς διαδρόμους και μονοπάτια, ώστε τελικά να επιλεγεί από τον περαστικό ως παρακαμπτήρια διαδρομή για τις καθημερινές του μετακινήσεις.

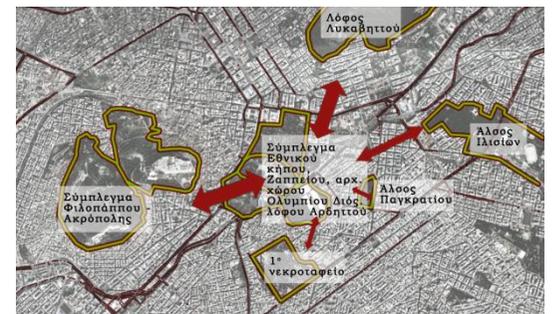

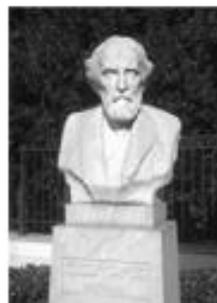
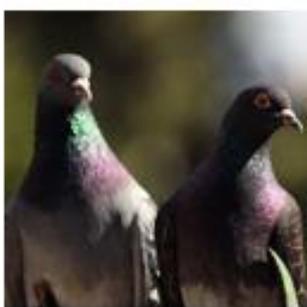
Εικ.5.11 και 5.12. Δραστηριότητες αναψυχής στον Εθνικό κήπο το 1891 ... και σήμερα.

Εικ.5.13 (αριστερά). Η Παιδική Βιβλιοθήκη του Εθνικού Κήπου όπου πραγματοποιούνται εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά και οργανώνονται περιβαλλοντικές έρευνες, ενημερώσεις, εξερευνήσεις, προγράμματα για την καλλιέργεια της αγάπης στο βιβλίο, στην τέχνη, στην φύση κ.ά.

Εικ.5.14 (δεξιά). Το νεοκλασικό κτίριο του βοτανολογικού μουσείου.

Εθνικός κήπος

2^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Γεωργίου Α' (1863-1914)

Η περίοδος αυτή αποτελεί την περίοδο των συνεχών επεκτάσεων της πόλης της Αθήνας λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως μέχρι το τέλος του 1907 έχουν εγκριθεί 60 σχέδια επέκτασης της ρυμοτομίας, συνολικής επιφάνειας 15.980 στρεμμάτων.* Η πρωτοβουλία ανήκει πολλές φορές σε ιδιώτες, οι οποίοι πωλούν την εκτός σχεδίου γη, η οποία στη συνέχεια νομιμοποιείται και αποκτά οικοδομική έγκριση από το υπουργείο των Εσωτερικών. Είναι προφανές ότι αφού οι επεκτάσεις γίνονται με σκοπό την εξυπηρέτηση του ιδιωτικού συμφέροντος, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για κοινόχρηστους χώρους πρασίνου, ενώ όσες προτάσεις γίνονται προς αυτήν την κατεύθυνση αποτελούν πρωτοβουλία της Φιλοδοσικής Ένωσης.** **Τότε, δεντροφυτεύονται οι λόφοι του Λυκαβηττού, του Φιλοπάππου, τα Τουρκοβούνια, ο κήπος του Θησείου, οι λόφοι των Νυμφών και της Πνύκας, το σημερινό άλσος Ιλισίων, καθώς και τα άλση του Παγκρατίου και της Αναλήψεως.** Είναι χαρακτηριστικό ότι οι προτάσεις επικεντρώνονται στον **εμπλουτισμό της φύτευσης στους ήδη υπάρχοντες χώρους**, παρά στη δημιουργία νέων. Όσοι δημιουργούνται έχουν σημείο αναφοράς συνήθως κάποιο δημόσιο κτήριο. Η κηπευτική διαμόρφωση έχει ρόλο να αναδείξει την σύνθεση του κτιρίου, για αυτό τον λόγο σχεδιάζονται από τους ίδιους τους αρχιτέκτονες των κτιρίων (κήπος Βιβλιοθήκης του E. Ziller) ή *από τους Γάλλους μηχανικούς D. Maton και Kelepek που ενεργοποιούνται την ίδια περίπου εποχή, με ανάθεση του Δήμου Αθηναίων****. **Οι νεοκλασικές αρχές της αυστηρής συμμετρίας, του τονισμού του κεντρικού άξονα εισόδου και της γεωμετρικής χάραξης** ακολουθούνται και στο σχεδιασμό των κήπων. Επιλέγονται συνήθως λίγα και χαμηλού ύψους φυτά, ώστε να σχηματίζουν αυστηρές γεωμετρικές συνθέσεις, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις επιλέγεται η τοποθέτηση φοινίκων, ώστε να τονιστεί η συμμετρία της σύνθεσης.

*Μπίρης Κ., Αι Αθήναι: Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα, Αθήνα 1966, σελίδα 274

**Η Φιλοδοσική Ένωση ιδρύθηκε το 1899 με πρωτοβουλία του Κορδελλά Α., Νέγρη Φ. και Σάμιου Κ., *‘υπό την προστασία και την ενεργό προεδρία της πριγκίπισσας Σοφίας’* (ό.π., σελίδα 271). Κάθε πολίτης μπορούσε να αποτελεί μέλος της οργάνωσης, έναντι μίας συμβολικής ετήσιας συνδρομής, ενώ οι πόροι εξασφαλίζονται κυρίως από δωρεές.

***Άρθρο της Δανιήλ Μ., *Οι κήποι της Αθήνας στην εποχή του Γεωργίου Α’*, 04/01/2012, ηλεκτρονικό περιοδικό Monumenta, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 11/5/2012

➤Οι βασικότεροι κήποι που δημιουργούνται για την ανάδειξη της σύνθεσης κάποιου δημοσίου κτιρίου είναι οι εξής:

Οι κήποι της **‘πολιτιστικής τριλογίας’** (Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο και Ακαδημία) των Αθηνών. (σχεδιασμός κήπου Βιβλιοθήκης από τον E. Ziller)

Ο κήπος του **Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου**. (σχεδιασμός από μηχανικούς που ορίζει ο δήμος Αθηναίων)

Ο κήπος του **Δημοτικού Θεάτρου**. (δεντροφύτευση από E. Ziller, 1888)

Ο κήπος του **Δημοτικού Νοσοκομείου (ΕΛΠΙΣ)** και ο κήπος του **θεραπευτηρίου Ευαγγελισμού**. (1890)

Ο κήπος του **Βουλευτηρίου (Παλαιάς Βουλής)**. (Π. Κάλκος, αρχιτέκτονας του νεοκλασικού Μεγάρου της παλιάς Βουλής με τροποποίηση των σχεδίων του Fr. Boulanger, 1871)

Ο κήπος του **Βρεφοκομείου (σημερινή πλατεία Ελευθερίας)**. (1874 μετά την κατασκευή του Δημοτικού Βρεφοκομείου με σχέδια του Γ. Μεταξά)

Ο κήπος **ανακτόρων διαδόχου Κωνσταντίνου**. (E. Ziller, μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του παλατιού από τον ίδιο την περίοδο 1891-97)

Εικ.5.15 και 5.16 (από αριστερά προς τα δεξιά). Αεροφωτογραφία των κήπων της ‘τριλογίας’ και του Μουσείου, όπου διακρίνεται η συμμετρική, γεωμετρική διάταξη με τις κυκλικές και ημικυκλικές διαμορφώσεις.

Εικ.5.17, 5.18 και 5.19 από αριστερά προς τα δεξιά). Ο κήπος του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, περίπου το 1900, όπως απεικονίζεται σε επιστολικό δελτάριο της εποχής.

Ο κήπος του δημοτικού θεάτρου του E. Ziller, για τον οποίο έχει ήδη γίνει λόγος. Ο σχεδιασμός του βασίστηκε στις αρχές της γεωμετρίας και του νεοκλασικισμού. Ο κήπος είναι συμμετρικός τόσο ως προς το κτίριο το οποίο αναδεικνύει, αλλά και ως προς τα υπόλοιπα κτήρια του χώρου. Η αίσθηση της συμμετρίας ενισχύεται από την τοποθέτηση των φοινίκων και των κυκλικών παρτεριών στο κέντρο και στις γωνίες της σύνθεσης.

Ο εξωτερικός χώρος της Παλαιάς Βουλής, όπως απεικονίζεται σε φωτογραφία της δεκαετίας του ‘50. Παρά το γεγονός ότι το κτίριο στέγαζε τις λειτουργίες της Βουλής από το 1875, σε φωτογραφίες της δεκαετίας του 1890 ο χώρος φαίνεται αδιαμόρφωτος.

Εικ.5.20, 5.21 και 5.22 (από αριστερά προς τα δεξιά). Η νεοκλασική, συμμετρική σύνθεση των κτιρίων και της αντίστοιχης κηπευτικής διαμόρφωσης της 'τριλογίας των Αθηνών'. Η Εθνική Βιβλιοθήκη, το Πανεπιστήμιο και η Ακαδημία Αθηνών, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (τα δύο τελευταία όπως απεικονίζονται σε επιστολικά δελτάρια της εποχής).

Έχουμε ήδη κάνει λόγο για τις αρχές της βιωσιμότητας του Εθνικού κήπου και μπορούμε να επισημάνουμε ορισμένες διαφορές με τους χώρους πρασίνου αυτής της περιόδου. Οι χώροι στους οποίους αναφερθήκαμε ως τώρα έχουν περισσότερο έναν **θεατρικό χαρακτήρα**, λειτουργούν ως το φόντο ενός σημαντικού κτιριακού όγκου. Πλέον, ο σχεδιασμός των χώρων δεν στρέφεται στην προσομοίωση του φυσικού περιβάλλοντος, μέσα από τα δαιδαλώδη μονοπάτια και τα διάσπαρτα περίπτερα της αγγλικής σχολής κηποτεχνίας. Οι γαλλικές επιρροές της αυστηρής γεωμετρίας είναι πλέον εμφανείς. Επιπλέον, μειώνεται το είδος της βλάστησης, η οποία γίνεται πιο χαμηλή, ώστε να μην εμποδίζει τις προοπτικές θέασης της κτιριακής σύνθεσης. Ακόμα και η ευρεία χρήση των φοινίκων, για την ενίσχυση της συμμετρικής αίσθησης, έρχεται σε αντίθεση με την αυτοφυή, μεσογειακή βλάστηση. Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι το ποσοστό βιωσιμότητας των πράσινων αυτών χώρων μειώνεται. Αν και διαφυλάσσουν τον δημόσιο χαρακτήρα τους, δεν καταφέρνουν να είναι ελκυστικοί προς τον περαστικό και τελικά σταδιακά μετατρέπονται σε **αδιάφορες κηποτεχνικές συνθέσεις**, με απλές παρατάξεις παρτεριών.

Από αυτό το πλαίσιο ξεφεύγει ο σχεδιασμός ενός χώρου πρασίνου με ιδιαίτερη σημασία ακόμα και σήμερα. Πρόκειται για τον κήπο του Ζαππείου, ο οποίος εξαιτίας της γεινιάσής του με τον Εθνικό κήπο, διαφοροποιείται σε χαρακτήρα σε σχέση με τους προηγούμενους χώρους πρασίνου. Σχεδιάζεται μετά την ανέγερση του νεοκλασικού κτιρίου του Θ. Χάνσεν (1888) για την εξυπηρέτηση των Ολυμπιακών αγώνων από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα. Δημιουργείται τμηματικά με μετέπειτα τροποποιήσεις από το Γάλλο μηχανικό D. Maton, ενώ τη φύτευση επιμελείται ο γεωπόνος Αντώνης Schmidt.* Παρά την αυστηρή του διάταξη με τα συμμετρικά παρτέρια χλόης που εξυπηρετεί και εδώ την ανάδειξη του μεγάρου, ο κήπος αποτελεί έναν δημοφιλή προορισμό για τον κυριακάτικο περίπατο των Αθηναίων. Σε αυτό συντελούν η μεγάλη του έκταση (70 στρέμματα), η πλούσια

φυτολογική του σύνθεση (140 διαφορετικά είδη και ποικιλίες καλλωπιστικών δένδρων, θάμνων, αναρριχώμενων φυτών κ.α.) και οι διάφορες παιδικές δραστηριότητες. Η μεγάλη του επισκεψιμότητα συνίσταται όμως κυρίως στην **υπαγωγή του στο ενιαίο σύμπλεγμα Εθνικού Κήπου-Ζαπείου-Αρδηττού και Αρχαιολογικού Χώρου του Ολυμπίου Διός**, στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως. Προβλέπεται μάλιστα η ανάδειξη του χώρου σε *υπερτοπικό πόλο πρασίνου και πολιτιστικών δραστηριοτήτων* μέσω της ανάπτυξη της λεωφόρου Βασιλίσσης Όλγας ως τμήμα του προγράμματος της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας.**

*άρθρο της Δανιήλ Μ., *Οι κήποι της Αθήνας στην εποχή του Γεωργίου Α΄*, 04/01/2012, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 12/5/2012

**Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε. <http://www.astynet.gr/>, πρόσβαση στις 12/5/2012

Ειδική κατηγορία χώρων πρασίνου της εποχής του Γεωργίου του Α΄ είναι αυτοί που **δεν διαμορφώνονται με βάση μια κεντρική κτιριακή σύνθεση**. Τότε οι χαράξεις έχουν ως σημείο αναφοράς σημαντικά κτίσματα του περιγυρου. Παράδειγμα αποτελεί ο κήπος του Θησείου, όπου η διαμόρφωση καθορίζεται από τη θέση του γειτονικού αρχαίου ναού. Ο κήπος του Θησείου είναι ένας κήπος με αρχαιολογική σημασία, χωρίς την καλλωπιστική διάθεση των προηγούμενων κήπων. Αποτελεί τμήμα της πολιτιστικής διαδρομής της Διονυσίου Αρεοπαγίτου και της συνέχειάς της, Αποστόλου Παύλου που ενώνει αρχαιολογικούς-ιστορικούς χώρους και μνημεία και νεοκλασικά κτίρια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής αξίας.

Εικ.5.25. Στον κήπο του Θησείου το 1907. Τρεις νεαροί εργάτες φυτεύουν δέντρα πολύ κοντά στο ναό του Ηφαίστου.

Εικ.5.23 (πάνω). Ο κήπος του Ζαπείου σε επιστολικό δελτάριο των αρχών του 20ου αι., αμέσως μετά την κατασκευή του.

Εικ.5.24 (κάτω). Ο Εθνικός κήπος και ο κήπος του Ζαπείου, όπως απεικονίζονται γενικό μεταρρυθμιστικό σχέδιο των Αθηνών του Thomas H. Mawson το 1914. Αξίζει να παρατηρήσουμε το διαφορετικό ύφος των χαράξεων των δύο κήπων. Οι ελεύθερες, καμπυλοειδείς χαράξεις, τα οφιοειδή μονοπάτια και οι ποικιλίες μικρές επιφάνειες πρασίνου του Εθνικού κήπου έρχονται σε αντιδιαστολή με τις λιγοστές αυστηρές χαράξεις του Ζαπείου, οι οποίες τέμνουν τον χώρο σε έξι ισοδύναμα τμήματα. Η γεωμετρική αυστηρότητα των συμμετρικών παρτεριών γρασιδιού μετριάζεται λίγο από διάσπαρτα αιωνόβια πλατάνια, φιλύρες, φοίνικες και κυπαρίσσια.

Τα χρόνια μετά την Μικρασιατική καταστροφή: το πεδίο του Άρεως και το πάρκο του Σκοπευτηρίου της Καισαριανής

Οι πολεοδομικές συνθήκες: Τα χρόνια της πρωθυπουργίας του Ελ. Βενιζέλου είναι καθοριστικά για την οικοδομική ανάπτυξη της πρωτεύουσας. Η συρροή μεγάλου αριθμού προσφύγων, αλλά και πολλών κατοίκων της υπαίθρου αμέσως μετά, προκαλεί σοβαρά ζητήματα στέγασης τα οποία δεν καλύπτονται από το υπάρχον κτιριακό δυναμικό. Η κρατική αρχή αποφασίζει την αθρόα χορήγηση οικοδομικών αδειών και ως άμεσο επακόλουθο, το πολεοδομικό σκηνικό της πρωτεύουσας αρχίζει να μεταβάλλεται. Η μικροαστική και αστική κατοικία κάνει την εμφάνισή της και το οικοδομικό τετράγωνο αρχίζει να δομείται με τη μορφή που το ξέρουμε σήμερα. Η προσπάθεια προς μια νέα *Αρχιτεκτονική* για την επίλυση του προσφυγικού ζητήματος, οδηγεί στην εφαρμογή νέου Οικοδομικού Κανονισμού το 1922 και στη μέγιστη εκμετάλλευση των οικοπέδων από τους έμπειρους αρχιτέκτονες της εποχής.* Ταυτόχρονα, εμφανίζεται η ανάγκη της τοπογράφησης και ανασύνταξης του ρυμοτομικού σχεδίου πολλών τμημάτων της πόλης και κυρίως αυτών που θα γίνονταν βασικοί υποδοχείς του προσφυγικού πληθυσμού, όπως τα Πατήσια. Έτσι, το 1926 η νεοσύστατη *υπηρεσία Σχεδίου Πόλεως* προτείνει το *σχέδιο πόλεως Αθηνών* που προβλέπει όλες τις μελλοντικές απαλλοτριώσεις για την κατασκευή αλσών, πλατειών και λεωφόρων. Εξαιτίας του μικρότερου μεγέθους καταβολών στην περίπτωση απαλλοτρίωσης κοινόχρηστων χώρων, αλλά και της μεγάλης ζήτησης οικοδομήσιμων εκτάσεων, εμφανίζεται το φαινόμενο της **οικοπεδοποίησης σημαντικών χώρων πρασίνου της Αθήνας**, όπως του λόφου Σκουζέ και μεγάλης έκτασης της όχθης του Ιλισού.

Από τα παραπάνω, φαίνεται ξεκάθαρα η δυσκολία της κυβέρνησης για την δημιουργία νέων κοινόχρηστων χώρων, αφού η ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων δυσχεραίνει την καταβολή αποζημιώσεων σε περίπτωση απαλλοτρίωσης ιδιωτικών εκτάσεων. Ακόμα όμως και οι εκτάσεις που αποτελούν ιδιοκτησία του δημοσίου, δέχονται σοβαρή μείωση αποθέματος, μετά την διάθεση πολλών εξ αυτών σε οικοδομικούς συνεταιρισμούς για την ανέγερση προσφυγικών οικισμών. Το 1934, επί υπουργίας Π. Ράλλη συστήνεται η *Ανώτατη Πολεοδομική Επιτροπή*, *για την προστασία της δημόσιας αισθητικής των Αθηνών***. Σημαντικό έργο της επιτροπής είναι η δημιουργία του Άλσους του Πεδίου του Άρεως***.

*Ο νόμος μάλιστα αρχικά επέτρεπε στους πρόσφυγες την οικοδόμηση κατά παρέκκλιση των διατάξεων της νομοθεσίας, ακόμα και χωρίς την τήρηση των ρυμοτομικών γραμμών του σχεδίου. (Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, σελίδα 298).

** Ο.π., σελίδα 321

***Ν.6171/1934 *περί συμβολής του Δημοσίου στην διαμόρφωση του Πεδίου του Άρεως σε κοινόχρηστο άλσος των Αθηνών*.

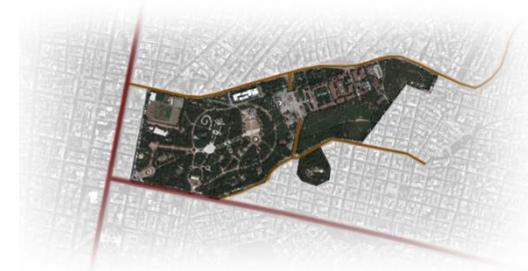
Το **Πεδίον του Άρεως** χρησιμοποιείται ήδη ως χώρος αναψυχής από την εποχή του Όθωνα, ενώ παράλληλα φιλοξενεί και τους στρατώνες του ιππικού. Αργότερα, αποτελεί τμήμα της επέκτασης της πόλης, με όριο την λεωφόρο Αλεξάνδρας, και συμπεριλαμβάνεται στο σχέδιο με το διάταγμα της 23^{ης} Ιουλίου 1887. Τότε, η έκταση πέραν του ορίου της λεωφόρου και ως τα Τουρκοβούνια κηρύσσεται αναδασωτέα, με πρωτοβουλία της Φιλοδοσικής Ένωσης, πρόταση η οποία δεν εφαρμόζεται. Την ίδια περίοδο αποφασίζεται η ανέγερση της Σχολής των Ευελπίδων πάνω από το Πεδίον του Άρεως, στην θέση όπου μέχρι τότε βρίσκονταν οι στρατώνες.* Το έργο ανατίθεται στον E. Ziller και ολοκληρώνεται το 1904. Παρά το γεγονός ότι ο χώρος είναι αναγνωρισμένος ως κοινόχρηστος, η οικοδομική δραστηριότητα συνεχίζεται κατά παράβαση του Σχεδίου Πόλεως.** Κατά συνέπεια, η επιτροπή με πρόεδρο τον Π. Καλλιγά που συστήνεται από το Π.Δ. του 1927 *‘περί δημόσιων κήπων και δεντροστοιχιών Αθηνών και περιχώρων’* (και τις μετέπειτα τροποποιήσεις) κηρύσσει *‘ασύμβατες με το χαρακτήρα του δημόσιου κήπου’* και σταδιακά απομακρύνει πολλές από τις υπάρχουσες λειτουργίες.

Η *Ανώτατη Πολεοδομική Επιτροπή* που συστήνεται στη συνέχεια (και πάλι με τη συμβολή του μηχανικού Π. Καλλιγά) διασφαλίζει το μη οικοδομήσιμο χαρακτήρα της έκτασης η οποία θα περιλαμβάνει πλέον και τον λόφο Φινοπούλου, τη λειτουργία μικρού αναψυκτηρίου και την οριστική απομάκρυνση του Πανελληνίου Γυμναστηρίου και των προϊόντων εκσκαφής της εταιρείας ‘Power’. Ο τελικός σχεδιασμός ανατίθεται στον Αν. Δημητρακόπουλο. Στα τέλη της δεκαετίας του ‘80 αποφασίζεται η σύνδεση του Πεδίου του Άρεως με την περιοχή των Δικαστηρίων και το πευκοδάσος Γκύζη, μέσω της διαμόρφωσης της πλατείας Πρωτομαγιάς.*** Το 2008, λόγω της γενικής εικόνας εγκατάλειψης του πάρκου, αποφασίζεται η ανάπλασή του υπό τις οδηγίες του αρχιτέκτονα Αλ. Τομπάζη. Το έργο, το οποίο ολοκληρώνεται δύο χρόνια μετά, περιλαμβάνει τον εμπλουτισμό της φύτευσης, την μείωση των ασφάλτινων διαδρομών και την αναβάθμιση του φωτισμού και της υλικοτεχνικής υποδομής. Σήμερα, την ευθύνη για την συντήρηση του άλσους έχει η νομαρχία Αθηνών-Πειραιώς.

*Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, σελίδα 111

**Ανέγερση των κτιρίων του Νοσοκομείου Κτηνών, της Ιππευτικής σχολής, της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, προσωρινών προσφυγικών οικισμών, το Πανελλήνιο Γυμναστήριο, κ.ά.

***Οι εργασίες προέβλεπαν την κατασκευή υπόγειου χώρου στάθμευσης και τη βύθιση και κάλυψη της οδού Μουστοξύδη.

Εικ.5.26. Χάρτης του Πεδίου του Άρεως. Με κόκκινο χρώμα φαίνονται οι κεντρικές λεωφόροι αυξημένης κυκλοφορίας που το περιβάλλουν (Πατησίων, λεωφόρος Αλεξάνδρας), ενώ με πορτοκαλί οι δευτερεύουσες οδικές αρτηρίες (Ευελπίδων, Βαλτινών, Μουστοξύδη), έντονης επίσης κυκλοφορίας.

Οι βασικές αρχές διαμόρφωσης του πάρκου – οι λόγοι βιωσιμότητάς του

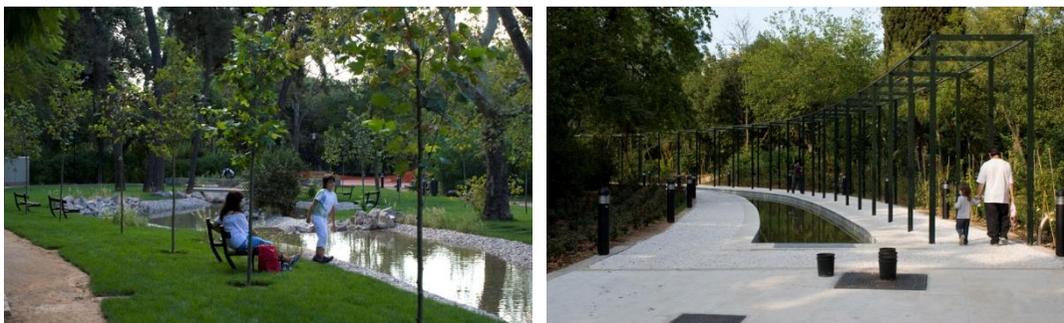
Ο βασικός λόγος της κοινωνικής βιωσιμότητας του Πεδίου του Άρεως οφείλεται στον χαρακτήρα του **δημόσιου εκτεταμένου πάρκου**. Κατά τον αρχικό σχεδιασμό του δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις **κλιματολογικές συνθήκες του τόπου**, με στόχο την παραγωγή ενός χώρου βιώσιμου καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Σχεδιάστηκε ως ένας κήπος όχι ιδιαίτερα πυκνοφυτεμένος, έτσι ώστε να παρέχει μία ευχάριστη αίσθηση στον επισκέπτη προσφέροντας σκιασμό κατά τους καλοκαιρινούς μήνες και ηλιασμό κατά τους χειμερινούς. Ο σχεδιασμός στόχευε ακόμη στην προσιτότητά του και κατά τις νυχτερινές ώρες, αφού οι ελληνικές-μεσογειακές κλιματολογικές συνθήκες καταστούν αναγκαία την υπαίθρια ζωή. Ακολουθώντας το επιτυχημένο παράδειγμα του Εθνικού κήπου, οι αυστηρές γεωμετρικές χαράξεις των χώρων πρασίνου, τα γεωμετρικά σχήματα των χαμηλών φυτειών και τα συμμετρικά παρτέρια πρασίνου της προηγούμενης περιόδου απουσιάζουν εντελώς. Αντίθετα, σχεδιάζεται σε μια πιο λεπτομερή κλίμακα, όπως φανερώνουν οι διατάξεις των ανθώνων, οι τεχνητές λίμνες, τα αναβρυτήρια, οι σκιάδες και η τοποθέτηση έργων τέχνης. Το άλσος είναι σχεδιασμένο σύμφωνα με τα πρότυπα της αγγλικής σχολής κηποτεχνίας με το δίκτυο των πεζοδρομημένων διαδρομών και την πλούσια βλάστηση στα διάκενα αυτών, που προσπαθεί να μιμηθεί το φυσικό και το ανεπιτήδευτο. Ο σχεδιασμός του βασίζεται στο γενικότερο σύστημα καμπύλη γραμμή-κύκλος που σηματοδοτεί τις έννοιες της κίνησης και της στάσης, αντίστοιχα. Η καλλωπιστική επιτήδευση και η χρήση ξενικών ειδών φυτών περιορίζεται συνειδητά, ενώ κυριαρχεί η αυτοφυής βλάστηση. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται και η **περιβαλλοντική βιωσιμότητα**, αφού ο κήπος φιλοξενεί φυτά προσαρμοσμένα στις τοπικές συνθήκες βλάστησης, χωρίς ιδιαίτερα υψηλές αρδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, το άλσος από την αρχή δημιουργίας του αποτελούσε βασικό πόλο πρασίνου για τους γύρω προσφυγικούς οικισμούς και στις γειτονικές περιοχές των Πατησίων, Αμπελοκήπων και Εξαρχείων που άρχισαν να αναπτύσσονται αρχικά εκτός σχεδίου. Παρόλο που η έκτασή του κατακερματίζεται μέχρι και σήμερα από την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (καταλαμβάνει τα 2/10 του χώρου), το πάρκο θεωρείται ως το δίπολο, μαζί με τον Εθνικό κήπο, των μεγαλύτερων σε έκταση και σημασία πράσινων χώρων της Αθήνας. Εκτός από ξεκούραση και αναψυχή προσφέρει οπτικά ερεθίσματα και αποφυγή από την καθημερινότητα. Η μεγάλη του έκταση των 300 στρεμμάτων, που ξεφεύγει από τα όρια της 'γειτονιάς', η κεντρική θέση του, αλλά και οι δρόμοι έντονης κυκλοφοριακής ροής που το περιβάλλουν, προσδίδουν στο πάρκο έναν έντονα μητροπολιτικό χαρακτήρα. Πρόκειται για έναν δημόσιο χώρο με ελεύθερη πρόσβαση και πολλαπλές περιμετρικές εισόδους που καταφέρνει να συνδυάσει την πλούσια βλάστηση με τις

δραστηριότητες του δημόσιου χώρου. Προσφέρεται για αθλητισμό, περίπατο, αναψυχή, συνάθροιση, πολιτιστικές και κοινωνικές εκδηλώσεις. Αποτελεί το πεδίο της ατομικής ή συλλογικής δράσης. **Το Πεδίον του Άρεως, όπως και ο Εθνικός κήπος, θεωρείται ένα θεματικό πάρκο.** Χαρακτηριστικοί πόλοι δραστηριοτήτων είναι ο βοτανικός κήπος του 'μινωικού λαβυρίνθου', ο ροδώνας, η οδός των Ηρώων, το πρώην θέατρο Αλίκη, το θέατρο Άλσους, κ.ά.* Η ουσιαστική διατήρηση της μορφής του, του προσδίδει έναν χαρακτήρα ιστορικής μνήμης.

Ο χωρισμός του σε τομείς δραστηριοτήτων έχει ως αποτέλεσμα οι χρήστες, άνθρωποι όλων των ηλικιών και των κοινωνικών στρωμάτων, να χρησιμοποιούν διαφορετικά τον χώρο. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται σε μεγάλο βαθμό το **απρόβλεπτο και το στοιχείο της έκπληξης**. Τελικά εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα του χώρου, βασική προϋπόθεση της οποίας είναι η ελευθερία των επιλογών και οι ποικίλες δυνατότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χώρου.

*Αναλυτικότερα οι τομείς δραστηριοτήτων στην ηλεκτρονική σελίδα της Υπερνομαρχίας Αθηνών-Πειραιώς, <http://www.ypernomarhia.gr>, πρόσβαση στις 18/5/2012

Ο 'καθορισμός ευέλικτων και ποικίλων διαδρομών μέσα στους χώρους με σκοπό την ικανοποίηση για εξερεύνηση και των πιο απαιτητικών επισκεπτών, η μέγιστη αξιοποίηση ορισμένων επιλεγμένων σημείων τα οποία παρέχουν ελκυστική θέα, η δημιουργία διαφορετικών χρήσεων σε ορισμένα τμήματά τους που χρειάζονται ειδική διαμόρφωση για να λειτουργήσουν ως χώροι παιχνιδιού, περιπάτου, θεατρικών παραστάσεων, ποδηλάτου', αποτελούν σημαντικούς παράγοντες της βιωσιμότητας ενός χώρου πρασίνου. (Σίμου Σοφία, *Η προώθηση του πρωτότυπου design στους υπαίθριους αστικούς χώρους*, 10^ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, *Η Αρχιτεκτονική και η ελληνική πόλη στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα 2002, εκδόσεις ΤΕΕ, σελίδες 287-289).

Εικ.5.27 και 5.28. Ενδιαφέρουσες εικόνες του άλσους. Η υδάτινη διαδρομή και ο ροδώνας, αντίστοιχα.

Πεδίον του Άρεως

Άλλο ένα παράδειγμα χώρου πρασίνου που διαμορφώθηκε μετά τον ερχομό των προσφύγων είναι το **πάρκο της Καισαριανής**. Το πάρκο του Σκοπευτηρίου, όπως αλλιώς ονομάζεται, έχει έκταση 610 στρεμμάτων και χωροθετείται στην περιοχή Αλεποβουνίου Καισαριανής, αρχικής ιδιοκτησίας του Παλαιού Εκκλησιαστικού Ταμείου. Μέχρι το '22 εικόνα της περιοχής, που αργότερα ιδρύεται ο δήμος Καισαριανής, ήταν βραχώδης, δασώδης και ερημική, τη διέσχιζε δε ο Ηριδανός ποταμός, ο οποίος κατέληγε στον Ιλισό. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την άφθονη βλάστηση και την πλούσια πανίδα, για αυτόν τον λόγο η περιοχή είχε κηρυχτεί και αναδασωτέα (1917). Η εικόνα αυτή επρόκειτο να αλλάξει ριζικά, αφού οι αναδασωτέες εκτάσεις έγιναν τόπος εγκατάστασης προσφυγικών οικισμών. Το 1930, ο χώρος του πάρκου που ως τότε χρησιμοποιούταν από το πυροβολικό σώμα, παραχωρείται από το ελληνικό Κράτος στην Πανελλήνια Σκοπευτική Εταιρεία (Π.Σ.Ε.) για άσκηση των δραστηριοτήτων της, μετά την απαλλοτρίωση του Σκοπευτηρίου της Καλλιθέας για εγκατάσταση προσφύγων. Η επιλογή του χώρου ως τόπου εκτελέσεων από τις κατοχικές δυνάμεις, αλλά και η ασύμβατη χρήση του με αυτή της κατοικίας, οδηγούν στην απομάκρυνση της Σκοπευτικής Εταιρείας. Το 1984, μετά την κήρυξη του χώρου των 110 στρεμμάτων ως τόπο ιστορικής μνήμης από το υπουργείο Πολιτισμού, ο δήμος προκηρύσσει πανελλήνιο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό με στόχο την αναμόρφωσή του ως *αισθητικό πάρκο αναψυχής και πολιτισμού*. Στόχο του διαγωνισμού αποτέλεσε η διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας της περιοχής και η ανάδειξή της ως μνημείο της νεοελληνικής ιστορίας, σύμβολο θυσιών και αγώνων του ελληνικού λαού στην σκοτεινή περίοδο της φασιστικής κατοχής. Σήμερα, το πάρκο χωρίζεται σε τρεις τομείς-θέματα:

- το **Άλσος Σκοπευτηρίου** (19,60 στρεμ.), το μεγαλύτερο ποσοστό του αποτελείται από μεσογειακή, δενδρώδη βλάστηση (κυπαρίσσια, πεύκα)
- το χώρο του **300άρη Στόχου** (15 στρεμ.)
- το **Πάρκο Σκοπευτηρίου** (55 στρεμ.), διαθέτει πλήθος δραστηριοτήτων όπως παιδική χαρά, κυκλοφοριακό πάρκο, θερινό κινηματογράφο, ενώ η πρόσβαση στον χώρο γίνεται από μία πευκώδη έκταση με μονοπάτια περιπάτου ή ποδηλάτου

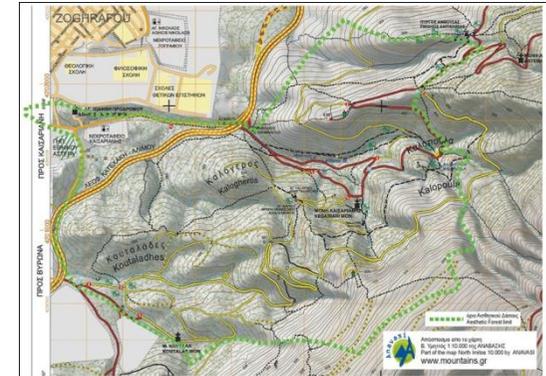

Εικ.5.29, 5.30 και 5.31 (από αριστερά προς τα δεξιά). Το πάρκο της Καισαριανής: είναι φανερή η ποικιλία των δραστηριοτήτων που προσφέρει ο χώρος στους επισκέπτες, ανάμεσά τους το ιστορικό μνημείο του Σκοπευτηρίου (εικ.5.30) και ο δημοτικός θερινός κινηματογράφος 'Αιολία' (εικ.5.31).

Μεγάλο ποσοστό της βιωσιμότητας του πάρκου οφείλεται στον συνδυασμό της ανάδειξης της ιστορικής μνήμης του χώρου με τον χαρακτήρα του σύγχρονου αστικού πάρκου με πολλαπλές κοινωνικές (Κέντρο Υγείας Παιδιού, Κέντρο Συμβουλευτικής για άτομα με ειδικές ανάγκες, Νηπιαγωγείο κ.ά), πολιτιστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Πρόκειται για έναν πνεύμονα πρασίνου που αναβαθμίζει την ποιότητα ζωής των γύρω πυκνοκατοικημένων περιοχών (Παγκράτι, Βύρωνας, Καισαριανή). Η μεγάλη του έκταση και τα ποικίλα πλατώματα-πλατείες ευνοούν την φιλοξενία μεγάλου όγκου επισκεπτών, οι οποίοι βρίσκουν την ευκαιρία για περίπατο, ξεκούραση, αναψυχή, κοινωνική συναναστροφή, αθλητισμό σε ένα φροντισμένο χώρο στις δυτικές παρυφές του Υμηττού. Πρέπει να τονιστεί ότι και σε αυτή την περίπτωση, ο επισκέπτης έχει πρόσβαση από πολλαπλές εισόδους στο πάρκο, οι οποίες οδηγούν σε κάθε ένα από τους επιμέρους θεματικούς χώρους.

Επιπλέον, το πάρκο του Σκοπευτηρίου βρίσκεται αρκετά κοντά με το Αισθητικό δάσος Καισαριανής, το οποίο καταλαμβάνει έκταση 4.460 στρεμμάτων, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό του ορεινού όγκου. Είναι αποτέλεσμα της αναδασωτικής προσπάθειας της Φιλοδασικής Εταιρείας που, σε συνδυασμό με την αναστήλωση της Μονής Καισαριανής, *είχε ως σκοπό τη δημιουργία ενός αρμονικού συνόλου φύσης και πολιτισμού και ταυτόχρονα την προστασία των εδαφών και της αυτοφυούς βλάστησης της περιοχής, την αισθητική βελτίωση του περιβάλλοντος και την προσφορά ενός χώρου για την αναψυχή των κατοίκων της πρωτεύουσας.** Η προσπάθεια της Φιλοδασικής Ένωσης για την δημιουργία ενός περιαστικού δάσους είχε ήδη αρχίσει από το 1924, αλλά η αναδασωτέα έκταση κηρύχθηκε 'αισθητικό δάσος' αρκετά αργότερα, με το Π.Δ. 91/74. Εκεί ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να περιηγηθεί σε ένα 'μωσαϊκό μεσογειακής βλάστησης' και σε περιορισμένης έκτασης ενότητες-βιοτόπους με ιδιαίτερη οικολογική και περιβαλλοντική αξία, όπως ο 'ιστορικός ελαιώνας', ο διπλανός κυπαρισσώνας, οι ευκάλυπτοι στα νότια του νεκροταφείου Καισαριανής, η παραρεμμάτια βλάστηση κ.α.

*Φιλοδασική Ένωση Αθηνών, <http://www.philodassiki.org/el/aesthetic-forest/aesthetic-forest-today>, πρόσβαση στις 22/5/2012

Εικ.5.32.Χάρτης του Αισθητικού δάσους Καισαριανής.

Εικ.5.33, 5.34, 5.35 και 5.36 (από αριστερά προς τα δεξιά). Διάφορες απόψεις από το αισθητικό άλσος Καισαριανής: τμήμα του φυτωρίου με αρωματικά φυτά, αναψυκτήριο, η μονή Καισαριανής που χρονολογείται από τον 2^ο αιώνα και ποδηλασία στα δασικά μονοπάτια, αντίστοιχα.

Το αστικό πράσινο της Αθήνας μετά τον πόλεμο

Τα χρόνια μετά την γερμανική κατοχή κύρια μέριμνα του κράτους αποτελεί η πολεοδομική αναμόρφωση της Αθήνας. Εκδίδεται το *‘Σχέδιο Ανασυγκρότησης της Πρωτεύουσας’*(1945) το οποίο επικεντρώνεται στις χερσαίες και θαλάσσιες συγκοινωνιακές μεταρρυθμίσεις, στη γενική ανασυγκρότηση των δημόσιων υπηρεσιών και στη δημιουργία διοικητικού κέντρου. Στα πλαίσια της πολεοδομικής αναμόρφωσης και ανάδειξης της πρωτεύουσας, πραγματοποιούνται **ανασκαφές σε μεγάλο τμήμα της Αρχαίας Αγοράς και της Ακαδημίας Πλάτωνος**. Ακόμη, προτείνεται η σύσταση του *‘Άλσους των Αρχαίων Αθηνών’*, πρόγονο της μετέπειτα ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας.* Αργότερα, το ενδιαφέρον στρέφεται στην επίλυση του ζητήματος της έντονης τάσης αστικοποίησης και των ολοένα αυξανόμενων αναγκών στέγασης με την εφαρμογή νέων όρων δόμησης και την ίδρυση της *‘υπηρεσίας Οικισμού’* το 1953.

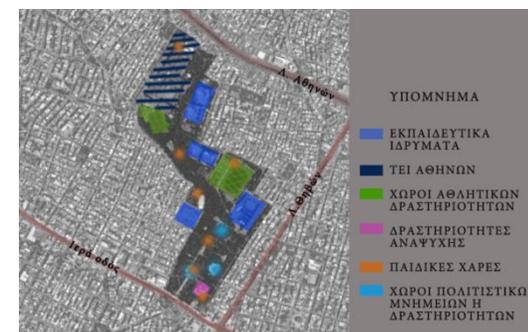
Όπως ήδη γνωρίζουμε, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη της περιβαλλοντικής διάστασης της νέας μορφής δόμησης, **με αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση του ποσοστού πράσινων χώρων, την ακαλαισθησία του δομημένου περιβάλλοντος και την γενικότερη υποβάθμιση του αστικού τοπίου**. Όσον αφορά τους ήδη υπάρχοντες δημόσιους χώρους πρασίνου, υποβαθμίζεται ο ρόλος και η σημασία τους στην πόλη, αφού συχνά παρατηρείται το φαινόμενο ιδιωτικοποίησης ή αποψίλωσης τμήματός τους.**

*Το άλσος περιελάμβανε την ενοποίηση της περιοχής Σταδίου-Αρδηττού-Ολυμπίου-Ακροπόλεως-Λόφων Φιλοπάππου και Νυμφών-Ιεράς οδού-Ακαδημία Πλάτωνος και Ίππειο Κολωνό. Πηγή: Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, σελίδα 348.

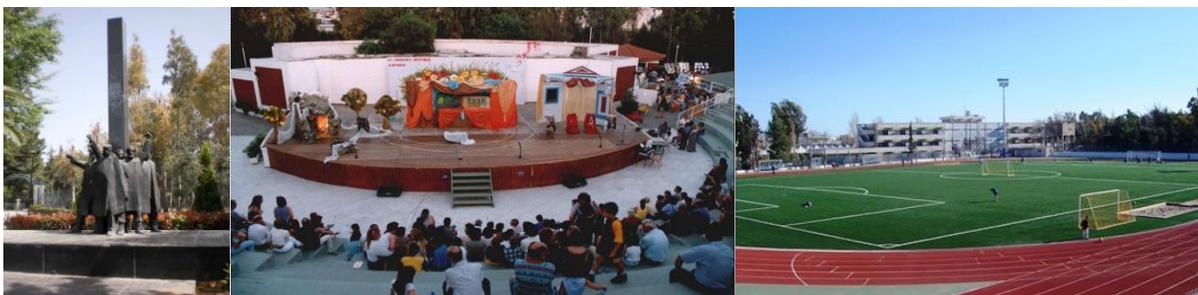
**Ιδιωτικά συμφέροντα εξυπηρετήθηκαν στην περίπτωση του Πεδίου του Άρεως (παραχώρηση δυτικής πλευράς για την ανέγερση κοσμικού κέντρου) καθώς και του κήπου του Αρχαιολογικού μουσείου. Τέλος, για την κατασκευή υπαίθριων θεάτρων αποψιλώθηκε τμήμα τόσο του Πεδίου του Άρεως όσο και του Εθνικού κήπου.

Το **άλσος Αιγάλεω** είναι ένα παράδειγμα αστικού χώρου πρασίνου, του οποίου η λειτουργία δεν είχε καθοριστεί εξ αρχής ως τέτοια. Από το 1976 και μετά φιλοξενεί τις εγκαταστάσεις του *‘Ελληνικού Πυρτιδοποιείου’*, ή αλλιώς Μπαρουτάδικου, του οποίου η λειτουργία ολοκληρώνεται το 1870, μετά από κινητοποιήσεις των κατοίκων της περιοχής. Ο χώρος δεντροφυτεύεται και ακολουθεί η ανέγερση σχολικών κτιρίων και παιδικής χαράς, ενώ αργότερα το βόρειο τμήμα του παραχωρείται για την στέγαση παραρτήματος του ΤΕΙ Αθήνας.

Μετά τα έργα ανάπλασης που πραγματοποιήθηκαν το 2007 για την βελτίωση της προσβασιμότητας των οδών και την ποιότητα διάφορων κοινόχρηστων χώρων, μεγάλο τμήμα του χώρου παρουσιάζει την εικόνα ενός σύγχρονου πάρκου αναψυχής. Εκεί βρίσκονται χώροι εστίασης, υπαίθριο δημοτικό θέατρο και δύο χώροι αθλητικών εγκαταστάσεων που περιλαμβάνουν γήπεδα και κλειστό γυμναστήριο. Διάσπαρτα γλυπτά που αναδεικνύουν τα αποκεκαλυμμένα ίχνη της Ιεράς οδού, το μνημείο εθνικής αντίστασης στη νότια είσοδο σε συνδυασμό με το υπαίθριο θέατρο ενισχύουν τον πολιτιστική ταυτότητα του πάρκου. Ακόμα και το φουγάρο του εργοστασίου, ο μοναδικός συνδετικός κρίκος της παλιάς και σύγχρονης ιστορίας του χώρου, αποτελεί ιστορικό μνημείο βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Για την ενίσχυση της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής φυσιολογίας του χώρου, την αύξηση της επισκεψιμότητας αλλά και την ευαισθητοποίηση των επισκεπτών, ο δήμος διοργανώνει ποικίλες δραστηριότητες, όπως ανθοκομική έκθεση και έκθεση βιβλίου. Ωστόσο, η βιωσιμότητα του χώρου απειλείται από την εγκαταλελειμμένη και αδιαμόρφωτη έκταση των 100 στρεμμάτων του βορείου τμήματος. Την εικόνα της εγκατάλειψης συμπληρώνουν το δημοτικό φυτώριο και η τεχνητή λίμνη που δεν συντηρούνται επαρκώς. Το άλσος συνορεύει με ποικίλες εκπαιδευτικές και πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις που αν και διακόπτουν την συνέχεια του τοπίου, είναι συμβατές με τη χρήση του πρασίνου και εξασφαλίζουν έναν καθημερινό αριθμό επισκεπτών.

Εικ.5.37. Το κολάζ των δραστηριοτήτων στο άλσος Αιγάλεω.

Εικ.5.38 (από αριστερά προς τα δεξιά). Το μνημείο της Εθνικής Αντίστασης, φιλοτεχνημένο από τον Σ. Αλεξίου στην νότια είσοδο του άλσους.

Εικ.5.39 και 5.40. Πολιτιστικές και αθλητικές δραστηριότητες στο άλσος Αιγάλεω: το δημοτικό υπαίθριο θέατρο 'Αλέξης Μινωτής' και το γήπεδο ποδοσφαίρου του Δημοτικού Κέντρου Πολιτισμού και Αθλητισμού, αντίστοιχα.

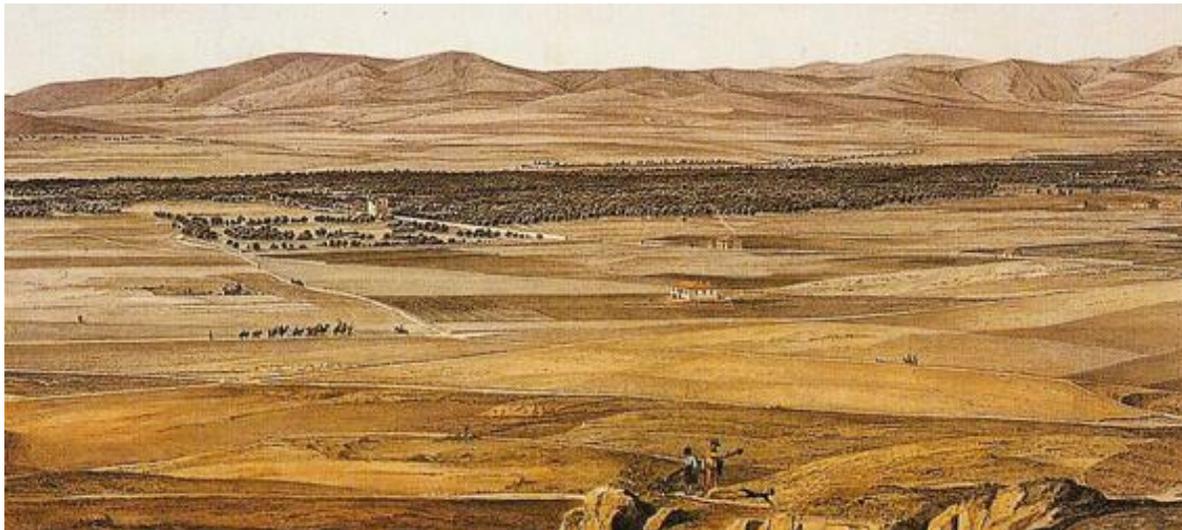
Η δημιουργία μητροπολιτικών πάρκων

Μετά την καταστροφή της Πάρνηθας και άλλων μικρότερων χώρων πρασίνου είναι αυτονόητη η σημασία της δημιουργίας μεγάλων πνευμόνων πρασίνου στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας – Πειραιά. Όμως, η αξιοποίηση αυτής της δυνατότητας δεν είναι ένα τεχνοκρατικό διακύβευμα. Είναι πρώτιστα, ένα κοινωνικό και πολιτικό διακύβευμα. Όπως ήδη αναφέραμε στην εισαγωγή, το πρόγραμμα 'Αττική SOS' προβλέπει μεγάλες παρεμβάσεις εντός του αστικού ιστού με σκοπό τη δημιουργία μητροπολιτικών ζωνών πρασίνου. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται η ανάπλαση του Ελαιώνα, το αεροδρόμιο του Ελληνικού και το μητροπολιτικό πάρκο στο Γουδή προτάσεις εκ των οποίων οι δύο πρώτες δεν έχουν υλοποιηθεί. Υλοποιημένα παραδείγματα αποτελούν το πάρκο Αντώνης Τρίτσης και το Σελεπίτσαρι. Ακόμη, το πρόγραμμα ενοποίησης των χώρων πρασίνου και των πολιτιστικών λειτουργιών προβλέπει την σύνδεση του Πολιτιστικού Πάρκου με σημαντικούς πνεύμονες πρασίνου όπως το Πεδίον του Άρεως, το Αττικό Άλσος και τα Τουρκοβούνια, το Άλσος Συγγρού και ενσωμάτωση και του χώρου του στρατοπέδου Γουδή. Σήμερα η νεοφιλελεύθερη διαχείριση έχει αποδείξει ότι απλά αδιαφορεί στη δημιουργία μητροπολιτικών πάρκων. Και όταν τα «δημιουργεί» κάτω από τη λαϊκή πίεση, τα εμπορευματοποιεί (Αττικόν Άλσος, Άλσος Πεδίον Άρεως κ.α.) ή τα «αφήνει» στις ορέξεις διαπλεκόμενων συμφερόντων (π.χ. Γουδή).

Ο ελαιώνας στην αρχαιότητα ήταν μια ελαιόφυτη κοιλάδα που εκτεινόταν από τους πρόποδες της Πάρνηθας, της Πεντέλης και του Υμηττού και έφτανε μέχρι το Δαφνί, τον Πειραιά και το Φάληρο ακολουθώντας παράλληλη πορεία με τον Κηφισό, το σημαντικότερο από την αρχαιότητα ποτάμι της Αττικής. Σήμερα, με βάση το τελευταίο σχέδιο (Π.Δ. '95/ υπουργός ΠΕΧΩΔΕ κ. Κώστας Λαλιώτης) στον Ελαιώνα έπρεπε να υπάρχει πνεύμονας πρασίνου που θα κάλυπτε μια έκταση περίπου 3.500 στρεμμάτων. Πρόκειται για ένα «πράσινο όραμα» που έμεινε στα χαρτιά και το μεγαλύτερο μέρος του λειτουργεί ως αλάνα απόρριψης αποβλήτων από τις μάντρες, τις αποθήκες, τα αμαξοστάσια και τα πρακτορεία μεταφορών που είναι διάσπαρτα σε όλη την περιοχή. Για αρκετούς οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας αποτέλεσαν την «χαμένη ευκαιρία» αφού, χωρίς την κατασκευή καμίας ολυμπιακής εγκατάστασης δεν προχώρησε η κατεδάφιση παλαιών κτιρίων και η ανάπλαση.* Σήμερα, στην περιοχή επικρατεί οικοδομική αναρχία και η έλλειψη κάθε ζωτικού χώρου. Με το Π.Δ. του 1995 προτείνεται συνεχής ροή χώρων πρασίνου σε ολόκληρη την περιοχή και στους 5 δήμους όπου ανήκει διοικητικά ο Ελαιώνας. Χώροι πρασίνου προτείνονται επίσης κατά μήκος των μεγάλων αξόνων, στα σημεία επαφής της περιοχής με πυρήνες κατοικίας. Σύμφωνα με το σχέδιο εάν υπολόγιζε κανείς πράσινο και ελεύθερους χώρους μαζί, τότε θα υπήρχε μια ελεύθερη έκταση 6.000 στρεμμάτων στην καρδιά του Λεκανοπεδίου.**

*<http://elaionas.files.wordpress.com/2009/02/tekmiriosi-geniki.pdf>, πρόσβαση στις 19/6/2012

**δημοσίευση του Μποφίλια Αλ., *Ανάδειξη του ιστορικού Ελαιώνα των Αθηνών*, σελ86-87, <http://www.unfollow.gr.com>, πρόσβαση στις 19/6/2012

Εικ.5.41. Ferdinand Stademann, άποψη της δυτικής Αθήνας από το λόφο των Νυμφών, 1853.

Αντίστοιχο όραμα με αυτό για τον Ελαιώνα αποτελεί η δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου του πρώην Διεθνούς Αεροδρομίου Ελληνικού έκτασης 5.300 στρεμμάτων. Όταν ανακοινώθηκε η κατασκευή και λειτουργία του αεροδρομίου στα Σπάτα, πρωτοεμφανίστηκε και η πρόθεση για τη δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου πρασίνου στο Ελληνικό με τον νόμο 2338/1995. Το 1996 ξεκινάει ερευνητικό πρόγραμμα του Ε.Μ.Π. που όμως καταλήγει άδοξα αφού από το '97 εμφανίζονται προθέσεις κατασκευής ολυμπιακών εγκαταστάσεων. Το 2001 που άρχισε να λειτουργεί το νέο αεροδρόμιο στα Σπάτα ο τότε πρωθυπουργός δήλωνε ότι: **‘το παλιό αεροδρόμιο θα γίνει το μεγαλύτερο μητροπολιτικό πάρκο της Ευρώπης’**. Ωστόσο, τον Δεκέμβρη του 2003 προκηρύσσεται από το ΥΠΕΧΩΔΕ διεθνής διαγωνισμός ιδεών για την πολεοδομική ανάπτυξη του Ελληνικού, ο οποίος περιελάμβανε εκτός των άλλων και επιχειρηματικές δραστηριότητες με μικτές χρήσεις, οικιστική αξιοποίηση, εστιατόρια, αναψυκτήρια κ.τ.λ. Το 2007 ο Γ. Σουφλιάς παρουσιάζει πρόταση που ουσιαστικά ήταν συνέχεια του διαγωνισμού για το Ελληνικό που είχε γίνει επί κυβέρνησης Σημίτη, σύμφωνα με την οποία 1.700 στρέμματα θα καλύπτονταν από κτίρια μετόν και ασφάλτο. Οι τέσσερις δήμοι της περιοχής (Αλίμου-Ελληνικού-Αργυρούπολης-Γλυφάδας) συντονίζουν τις ενέργειές τους και οργανώνουν δράσεις με την στήριξη της Νομαρχίας Αθηνών την συμμετοχή του Γεωπονικού Πανεπιστημίου, επιστημονικών φορέων, οικολογικών οργανώσεων. Υπό την πίεση των παραπάνω η Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Αττικής (ΤΕΔΚΝΑ) αναθέτει το 2009 στο Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του ΕΜΠ, την εκπόνηση Ερευνητικού Προγράμματος με θέμα: *Βασικές αρχές σχεδιασμού Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου στο πρώην αεροδρόμιο του Ελληνικού*. Η μελέτη του ΕΜΠ τεκμηριώνει τους λόγους για τους οποίους το πάρκο είναι αναγκαίο, εφικτό και φθινό. Υποδεικνύει επίσης μια βασική στρατηγική βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων φάσεων για τη δημιουργία ενός πάρκου πρασίνου άθλησης και πολιτισμού παναθηναϊκής εμβέλειας.

Παρά τις κομματικές δηλώσεις που γίνονται κατά καιρούς και τα εκατομμύρια που δαπανούνται για τις μελέτες, το Ελληνικό όχι μόνο μητροπολιτική ζώνη πρασίνου δεν είναι αλλά παρουσιάζει εικόνα εγκατάλειψης. Επίσης, τα τελευταία 5 χρόνια ο παράκτιος χώρος κατατμήθηκε σε δεκάδες τμήματα με θεσμικές εκχωρήσεις κυρίως μακράς διάρκειας και αδικαιολόγητες νέες περιφράξεις (μήκους 56 χλμ), που τεμαχίζουν τον χώρο και εμποδίζουν την κίνηση (π.χ. στο εμπορικό κέντρο στην Μαρίνα Αγίου Κοσμά). Ενώ το 2009 η τότε κυβέρνηση τονίζει την αναγκαιότητα προστασίας του χώρου του ελληνικού, λίγους μήνες αργότερα διαπραγματεύεται την εκποίηση της δημόσιας έκτασης σε επενδυτική εταιρία εμιράτου του περσικού κόλπου. Η «δουλειά» συμφωνείται στο περιθώριο της συνόδου του ΟΗΕ το Σεπτέμβριο του 2010 στη Νέα Υόρκη.

Ενώ οι εργασίες για το μητροπολιτικό πάρκο στο ελληνικό που ολοένα σχεδιάζεται συνεχίζονται εν κρυπτώ, από την άλλη μεριά η τοπική αυτοδιοίκηση των όμορων δήμων αντιδρά, η τοπική κοινωνία

Εικ.5.42. Αεροφωτογραφία του χώρου του Ελληνικού, όπως είναι σήμερα.

ενεργοποιείται, η Παναττική υποστήριξη διευρύνεται. Ένα ευρύτερο κίνημα μητροπολιτικής αντίστασης αναπτύσσεται. Η 'Επιτροπή Αγώνα' που δημιουργήθηκε πρόσφατα υποστηρίζεται από 71 συνολικά φορείς, εκ των οποίων 36 δημοτικά σχήματα, καθώς και από εκατοντάδες μέλη 6 Δικτύων.

Όσον αφορά το μητροπολιτικό πάρκο στο Γουδή, ο χώρος εκτείνεται νοτιοανατολικά της Λ. Μεσογείων και εκατέρωθεν της Λ. Κατεχάκη ως τις παρυφές του Υμηττού. Σήμερα υπάρχει μία έκταση συνολικού μεγέθους 4.500 στρεμμάτων περίπου, εντός της οποίας κυριαρχούν αδόμητοι και εν πολλοίς φυσικοί χώροι. Βασική αιτία είναι ότι στην ευρύτερη περιοχή, από το 1909, είχε αναπτυχθεί η 'Στρατιωτική Πόλις Γουδή'. Τη σημασία του χώρου εντείνει το γεγονός ότι το Γουδή είναι ο τόπος συνάντησης δύο σημαντικών στοιχείων της τοπιογραφίας της Αθήνας, του Υμηττού και του Ιλισού. **Η έκταση βρίσκεται σε ένα πολυσύνθετο καθεστώς ιδιοκτησίας και χρήσεων.** Στα 2.500 περίπου από τα 4.000 στρέμματα, έχουν εγκατασταθεί μία σειρά από σημαντικές δραστηριότητες (όπως νοσοκομεία, υπουργεία, το Πολυτεχνείο, ερευνητικά κέντρα κ.ά.), κατά κανόνα ευκαιριακά. Αν και στην ουσία πρόκειται για έναν κατακερματισμένο χώρο το όνειρο για την δημιουργία ενός ενιαίου μεγάλου πάρκου έρχεται συνεχώς στο προσκήνιο. Από το 1977, όταν ψηφίζεται ο νόμος για την παραχώρησή του στους δήμους Αθηναίων - Ζωγράφου, και κυρίως μετά το 1985, οπότε ο χώρος καθορίζεται για πρώτη φορά ως 'μητροπολιτικός πόλος πρασίνου και αναψυχής', μελέτες και προτάσεις για την ανάδειξη του πάρκου στο Γουδή έρχονται στο προσκήνιο και εξαφανίζονται. Το 1994 για πρώτη φορά ο τότε υπουργός ΠΕΧΩΔΕ, κ. Κώστας Λαλιώτης προτείνει η μεγάλη έκταση στο Γουδή να μετατραπεί σε Πάρκο. Τελικά, τον Ιούνιο του 2010 το Πάρκο θεσμοθετείται, στο πλαίσιο του προεδρικού διατάγματος για την προστασία του Υμηττού, στο οποίο προβλέπεται και η εκπόνηση σχεδίου που θα εξειδικεύει τον σχεδιασμό του.

Σήμερα το Γουδή είναι ένας πολυχώρος, εμπορικών και ψυχαγωγικών χρήσεων που προσφέρεται για ξεκούραση και αναψυχή, διοργάνωση υπαίθριων εκδηλώσεων, αθλητισμό, ενώ αποτελεί προορισμό και για τα παιδιά. Επίσης, στον εσωτερικό χώρο του πάρκου υπάρχει ανοικτό υπόστεγο με σκέπαστρο και πλακόστρωτο δάπεδο για εκδηλώσεις και υπαίθριες εκθέσεις, καθώς και το θέατρο Badminton. Ωστόσο, αρκετά και μάλλον αναμενόμενα είναι τα προβλήματα του χώρου στο Γουδή και καθιστούν αναγκαία την άμεση θεσμοθέτηση με νόμο του Μητροπολιτικού Πάρκου και τη δημιουργία ενός οργανισμού διαχείρισης, στον οποίον θα ενσωματωθούν λειτουργικά όλες οι εκτάσεις του πυρήνα, ανεξαρτήτως του ιδιοκτήτη.

Εικ.5.43. Το πάρκο στο Γουδή σήμερα. Χαρακτηριστικές πινακίδες απαγορεύουν την είσοδο ποδηλάτων και το παιχνίδι στα παιδιά.

Με μία σύντομη περιγραφή θα παρατεθούν παρακάτω τα παραδείγματα μητροπολιτικών πάρκων στην Αθήνα που υπάρχουν και λειτουργούν.

Μητροπολιτικός πόλος έλξης είναι η περιοχή των Τουρκοβουνίων, η υψηλότερη λοφοσειρά στο κέντρο του Λεκανοπεδίου της Αττικής, η οποία το χωρίζει σε δύο τμήματα ανατολικό και δυτικό. Τα Τουρκοβούνια αποτελούν το φυσικό όριο μεταξύ των δήμων Γαλασίου, Φιλοθέης και Ψυχικού ενώ το νότιο τμήμα τους ανήκει στο δήμο Αθηναίων (συνοικισμός Παπανδρέου εκτάσεως 300 στρεμμάτων).* Σήμερα στη περιοχή βρίσκεται το Αττικό άλσος, το Κέντρο Νεότητας του Γαλασίου καθώς και δύο μοναστήρια. Παλαιότερα, η εικόνα που παρουσίαζε ήταν απογοητευτική, αφού υπήρχαν σπασμένα παγκάκια και φώτα, 'κακοποιημένοι' χώροι αθλητισμού και λιγοστό, κατεστραμμένο πράσινο. Η σημερινή του όψη είναι αποτέλεσμα της ανάπλασης που ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2008 με πρωτοβουλία της Υπερνομαρχίας Αθηνών-Πειραιώς, εντάχθηκε στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και στοίχισε περίπου 9 εκατ. ευρώ. Στο εν λόγω έργο περιλαμβάνονταν η ανακαίνιση και η αναβάθμιση των αθλητικών χώρων και εγκαταστάσεων. Ακόμη, αναμορφώθηκε το δίκτυο μονοπατιών, δημιουργήθηκαν νέες παιδικές χαρές και χαράχτηκαν ειδικές διαδρομές για τζόκινγκ. Παράλληλα φυτεύτηκαν 1.165 νέα δένδρα και 1.277 ποώδη και θαμνώδη φυτά, διαμορφώθηκε βοτανικός περίπατος και προχώρησε η κατασκευή ενός μικρού μετεωρολογικού σταθμού για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Ανακαινίστηκε και εκσυγχρονίστηκε το υπαίθριο θέατρο του Αττικού Άλσους. Τέλος, ελήφθη ειδική μέριμνα για την εξυπηρέτηση των ατόμων με ειδικές ανάγκες και ειδικά εκείνων με κινητικά προβλήματα.

Το δάσος του Κτήματος Συγγρού βρίσκεται εντός του αστικού ιστού των δήμων Κηφισιάς και Αμαρουσίου και καταλαμβάνει 950 στρέμματα καλυμμένα κυρίως από πεύκα. Στο δάσος υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις πευκοδάσους, μικρά ελατάκια, και αμυγδαλιές, αλλά και καλλιεργήσιμα φυτά (πχ. αμπέλια). Αποτελεί κληροδότημα της Ιφιγένειας Συγγρού προς την τότε Γεωργική Εταιρεία Αθηνών (1926). Το κτήμα οριοθετείται και υπάρχουν χαραγμένα μονοπάτια τα οποία ενδείκνυνται για περιπάτους ή ποδηλατάδες.** Τα επίπεδα καθαριότητας και συντήρησης είναι πολύ καλά, παρόλα αυτά λίγοι γνωρίζουν και ακόμα λιγότεροι επισκέπτονται.

*Wikipedia, ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια

**Ο.π.

Εικ.5.44. Το αττικό άλσος Γαλασίου.

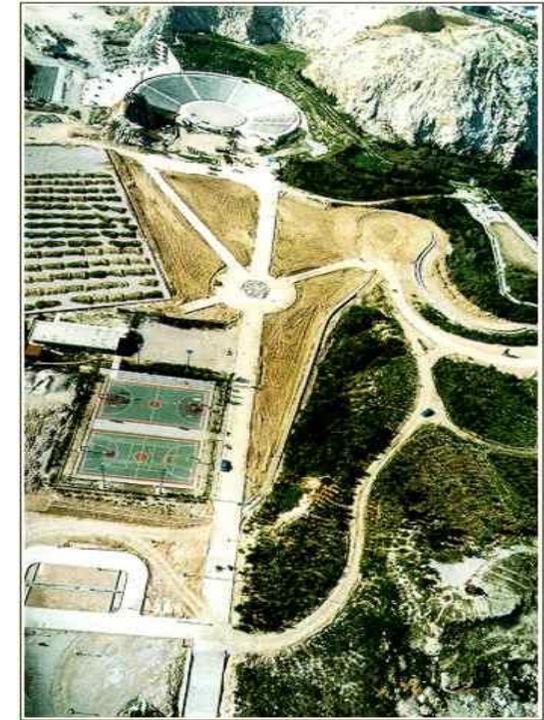

Εικ.5.45 και 5.46. Το κτήμα Συγγρού, Κηφισιά

Από τα ελάχιστα υλοποιημένα παραδείγματα πάρκων στον Ελλαδικό χώρο είναι και το πάρκο στο λόφο Σελεπίτσαρι του Κερατσινίου που δημιουργήθηκε από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και την Ευρωπαϊκή Ένωση σε συνεργασία με τους Δήμους Νίκαιας και Κερατσινίου στα παλιά λατομεία. Δημιουργήθηκε το 1996 με απόφαση του ΥΠΕΧΩΔΕ ενώ επί εποχής Ολυμπιακών αγώνων προστέθηκαν οι εγκαταστάσεις του Πανελληνίου Κέντρου άρσης βαρών. Σήμερα, το πολιτιστικό πάρκο Σελεπίτσαρι, παρά την αλλοίωση χαρακτήρα που παρουσιάζει και οφείλεται στο Ολυμπιακό έργο, αποτελεί μία όαση ζωής για τον ευρύτερο Πειραιά, έναν πόλο τέχνης, αναψυχής και αθλητισμού μια ανάσα πρασίνου σε μια περιοχή βαθιά τραυματισμένη από εξορύξεις. Η ανάπλαση και είχε συνολικό προϋπολογισμό 2,5 δις εκατ. Δρχ. και αποσκοπούσε στην πλήρης αναμόρφωση του σημερινού τοπίου με πράσινο, που πλαισιώνει αρμονικά ένα πλήθος από δραστηριότητες για όλες τις ηλικίες.

Ο μεγαλύτερο οργανωμένος πνεύμονας πρασίνου στον αστικό ιστό της Αθήνας είναι το Πάρκο Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης 'Αντώνη Τρίτση', έκτασης περίπου 1.200 στρεμμάτων την στιγμή που ο Εθνικός Κήπος, στο κέντρο της Αθήνας είναι μόλις 158 στρέμματα. Το πάρκο βρίσκεται στο δυτικό τμήμα της Αθήνας, εντός των διοικητικών ορίων του Δήμου Ίλιου και συνορεύει με τους δήμους Αγ. Αναργύρων και Καματερού. Το υγρό στοιχείο κυριαρχεί στο Πάρκο, με τη μορφή έξι τεχνητών λιμνών, τεχνητού καναλιού, που εξασφαλίζει τη ροή του νερού μεταξύ των λιμνών και την ανακύκλωσή του. Η πλούσια χλωρίδα και πανίδα του πάρκου, το καθιστούν έναν πραγματικά σπάνιο θησαυρό φυσικού κάλλους και μάλιστα μέσα στον οικιστικό ιστό με στοιχεία μοναδικά, τόσο για τη δυτική Αθήνα, όσο και για ολόκληρη την Αττική. Ανάμεσα στις πολλές δραστηριότητες και εγκαταστάσεις που περιλαμβάνει είναι: πεζοπορία, ποδηλασία, παιδική χαρά, δημοτικό γυμναστήριο, κέντρο Ιππασίας και αναψυκτήριο, εστιατόριο, θεματική διαδρομή γλυπτικής, περιβαλλοντική εκπαίδευση, σώμα ελλήνων προσκόπων, εκκλησίες, υπαίθρια θέατρα, βιβλιοθήκη, αθλητικό κέντρο. Όσον αφορά την σημερινή κατάσταση του πάρκου, το λυπηρό είναι ότι παρουσιάζει οικονομικά προβλήματα και ζητήματα διαχείρισης, παρ'όλα αυτά επιβιώνει από τις προσπάθειες εθελοντών και επιστημόνων. Σε καμία περίπτωση όμως δεν παύει να αποτελεί ένα κατά τ' άλλα όμορφο πάρκο.

Ολοκληρώνοντας, ένα από τα μεγαλύτερα και πιο κεντρικό άλσος της Αθήνας είναι το πεδίο του Άρεως, στο οποίο έχει ήδη γίνει εκτενής αναφορά.

Εικ.5.47. Αεροφωτογραφία του πάρκου Σελεπίτσαρι στο Κερατσίνι.

Εικ.5.48 Το πάρκο Τρίτση, μία από τις έξι τεχνητές λίμνες.

..... πάρκο Τρίτση

Επίλογος

Σταδιακά, και σε διεθνές επίπεδο, ο αστικός σχεδιασμός στρέφεται στην ενσωμάτωση των φυσικών μηχανισμών στην πόλη και επιδιώκει μια συνολική θεώρηση και διαχείριση του χώρου. Ο στόχος είναι η δημιουργία 'ζωντανών' οικοσυστημάτων που θα παρέχουν όλα τα οφέλη του πρασίνου στους κατοίκους των πόλεων.

Ωστόσο, στο σύγχρονο μητροπολιτικό συγκρότημα της Αθήνας, ο ρόλος των αστικών χώρων πρασίνου είναι αρκετά υποβαθμισμένος. Η εγκατάλειψη, η ανεπαρκής συντήρηση, η κακή διαχείριση από τους δημόσιους φορείς, από την τοπική αυτοδιοίκηση ή την κεντρική διοίκηση, δείχνουν ότι δεν αντιμετωπίζονται ως συστατικά στοιχεία διαμόρφωσης της ποιότητας ζωής στην πόλη. Ο αποσπασματικός ή τμηματικός σχεδιασμός τους δεν ευνοεί την ανάπτυξη ενός ενιαίου δικτύου πράσινων χώρων, ενώ ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει διάθεση για ενοποίηση κεντρικών χώρων πρασίνου, δεν υπάρχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για την υλοποίησή της. Δεν είναι λίγες οι φορές που η ενότητα ενός άλσους ή πάρκου απειλείται από ομάδες ιδιωτικών συμφερόντων ή εκτεταμένες χρήσεις ιδιωτικής αναψυχής και οργανωμένου αθλητισμού (π.χ. αθλητικές εγκαταστάσεις Ολυμπιακών Αγώνων).

Τελικά ένας χώρος πρασίνου για να χαρακτηριστεί βιώσιμος δεν αρκεί να εξασφαλίσει την προστασία του από την κίνηση των οχημάτων και την φασαρία της πόλης και ένα ικανό ποσοστό φυτοκάλυψης. **Είναι απαραίτητο να αποτελεί μια περιβαλλοντική ενότητα, συνδεδεμένη με άλλες, που θα συμπεριλαμβάνει την δημόσια ζωή και θα παρέχει τη δυνατότητα χρήσης και οικειοποίησης από τον κάτοικο.** Πρέπει να λειτουργεί και ως κοινωνικός χώρος που θα εισάγει το πράσινο στις καθημερινές δραστηριότητες των αστών.

Πηγές εικόνων – πινάκων

Όπου δεν αναφέρεται η πηγή, η εικόνα προέρχεται από το προσωπικό αρχείο των συγγραφέων

Εικόνες:

- 1.1. <http://www.hok.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.2. <http://www.absoluteastronomy.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.3. <http://anglaagan.wordpress.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.4. <http://www.nyhabitat.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.5. <http://www.123rf.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.6. <http://cruises.about.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.7. <http://www.brent.gov.uk>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.8. <http://densityatlas.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 1.9. Berlin schafft Frei-Räume, Projekte 1995–2003 σελίδα 24
- 1.10. Ό.π.
- 1.11. Ό.π.
- 1.12. Berlin schafft Frei-Räume, Projekte 1995–2003 σελίδα 64
- 1.13. Ό.π.
- 1.14. Ό.π.
- 1.15. Google Earth
- 1.16. Ό.π.

- 2.2. Google Earth
- 2.3. Εθνική βιβλιοθήκη της Γαλλίας
- 2.4. <http://fthats.wordpress.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.5. Ό.π.
- 2.6. <http://chcc.arts.gla.ac.uk/urbanisation>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.7. <http://en.wikisource.org>, *A history of greenspace and parks*, άρθρο του Thorpe D., 2006, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.8. Ό.π.
- 2.9. άρθρο του Thorpe D., *A history of greenspace and parks*, 2006, δημοσιευμένο στην ηλεκτρονική σελίδα του ίδιου: <http://www.davidthorpe.info>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.10. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.11. <http://www.centralparknyc.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.12. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.13. <http://www.city-data.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.14. <http://eu.art.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.15. <http://en.wikipedia.org>, πρόσβαση στις 4/6/2012
- 2.16. <http://www.wikimedia.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.17. άρθρο του Ragusea A., *Boston 1850-1900: 'A city so Grand'*, 16/8/2010 στην ηλεκτρονική σελίδα <http://radioboston.wbur.org/2010/08/16/city-so-grand>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.18. <http://www.superstock.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.19. <http://www.library.cornell.edu>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.20. Ό.π.
- 2.21. Ό.π.

- 2.22. άρθρο του Nordback K., *The 50-Year Anniversary of 'Death and Life of Great American Cities'*, ηλεκτρονική εφημερίδα 'The blue line', <http://www.boulderblueline.org/2011/10/16/the-50-year-anniversary-of-death-and-life-of-great-american-cities/>, πρόσβαση στις 31/5/2012
- 2.23. <http://www.britannica.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.24. <http://www.francisfrith.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.25. BBC, <http://www.bbc.co.uk>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.26. <http://cashewnut.me.uk>, πρόσβαση στις 27/4/2012, (επεξεργασία δική μας)
- 2.27. Spiro Kostof, *The city shaped*, London 1991, σελίδα 77
- 2.29. <http://www.museumofthecity.org/exhibit/cities-futures-past>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.30. <http://www.lia.tu-berlin.de>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.31. <http://www.springerarchitektur.at>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.32. Antony Al., *Britain's New towns: garden cities to sustainable communities*, New York 2009, σελίδα 28
- 2.33. <http://londongreenbeltcouncil.org.uk>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.34. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.35. Merlin P., *New Towns: Regional Planning and Development*, London 1971, σελίδα 62
- 2.36. <http://www.frankfurt-greencity.de>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.37. Ο.π.
- 2.38. <http://www.aktivurlaub-rhein-main.de>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.39. <http://www.faz.net>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.40. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.41. <http://www.greenstructureplanning.eu>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.42. <http://www.urban-landscape.net>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.43. εφημερίδα 'The Guardian', 'Planning law changes: the crux is defining 'sustainable development'', forum του Damian Carrington
- 2.44. <http://www.re-moto.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.45. Google Earth, (επεξεργασία δική μας)
- 2.46. <http://archiveofaffinities.tumblr.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.47. <http://cdn.c.photoshelter.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.48. Reed P., *Groundswell: constructing the contemporary landscape*, New York 2005, σελίδα 126
- 2.49. Ο.π., σελίδα 125
- 2.50. Ο.π.
- 2.51. Latz and partners architects, <http://www.latzundpartner.de/projects/detail/17> πρόσβαση στις 27/5/2012
- 2.52. Ο.π.
- 2.53. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.54. <http://ecologicalurbanliving.blogspot.com>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.55. <http://www.a-paris.net>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.56. <http://www.thehighline.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.57. Ο.π.
- 2.58. Ο.π.
- 2.59. <http://www.frankfurt-fuer-kinder.de>, πρόσβαση στις 29/4/2012
- 2.60. <http://www.lifepr.de>, πρόσβαση στις 29/4/2012
- 2.61. ηλεκτρονική σελίδα γερμανικών βραβείων αρχιτεκτονικής τοπίου, <http://www.deutscher-landschaftsarchitektur-preis.de>, πρόσβαση στις 29/4/2012 (η πρώτη φωτογραφία) και ηλεκτρονική σελίδα του δήμου της Φραγκφούρτης <http://www.fr-online.de>, πρόσβαση στις 29/4/2012 (οι υπόλοιπες)
- 2.62. <http://www.deutscher-landschaftsarchitektur-preis.de>, πρόσβαση στις 29/4/2012
- 2.63. Google Earth
- 2.64. <http://www.bustler.net>, πρόσβαση στις 29/4/2012

- 2.65. <http://www.daily-korean-stuff.com>, πρόσβαση στις 30/4/2012
- 2.66. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 30/4/2012
- 2.67. <http://www.plataformaurbana.cl>, πρόσβαση στις 30/4/2012
- 2.68. <http://albanianpyramids.wordpress.com>, πρόσβαση στις 30/4/2012
- 2.69. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 30/4/2012
- 2.70. Bernard Tschumi Architects, <http://www.tschumi.com>, πρόσβαση στις 28/5/2012
- 2.71. <http://www.moma.org>, πρόσβαση στις 28/5/2012
- 2.72. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 28/5/2012
- 2.73. <http://www.nyc.gov/html/dcp/pdf/fkl/dmp.pdf>, πρόσβαση στις 28/5/2012
- 2.74. Ό.π.
- 2.75. Ό.π. (μετάφραση δική μας)
- 2.76. αρχιτεκτονική ομάδα West 8, <http://www.west8.nl>, πρόσβαση στις 2/5/2012
- 2.77. Ό.π.
- 2.78. <http://www.publicspace.org>, πρόσβαση στις 2/5/2012
- 2.79. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 2/5/2012
- 2.80. <http://www.detail.de>, πρόσβαση στις 2/5/2012
- 2.81. αρχείο Ι.Α Τσαλικίδη, <http://www.greekarchitects.gr>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.82. Ανανιάδου - Τζημπούλου, Καρτέρης, 2008, <http://www.greekarchitects.gr>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.83. Kent University, τομέας αστικού σχεδιασμού, <http://www.cudc.kent.edu>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.84. άρθρο της Γιαννάκη Σ. με τίτλο *Αμβούργο: Πώς ένα δίκτυο πρασίνου προστατεύει την αστική βιοποικιλότητα*, 6/11/2008, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 2.85. <http://www.hamburg.de>, πρόσβαση στις 27/4/2012
- 3.1. <http://www.attiko-prasino.gr/Default.aspx?tabid=1112&language=el-GR>, πρόσβαση στις 17/6/2012
- 3.2. Stream Corridor restoration: Principles, Processes, and Practices (FISRWG, 1998)
- 3.3. <http://asteri2008.pblogs.gr/2011/04/prwtomagia-sto-arhaiologiko-parko-ths-akadhmia-platwnos.html>, πρόσβαση στις 17/6/2012
- 3.4. <http://leisurespecial.com/2010/09/supposedly-the-perfect-day-to-go-to-the-park/>, πρόσβαση στις 17/6/2012
- 3.5. κείμενο των Τζώρτζη Τζ, και Σαρίκου Σ. *Ενοποίηση και σχεδιασμός μικρών αστικών χώρων με βιοκλιματικές συνθήκες*, www.eng.auth.gr/IHT/Proc8th/099.doc, πρόσβαση στις 13/5/2012
- 4.1. <http://ecolarissa.blogspot.com/2010/05/blog-post.html>, πρόσβαση στις 15/5/2012
- 4.2. <http://elladitsamas.blogspot.gr>, πρόσβαση στις 15/5/2012
- 4.3. http://en.wikipedia.org/wiki/File:Nested_sustainability-v2.gif, πρόσβαση στις 15/5/2012
- 5.1. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, <http://www.eie.gr>, πρόσβαση στις 8/5/2012
- 5.2. <http://www.lifo.gr>, πρόσβαση στις 8/5/2012
- 5.3. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 8/5/2012
- 5.4. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, <http://www.eie.gr>, πρόσβαση στις 8/5/2012
- 5.5. Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, σελίδα 273
- 5.6. σημειώσεις από το μάθημα 'Ειδικό Περιβάλλοντος' 7^{ου} εξαμήνου της Αρχιτεκτονικής σχολής του ΕΜΠ
- 5.7. <http://to-paliatzidiko.blogspot.com>, πρόσβαση στις 9/5/2012
- 5.8. Ό.π.
- 5.9. <http://www.panoramio.com>, πρόσβαση στις 10/5/2012
- 5.10. Ό.π.

- 5.11. <http://2.bp.blogspot.com>, πρόσβαση στις 10/5/2012
- 5.12. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 10/5/2012
- 5.13. <http://jan1448.blogspot.com>, πρόσβαση στις 10/5/2012
- 5.14. <http://www.flickr.com>, πρόσβαση στις 10/5/2012
- 5.15. <http://www.bing.com/maps/>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.16. Ό.π.
- 5.17. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, <http://www.namuseum.gr>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.18. <http://texnis-egkwmio.blogspot.com>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.19. <http://bill-files.blogspot.com/2012/01/3.html>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.20. <http://el.wikipedia.org>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.21. <http://www.easypedia.gr>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.22. <http://oitylo.com>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.23. <http://eistorias.wordpress.com>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.24. Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, σελίδα 279
- 5.25. <http://gerontakos.blogspot.com>, πρόσβαση στις 12/5/2012
- 5.26. Google Earth, (επεξεργασία δική μας)
- 5.27. <http://localathens.blogspot.com>, πρόσβαση στις 18/5/2012
- 5.28. Ό.π.
- 5.29. <http://www.qubo.gr/det25585-lsos-skopeytiriou-kaisarianis-kaisariani.php>, πρόσβαση στις 22/5/2012
- 5.30. <http://portal.kessariani.gr>, πρόσβαση στις 22/5/2012
- 5.31. <http://www.attiko-prasino.gr>, πρόσβαση στις 22/5/2012
- 5.32. Φιλοδασική Ένωση Αθηνών <http://www.philodassiki.org/el/aesthetic-forest/maps>, πρόσβαση στις 22/5/2012
- 5.33. Ό.π.
- 5.34. <http://www.attiko-prasino.gr>, πρόσβαση στις 22/5/2012
- 5.35. Ό.π.
- 5.36. Ό.π.
- 5.37. Google Earth, (επεξεργασία δική μας)
- 5.38. Πασσάς Ξ., *Η συνεισφορά του άλσους Αιγάλεω (Μπαρουτάδικο) στη βιώσιμη ανάπτυξη του Δήμου Αιγάλεω*, πτυχιακή μελέτη, Αθήνα 2010, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, σελίδα 123
- 5.39. Ό.π.
- 5.40. δήμος Αιγάλεω, <http://www.aigaleo.gr>, πρόσβαση στις 24/5/2012
- 5.41. <http://www.flickr.com/photos/24919704@N04/3869695855/>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.42. <http://www.alfavita.gr/artro.php?id=58945>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.43. <http://parkostogoudi.wordpress.com/>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.44. <http://www.econews.gr/2010/04/16/attiko-alsos-opened>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.45. http://floraattica.blogspot.gr/2010/02/blog-post_19.html, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.46. <http://elenaphotoblog.blogspot.gr/2008/11/blog-post.html>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.47. <http://www.minenv.gr>, πρόσβαση στις 19/6/2012
- 5.48. <http://hiliomatis.wordpress.com/πάρκο- τρίτσης>, πρόσβαση στις 19/6/2012

Πίνακες:

- 5.1. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, <http://www.minenv.gr/4/44/4401/440102/44010201/g4401020102.html>, πρόσβαση στις 7/5/2012
- 5.2. European Environmental Agency, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/forest-around-capitals-in-europe>, πρόσβαση στις 7/5/2012
- 5.3. <http://www.cityofathens.gr/katoikoi/kathariotita-periballon/prasino/xoroi-prasinov>, πρόσβαση στις 12/5/2012

Βιβλιογραφία

Βιβλία

Mandelker D. R., *Green belts and urban growth : English town and country planning in action*, Madison 1962, WI : The University of Winsconsin Press

Reed P., *Groundswell: constructing the contemporary landscape*, New York 2005, The Museum of Modern Art

Spiro Kostof, *The city assembled*, London 1992, Thames and Hudson Ltd

Spiro Kostof, *The city shaped*, London 1991, Thames and Hudson Ltd

Αγγελίδης Μ., *Χωροταξικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα 2000, εκδόσεις Συμμετρία

Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., *Υπαίθριοι χώροι στην πόλη : θέματα ανάλυσης και πολεοδομικής οργάνωσης αστικών ελεύθερων χώρων και πράσινου*, Αθήνα 1988, εκδόσεις Συμμετρία

Αραβαντινός Αθ., *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα 2007, εκδόσεις Συμμετρία

Γεράρδη Κ., Μαντούβαλου Μ., Μαυρίδου Μ, Πολύζος Γ., Σαρηγιάννης Γ., *Αναλυτική προσέγγιση του αστικού χώρου*, Αθήνα 2007, εκδόσεις ΕΜΠ

Γοσπονδίλη Ασ., Μπεριάτος Ηλ., *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα 2006, εκδόσεις Κριτική ΑΕ

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος, *Πράσινο βιβλίο για το αστικό περιβάλλον*, Βρυξέλες 1990, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

Καρβούνης Σ.– Γεωργάκελος Δ., *Διαχείριση του περιβάλλοντος – Επιχειρήσεις και Βιώσιμη ανάπτυξη*, 2003, εκδόσεις Σταμούλη

Καρύδης Δ., *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Αθήνα 2008, εκδόσεις Παπασωτηρίου

Μπελαβίλας, Ν., & Βαταβάλη, Φ., *Οδηγός για το περιβάλλον: Πράσινο & ελεύθεροι χώροι στην πόλη*, Αθήνα, 2009, WWF Ελλάς

Μοδινός Μ., Ευθυμιόπουλος Ηλ., *Η βιώσιμη πόλη*, Αθήνα 2000, εκδόσεις Στοχαστής

Μπίρης Κ., *Αι Αθήναι: Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα 1966, εκδόσεις Μέλισσα

ΣΑΔΑΣ, *10^ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, Η αρχιτεκτονική και η ελληνική πόλη στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα 2002, εκδόσεις ΤΕΕ

Σαρηγιάννης Γ., *Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη, Πολεοδομία, Μεταφορές*, Αθήνα 2000, εκδόσεις Συμμετρία

Στεφάνου Ιωσήφ, *Η φυσιογνωμία ενός τόπου: ο χαρακτήρας της ελληνικής πόλης τον 21^ο αιώνα*, Αθήνα 2001, εκδόσεις ΕΜΠ

Τσέτσης Σ., *Σχεδιασμός και διαχείριση του αστικού και περιαστικού πρασίνου της Αθήνας*, του συλλογικού τόμου με τίτλο *Ένα μέλλον για την Αθήνα*, Αθήνα 2003, εκδόσεις Παπαζήση

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων έργων, Υπουργείο Πολιτισμού, Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας, *Η αισθητική των πόλεων & η πολιτική των παρεμβάσεων : συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου*, πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου, Αθήνα, 2003

E-books

Amati M., *Urban Green Belts in the Twenty-first Century*, Hampshire 2008, εκδόσεις Ashgate

Antony Al., *Britain's New towns: garden cities to sustainable communities*, New York 2009, εκδόσεις Routledge

Cohen N., *Green cities: An A-to-Z Guide*, California 2011, εκδόσεις SAGE

Daniel R. M., *Green belts and urban growth*, California 1962, University of Wisconsin Press

Fuller –Gaston K., *The scaling of green space coverage in European cities*, New York 2010, The University press of Cambridge

Great Britain Dept. of the Environment, World Commission on Environment and Development, *Our Common Future : a perspective by the United Kingdom on the report of the World Commission on Environment and Development*, Oxford 1987, Oxford University Press

Gold J. R., *The experience of modernism: Modern architects and the future city 1928 – 1953*, Cambridge 1997, The University press of Cambridge

Harper T. L., Hibbard M., Gar-on Yeh A. και Costa H., *Dialogues in urban and regional planning*, New York 2011, εκδόσεις Routledge

Lejeune Jean – Francois, *Modern cities*, Miami 1996, University of Miami, School of Architecture

Merlin P., *New Towns: Regional Planning and Development*, London 1971, Methuen & Co Ltd

Miles M., *Urban Utopias: The built and social architectures of alternatives settlements*, New York 2011, εκδόσεις Routledge

Roseland M., Connelly S., *Toward Sustainable Communities: Resources For Citizens And Their Governments*, 2005, New Society Publishers

Tallon An., *Urban regeneration in the UK*, New York 2010, εκδόσεις Routledge

Thompson C., Travlou P., *Open Space: People Space*, New York 2007, Taylor & Francis e-Library

United Nations Human Settlements Programme, *Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements 2009*, London 2009, United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat)

Ενδιαφέροντες ιστότοποι:

<http://www.publicspace.org>, πρόσβαση στις 17/6/2012

<http://www.pps.org>, πρόσβαση στις 4/5/2012

<http://www.attiko-prasino.gr>, πρόσβαση στις 17/6/2012

<http://elaionas.wordpress.com/>, πρόσβαση στις 20/5/2012

<http://www.arxaiologia.gr/>, πρόσβαση στις 4/5/2012

<http://www.parkotritsi.gr/parko-perigrifi.html>, πρόσβαση στις 19/5/2012

<http://parkoellinikou.blogspot.gr/>, πρόσβαση στις 19/5/2012

<http://www.youtube.com/watch?v=VngBNioEf58>, πρόσβαση στις 19/5/2012: Βασικές αρχές σχεδιασμού Μητροπολιτικού πάρκου πρασίνου στο πρώην αεροδρόμιο Ελληνικού. Ομιλητής Νίκος Μπελαβίλας, μέλος της επιστημονικής ομάδας μελετητών του Ε.Μ.Π. 26-01-2011

Άρθρα

Ο ρόλος και η σημασία των αστικών χώρων πρασίνου στην πόλη

Λουκόπουλος Δ., Χανιώτου Ελ., *Φύση και Αστική Δυναμική: Σχεδιάζοντας με τη φύση στην πόλη*, 29/5/2011, 'Ενθέματα', <http://enthemata.wordpress.com/2011/05/29/fysi/>, πρόσβαση στις 7/6/2012

Τα πρώτα αστικά πάρκα

Thorpe D., *A history of greenspace and parks*, 2006, ηλεκτρονική σελίδα του ίδιου: <http://www.davidthorpe.info>, πρόσβαση στις 27/4/2012

Τα συστήματα πράσινων χώρων

Ragusea A., *Boston 1850-1900: 'A city so Grand'*, 16/8/2010 στην ηλεκτρονική σελίδα <http://radioboston.wbur.org/2010/08/16/city-so-grand>, πρόσβαση στις 27/4/2012

Οι εργατικές κηπουπόλεις

Nordback K., *The 50-Year Anniversary of 'Death and Life of Great American Cities'*, ηλεκτρονική εφημερίδα 'The blue line', <http://www.boulderblueline.org/2011/10/16/the-50-year-anniversary-of-death-and-life-of-great-american-cities/>, πρόσβαση στις 31/5/2012

Οι μεμονωμένες αναπλάσεις σε τμήματα της πόλης και τα δίκτυα πρασίνου

Δραγώνας Π., *Κηφισός, το απωθημένο ποτάμι*, 31/01/2010, ηλεκτρονικό περιοδικό <http://www.greekarchitects.gr>, πρόσβαση στις 30/4/2012
Κοσμάκη Π., Λουκόπουλος Δ., *Αστικά κενά-Μικρά πάρκα*, 10/06/2007, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.gr>, πρόσβαση στις 2/5/2012
Γιαννάκη Σ., *Αμβούργο: Πώς ένα δίκτυο πρασίνου προστατεύει την αστική βιοποικιλότητα*, 6/11/2008, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 27/4/2012

Ο ρόλος και η σημασία των αστικών χώρων πρασίνου στην πόλη

Αστεριάδης Β., *Η σύγχρονη πόλη στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, the newcity.gr, <http://www.newscity.gr/urban-green/53-syxronh-polh.html>, πρόσβαση στις 18/6/2012

1^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Όθωνα (1831-1863)

Δανιήλ Μ., *Οι κήποι της Αθήνας στην εποχή του Όθωνα*, 26/07/2011, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 8/5/2012

Εθνικός κήπος:

Ντάνου Μ., Μανδράκου Α., *Crash test στα πάρκα της Αθήνας*, 14/02/2004, ηλεκτρονική διεύθυνση εφημερίδας Καθημερινής, http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathcommon_2_14/02/2004_1282464x, πρόσβαση στις 10/5/2012

Σοβαρό πρόβλημα λειψυδρίας αντιμετωπίζει εδώ και ένα χρόνο ο Εθνικός Κήπος, Λόγω έργων στο... Γουδί, 25/06/2004, <http://news.in.gr/greece/article/?aid=553117&lngDtrID=244>, πρόσβαση στις 10/5/2012

Νικητέα Γ., *Εθνικός κήπος*, 28/10/2009, <http://ecoview.gr/ethnikos-khpos/>, πρόσβαση στις 10/5/2012

Χαλιακόπουλος Γ., *Η ιστορία του Εθνικού Κήπου*, ηλεκτρονική σελίδα εφημερίδας Έθνος, <http://www.ethnos.gr>, πρόσβαση στις 9/5/2012

2^η φάση δημιουργίας πάρκων: η εποχή του Γεωργίου Α' (1863-1914)

Δανιήλ Μ., *Οι κήποι της Αθήνας στην εποχή του Γεωργίου Α'*, 04/01/2012, ηλεκτρονικό περιοδικό *Monumenta*, <http://www.monumenta.org>, πρόσβαση στις 11/5/2012

Άλσος Ιλισίων:

Ντάνου Μ., Μανδράκου Α., *Crash test στα πάρκα της Αθήνας*, 14/02/2004, ηλεκτρονική διεύθυνση εφημερίδας Καθημερινής, http://www.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_kathcommon 2_14/02/2004_1282464χ, πρόσβαση στις 10/5/2012

Κουμουνδούρου:

Χαραλαμπίδου Β., *Έτσι θα είναι η Αθήνα μετά το 2000: Η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, το πράσινο, οι πεζόδρομοι και τα ιστορικά κτίρια*, 06/09/1998, <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=102653>, πρόσβαση στις 12/5/2012

Κήπος Θησείου:

Λάβα Ρίβα, *Το πάρκο που έγινε παρκινγκ...*, 13-11-2006, ηλεκτρονική διεύθυνση εφημερίδας Καθημερινής, http://www.kathimerini.gr/4Dcgi/4dcgi/ w_articles_kathcommon 2_13/11/2006_1286080, πρόσβαση στις 12/5/2012

Τα χρόνια μετά την Μικρασιατική καταστροφή: Το πεδίο του Άρεως και το πάρκο του Σκοπευτηρίου

Ρηγόπουλος Δ., *Ραντεβού στο νέο Πεδίο του Άρεως*, 21/9/2010, ηλεκτρονική διεύθυνση εφημερίδας Καθημερινής, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_civ_100013_21/09/2010_415703, πρόσβαση στις 19/5/2012

Η δημιουργία μητροπολιτικών πάρκων

Κλεφτοδήμος Δ., *Μητροπολιτικά πάρκα στην Αθήνα*, <http://www.koel.gr>, πρόσβαση στις 18/6/2012

Ελαιώνας

Γιογιακας Π., *Ελαιώνας: λύματα αντί πρασίνου στον Ελαιώνα της Αθήνας*, 2/5/2009, εφημερίδα *Τα Νέα*

Ελληνικό

Νικολακόπουλος Δ., Τράτσα Μ., *Κυβερνητικό Πάρκο: Η τελευταία ευκαιρία για το κέντρο της Αθήνας*, 31/1/2012, εφημερίδα *Το θήμα*, κοινωνία
Λαουτάρης Γ. *Ελληνικό: Από Μητροπολιτικό Πάρκο... μητροπολιτικός πόλος*, 14/4/2012, <http://www.unfollow.gr.com>, πρόσβαση στις 18/6/2012
Αδαμόπουλος Κ., *Ελληνικό : Μια ιστορία λαϊκισμού, υποκρισίας και εκποίησης*, 20/3/2011, <http://parkoellinikou.blogspot.gr>, πρόσβαση στις 25/6/2012
Μπελαβίλας Ν., *Μια άλλη αφήγηση για το παλαιό αεροδρόμιο της Αθήνας*, 4/3/2012, <http://enthemata.wordpress.com/2012/03/04/belavilas-2/>, πρόσβαση στις 25/6/2012

Ερευνητικά προγράμματα:

Ερευνητικό πρόγραμμα Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. για τους Δήμους Αλίμου, Αργυρούπολης, Γλυφάδας και Ελληνικού, Βασικές αρχές σχεδιασμού Μητροπολιτικού Πάρκου Πρασίνου στο πρώην αεροδρόμιο Ελληνικού.

